

SDE AKADEMİ DERGİSİ

THE JOURNAL OF SDE ACADEMY

ISSN: 2757-7767 • E-ISSN: 2757-7481 • CİLT/VOL: 3 • SAYI/ISSUE: 2 • MAYIS / MAY: 2023

SDE
AKADEMİ
DERGİSİ
THE JOURNAL OF SDE ACADEMY

SDE
AKADEMİ
— D E R G İ S İ —
THE JOURNAL OF SDE ACADEMY

Cilt/Volume 3 • Sayı/Issue: 2 • Mayıs / May 2023

SDE AKADEMİ DERGİSİ

THE JOURNAL OF SDE ACADEMY

Cilt/Volume: 3 • Sayı/Issue: 2 • Mayıs / May 2023
ISSN: 2757-7767 • E- ISSN: 2757-7481

Stratejik Düşünce ve Araştırma Vakfı (SDAV) Adına Sahibi/Owner: Sinan TAVUKCU
Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor: Doç. Dr. Güray ALPAR
Tasarım/Design: Hasan GÖKMEŞE

Genel Koordinatör/General Coordinator: Alper TAN

Editör/Editor-In Chief: Doç. Dr. Güray ALPAR

Alan Editörleri/Section Editors

Ekonomi ve Maliye/Economics and Finance

Prof. Dr. Abuzer PINAR

İklim ve Çevre/Climate and Environment

Prof. Dr. Levent AYDIN

Sosyal Bilimler, Savunma ve Güvenlik/Social Sciences, Defense and Security

Doç. Dr. Güray ALPAR

Uluslararası İlişkiler-Bölgesel Çalışmalar/International Relations-Regional Studies

Dr. Gökberk DURMAZ

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Abdulhalik KARABULUT

Prof. Dr. Erhan TABAKOĞLU

Prof. Dr. Mehmet BİBER

Prof. Dr. Muammer YAYLALI

Prof. Dr. Muhittin ŞİMŞEK

Prof. Dr. Musa YILDIZ

Prof. Dr. Ömer ÇOMAKLI

YÖNETİM YERİ/CONTACT

Aşağı Öveçler Mah. 1330 Cad. No:12 Çankaya-Ankara

Telefon/Phone: (0312) 473 80 45

E-posta/E-mail: makale@sdeakademidergisi.org

Genel Ağ/Web: www.sdeakademidergisi.org

YAYIN TÜRÜ/PUBLICATION TYPE

Yerel Süreli

BASKI/PRINT

Baskı Tarihi/Print Date: Mayıs 2023

Baskı Hazırlık/Print Application: Karınca Ajans

Baskı Yeri/Print Address: Karınca Ajans

© Bu yayınlar izin alınmaksızın, ticari amaçlarla kısmen veya tamamen çoğaltılamaz, dağıtılamaz ve yayınlanamaz.
Ancak ticari amaçlar dışında, kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

SDE Akademi Dergisi'nde yayınlanan makalelerde görüş ve fikirler yazarına aittir. Kurumsal görüşü yansıtmaz.

SDE Akademi Dergisi 4 (dört) ayda bir yayımlanır.

Hakemli bir dergidir.

İÇİNDEKİLER

Editörden vii

Araştırma Makaleleri/Research Articles

From The Perspective of Two States One Nation; An Analysis of
Türkiye-Pakistan Relations in The Context of
The Defense Industry (2001-2021)
*İki Devlet Tek Millet Perspektifinden; Savunma Sanayi Bağlamında
Türkiye-Pakistan İlişkilerinin Analizi (2001-2021)*
Abdul Moiz Awan – Reham Tariq 155-180

Dijital Oyun ve İstihbarat İlişkisi
Digital Game and Intelligence Relationship
M. Fatih Sezgin – Ömer Gök – Kazım Ogun 181-216

Siyasal İletişim Bağlamında Türkiye’de Ekonomik
Kriz Süreçlerinde Liderlerin Kriz Söylemleri
*The Crisis Disclaimers of The Leaders in the Context of Political
Communication in The Economic Crisis Process in Türkiye*
Duygu Yücel – Emine Kılıçaslan – Cennet Arman Zengi 217-238

Rus Halkçılığı ve Atatürk’ün Halkçılık İlkesinin
Karşılaştırmalı Analizi
*A Compararative Analysis of the Russian Narodnism and
Ataturk’s Populism*
Abdulvahab Mustafali 239-263

Millet Olgusunu Irk ve Etni Dolayımında Analiz Etmek
Analyzing The Phenomenon of Nation Through Race And Ethnicity
Tevfik Erdem – H. Bozkurt Çelik 265-297

Editöre Mektup/Letter to the Editor

Nigeria - Türkiye Relations
İsmail Yusuf Abba 299-301

Yayın Kurulu/Editorial Board

- Prof. Dr. Abuzer Pınar
Prof. Dr. Ahmet Özcan
Prof. Dr. Akile Gürsoy
Prof. Dr. Aparna Srivastava/**Hindistan**
Prof. Dr. Ayten Koç Aydın
Prof. Dr. Cevat Özyurt
Prof. Dr. Erol Turan
Prof. Dr. Gülise Gökçe
Prof. Dr. Gülnisa Aynakul
Prof. Dr. Hacer Huseynova/**Azerbaycan**
Prof. Dr. Hacı Musa Taşdelen
Prof. Dr. Haldun Soysal
Prof. Dr. Hasan Tahsin Fendoğlu
Prof. Dr. Hikmet Kavruk
Prof. Dr. Hülya Eşki Uğuz
Prof. Dr. Hülya Kasapoğlu Çengel
Prof. Dr. İlhan Aksoy
Prof. Dr. Jamoldinova Odinakhon Rasulovna/**Özbekistan**
Prof. Dr. Kürşat Öncül
Prof. Dr. Levent Aydın
Prof. Dr. Mehmet Akıncı
Prof. Dr. Mesut Hakkı Çaşın
Prof. Dr. Muharrem Çetin
Prof. Dr. Mujahid Ali Mansoori/**Pakistan**
Prof. Dr. Muntazir Mehdi/**Pakistan**
Prof. Dr. Mustafa Kemal Şan
Prof. Dr. Mustafa Şenel
Prof. Dr. Mykola Vaskiv/**Ukrayna**
Prof. Dr. Nail Öztaş
Prof. Dr. Nihat Yılmaz
Prof. Dr. Oktay Tanrısever
Prof. Dr. Ömer Alpaslan Aksu
Prof. Dr. Orhan Gökçe
Prof. Dr. Ramazan Yelken
Prof. Rafał Ożarowski/**Polonya**
Prof. Dr. Sarash Konyrbayeva/**Kazakistan**
Prof. Dr. Safiye Kırlar Barokas
Prof. Dr. Şevket Ökten
Prof. Dr. Sezer Akarcalı
Prof. Dr. Soyalp Tamçelik
Prof. Dr. Tamalika Sultana/**Bangladeş**
Prof. Dr. Ümrân Türkyılmaz
Prof. Dr. Yüksel Bayraktar
Prof. Dr. Araz Gozelov/**Rusya**
Doç. Dr. Abdülkadir Öztürk
Doç. Dr. Akmaral Maldıbek/**Kazakistan**
Doç. Dr. Ali Asker
Doç. Dr. Alper Mumyakmaz
Doç. Dr. Aydın Aktay
Doç. Dr. Bartosz Jóźwik/**Polonya**
Doç. Dr. Cengiz Buyar/**Kırgızistan**
Doç. Dr. Cholpon Toktosunova/**Kırgızistan**
Doç. Dr. Christos Teazis/**Yunanistan**
Doç. Dr. Demet Kardeş
Doç. Dr. Ferhat Mikailov/**Azerbaycan**
Doç. Dr. Gökhan Bozbaş
Doç. Dr. Güray Alpar
Doç. Dr. Hakan Acet
Doç. Dr. Hatice Güzel Mumyakmaz
Doç. Dr. Khalid El-Awaisi/**Filistin**
Doç. Dr. Merve Karacaer Ulusoy
Doç. Dr. Mirzahan Egamberdiyev/**Kazakistan**
Doç. Dr. Nurlan Baigabilov/**Kazakistan**
Doç. Dr. Oğuzhan Göktolga
Doç. Dr. Olga Sciuchina/**Moldova**
Doç. Dr. Savaş Erdoğan
Doç. Dr. Tekin Avaner
Dr. Abdullah Erol
Dr. Adem Bölükbaşı
Dr. Ahmet Ateş
Dr. Atila Kartal
Dr. Bala Ishiyaku/**Nijerya**
Dr. Cahit Çelik
Dr. Dipanwita Pal/**Hindistan**
Dr. Efe Jennifer Aiyeoba/**ABD**
Dr. Faisal Zulhumadi/**Malezya**
Dr. Froilan Mobo/**Filipinler**
Dr. Gökberk Durmaz
Dr. Habib Awada/**Lübnan**
Dr. Kainar Kaldybay/**Kazakistan**
Dr. Keisuke Wakizaka/**Japonya**
Dr. Mariam Sulkhanishvili/**Gürcistan**
Dr. Murat Bürkan Serbest
Dr. Mustafa Onur Tetik
Dr. Mustafa Armut
Dr. Nurbol Baibakhov/**Kazakistan**
Dr. Terana Naghiyeva/**Azerbaycan**
Dr. Violla Makhzoum/**Lübnan**

EDİTÖRDEN

Değerli Okuyucu,

Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE) tarafından, akademisyenlerin ve hakemlerimizin yoğun çalışmaları sonucu hazırlanan, bilimsel ve hakemli dergimizin yeni bir sayısını daha sizlerle paylaşmaktan büyük bir onur duyuyoruz. Bundan önceki sayılarımızda hakemli dergimize göstermiş olduğunuz ilgi dolayısıyla sizlere teşekkür ediyor ve desteğinizin bizler için çok önemli olduğunu bir kez daha belirtmek istiyoruz.

Bu sayımızda da sizlere; uluslararası ilişkiler, istihbarat, siyaset ve iletişim, ekonomi, felsefe ve toplumbilim alanlarında hazırlanan özgün makaleleri sunuyor ve SDE Akademi Dergisinin yeni özgün çalışmalarını fikir ve düşünce dünyamıza kazandırmayı amaçlayan hakemli bir dergi olma hedefini bir kez daha vurguluyoruz.

Yine her zaman olduğu gibi bu sayımızı da dost ve kardeş bir ülkeye ayırdık: Nijerya.

Neredeyse üç yıla yaklaşan düzenli yayın hayatında, sizlerin de desteğiyle, akademik dünyada kendisine bir edinen ve birçok indekste taranmaya başlanan SDE Akademi Dergisi olarak, yoğun ilginiz bizleri daha iyi araştırmalara yönelik teşvik etmektedir.

Bu sayımızda sizlerin görüşlerinize sunduğumuz ilk makalemiz, dost ve kardeş ülke Pakistan'dan ülkemize gelerek, Hacettepe ve Ankara Üniversitesinde eğitimlerine devam eden Abdul Moiz Avan ve Reham Tarıq tarafından hazırlanan, **“İki Devlet Tek Millet Perspektifinden; Türkiye-Pakistan İlişkilerinin Analizi”** konu başlıklı. İngilizce olarak hazırlanan makale her iki ülkenin ortak savunma sanayii işbirliğini inceliyor ve bu iki önemli askeri ve jeopolitik gücün dostluk temelinde kurulan ilişkilerinin geleceğe ilişkin sonuçlarını analiz ediyor.

İkinci sırada ise her alanda hayatımıza giren dijital oyunların, istenilmeyen sonuçlarına yönelik olarak ayrıntılı bir çalışmayı ortaya koyan **“Dijital Oyun ve İstihbarat İlişkisi”** konulu makale yer alıyor. Makale ikisi doktora öğrencisi ve biri de güvenlik personeli olan üç akademisyen tarafından hazırlandı: M. Fatih Sezgin, Ömer Gök ve Kazım Ongun. İstihbarat ve dijital oyunlar arasındaki ilişkileri ayrıntılı olarak ortaya koyan bu makaleyi ilgiyle okuyacağınızı değerlendiriyoruz.

Görüşlerinize sunduğumuz üçüncü makale; Trakya Üniversitesinden Doktor Öğretim Üyesi Duygu Yücel ile Aydın Adnan Menderes Üniversitesinden Doçent Doktor Emine Kılıçaslan ve yine aynı üniversiteden Öğretim Görevlisi Cennet Arman Zengi tarafından müştereken hazırlandı ve **“Siyasal İletişim Bağlamında Türkiye’de Ekonomik Kriz Süreçlerinde Liderlerin Kriz Söylemleri”** başlığını taşıyor. Bilgisayarlı veri analizi tekniğinden yararlanılarak hazırlanan çalışma, özellikle ekonomik kriz süreçlerinde siyasi parti liderlerinin kullandıkları kavramlar ve sözcükler üzerinden, bu kriz süreçlerini nasıl yönettiklerini bilimsel olarak ortaya koymayı amaçlıyor.

Bir sonraki makalemiz, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Siyaset ve Sosyal Bilimler Doktora Öğrencisi Abdulvahab Mustafalı tarafından hazırlandı ve **“Rus Halkçılığı ve Atatürk’ün Halkçılık İlkesinin Karşılaştırmalı Analizi”** isimli. Çalışma, Rus Narodniçestvo (Halkçılık) felsefi düşünce akımı ile cumhuriyete yön vermiş olan Atatürk’ün “Halkçılık” olarak tanımladığı ilke arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı ve analiz etmeyi amaçlıyor ve analiz her iki ülkedeki temelde “halkçılık” olarak tanımlanan ilkelerin; ortak yönlerini, ayrıştığı noktaları ve nihayetinde uygulamadaki sonuçlarını, tarihsel süreç bağlamında izah etmeyi deniyor.

Son olarak görüşlerinize sunduğumuz makale ise **“Millet Olgusunu İrk ve Etni Dolayımında Analiz Etmek”** başlığını taşıyor. Makale Dr. H. Bozkurt Çelik’in, hocası Profesör Doktor Tevfik Erdem danışmanlığında hazırladığı “Millet ve Milliyetçilikten Milletler ve Milliyetçiliklere: Postmodern Dönemde Milliyetçilik” başlıklı doktora tezinden türetilmiş. Bu çalışma, modern çağın başlarından günümüze, en tartışmalı konular arasında yer alan milliyetçiliği anlamak için kavramsal bir analiz çabasını içermektedir. Bu çaba, diğer pek çok çalışmadan farklı olarak, milliyetçili-

ğın anlaşılabilmesi ya da tanımlanamamasının, birbiri ile sıklıkla eş ya da yakın anlamlarda kullanılan ırk, etni-etnisite ve millet kavramlarına dair yorum farklılıkları ve karmaşadan kaynaklandığı iddiasını taşımaktadır. Makale, bu iddiadan hareket ederek, söz konusu kavramlara ait temel tanım tartışmalarına ilişkin ayrıntılı bir çerçeve sunmaktadır. İlgili okuyacağınızı düşünüyoruz.

Hepinizin bildiği gibi her sayımızda dost ve kardeş ülkelerden birisine yer veriyoruz. Bu sayımızda Afrika Kıtasında yer alan en büyük ve önemli ülkelerden birisi olan ve Türkiye ile iyi ilişkileri her geçen gün daha da ileri giden bir ülkeye yer verdik: **Nijerya**.

Nijerya ve Türkiye arasındaki uzun yıllara dayalı sorunsuz ilerleyen ilişkiler, bu ülkenin Ankara Büyükelçisi, Sayın İsmail Yusuf Abba ile daha da ilerilere taşıyor. Derin diplomasi bilgisi yanında, kuvvetli iletişim yeteneği ile dikkat çeken, Sayın Abba, yapmış olduğu başarılı çalışmalar ile ilişkileri sürekli ileri taşıma gayretinde ve bu çalışmalarının da giderek daha fazla sonuç verdiği görülüyor. Büyükelçinin 40'tan fazla ülkeden gelerek, Türkiye'de lisans ve yüksek lisans eğitimlerine devam eden ve bu arada Stratejik Düşünce Enstitüsündeki "diplomasi ve araştırmacı" programlarına devam eden öğrencilere Stratejik Düşünce Enstitüsünde verdiği konferansın çektiği ilgi ve başarısı bunun en güzel örneği. Stratejik Düşünce Enstitüsü olarak bizler de Sayın Büyükelçi İsmail Yusuf Abba'ya çalışmalarında başarılar diliyoruz.

Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE) tarafından ortaya konulan bu mütevazı çalışmanın sizlerin de desteği ile bilim ve düşünce dünyamıza olumlu yönlerde katkı sağlamasını umut ediyoruz. Dergimizin bir sonraki sayısında buluşmak dileğiyle.

Saygılarımızla.

Doç. Dr. Güray ALPAR

SDE
AKADEMİ
DERGİSİ
THE JOURNAL OF SDE ACADEMY

İKİ DEVLET TEK MİLLET PERSPEKTİFİNDEN; SAVUNMA SANAYİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE-PAKİSTAN İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ (2001-2021)

Abdul Moiz Awan - Reham Tariq

Öz

Bu çalışma, Pakistan ve Türkiye'nin ortak savunma sanayii iş birlikleri incelenerek genel durum değerlendirilmesini konu edinmektedir. Pakistan ve Türkiye dünyanın iki önemli askeri ve jeopolitik gücü olarak sayılmaktadır. Pakistan ve Türkiye arasındaki ilişkiler normal siyasetten kaynaklanmamaktadır ve iki ülkenin halkları arasında birinci dünya savaşından itibaren karşılıklı sevgi ve dostluk temelinde kurulan samimi ve güçlü ilişkileri vardır. Son 20 senede özellikle terörle mücadele, bölgesel güvenlik sorunları ve uzun vadeli savunma stratejisi konularında Türkiye ve Pakistan, Asya'da etkili bir rol oynayarak güçlü bir iş birliği oluşturmuştur. Buradan hareketle, çalışmanın amacı özellikle 2001 yılında, 11 Eylül saldırılarından sonraki hızla gelişen ve istikrarsızlaşan uluslararası sistem çerçevesinde Pakistan ve Türkiye'nin temel güvenlik ve stratejik çıkarlar açısından ortak savunma sanayii iş birliklerini incelemek ve değerlendirmektir. Bu çalışmada amaca ulaşmak için sistematik literatür incelemesi yönteminden yararlanılmaktadır. Ulaşılan bulgular son 20 senede Türkiye ve Pakistan'ın yakınlaşmakta olduğunu, ama henüz potansiyel bir iş birliği için daha fazla alanın varlığına gerek duyulduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-Pakistan, savunma sanayii, ortak güvenlik, iş birliği

FROM THE PERSPECTIVE OF TWO STATES ONE NATION; AN ANALYSIS OF TÜRKİYE-PAKISTAN RELATIONS IN THE CONTEXT OF THE DEFENSE INDUSTRY (2001-2021)

Abdul Moiz Awan* - Reham Tariq**

Abstract

This study focuses on analysing the cooperation between Türkiye and Pakistan and evaluating the general circumstances in the defence sector. Pakistan and Türkiye are considered two key military and geopolitical powers of the world. The relations between Pakistan and Türkiye do not rely on regular politics, but since the first World War, the people of the two countries have had a sincere and strong relationship based on their mutual love and friendship. In the last 20 years especially, Türkiye and Pakistan have played an important role in Asia in counterterrorism, regional security issues, and long-term defence strategies and have formed strong cooperation. This study, thus, aims to examine and evaluate joint defence industry cooperation between Pakistan and Türkiye in terms of their core security and strategic interests, especially in the context of rapidly developing and unstable international relations after the September 11 attacks in 2001. The study utilizes the systematic literature review method to achieve its aim. The findings show that Türkiye and Pakistan have strengthened ties in the last 20 years, but there is still a need for more room for potential cooperation.

Keywords: *Türkiye -Pakistan, defence industry, joint defence, cooperation*

* Hacettepe Üniversitesi, Makine Mühendisliği Yüksek Lisans Öğrencisi, moizawan98@yahoo.com ORCID ID: 0000-0003-4024-6008.

** Ankara Üniversitesi, Fizik Bölümü Lisans Öğrencisi, rehamtariq@gmail.com ORCID ID: 0000-0001-5430-9546.

Bu makaleye atf için: Awan, Abdul Moiz. ve Tariq, Reham. (2023). İki Devlet Tek Millet Perspektifinden; Savunma Sanayi Bağlamında Türkiye-Pakistan İlişkilerinin Analizi (2001-2021), SDE Akademi Dergisi, 3(2), 155-180

INTRODUCTION

Pakistan and Türkiye have boasted of an alliance since Pakistan's independence in 1947 (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye, n.d.). Consequently, the countries have engaged in numerous agreements, bilateral relations, and treaties that have brought them closer. However, while these relations relied more on their shared religious history on account of the Ottoman Empire and Türkiye's position in the Islamic Caliphate, the focus has since shifted to economic and politically strategic grounds. Observing recent developments after 9/11 reveals that the basis behind their continued partnership has diverged from a mere economic partnership relying on common opinions to focus specifically on intelligence, the defense industry, and strategic cooperation to curb terrorism and organized crime within their countries. In the altered geopolitical context following the September 11, 2001, attacks, the rampant terrorism in both countries drove them to measures to curb these problems. The strategic partnership, intelligence sharing, and defense collaboration are evident in their development of trilateral relations with Afghanistan and Iran, their positions in the Nagorno Karabakh War, and their cooperation in advancing defense technologies.

Pakistan's connection to Türkiye pervades national history. Even before the disintegration of the Indian Subcontinent in 1947, Muslims in India hosted strong feelings of brotherhood for the Caliphate in Türkiye. Though this connection had suffered under the Mughal leaders, who established themselves as religious leaders, the Mughal Empire's disintegration fostered the severed link to health (Ahmad, 1981). Consequently, the troubled Caliphate, overcome by skirmishes and World War I, sought great support from the Indian Muslims in its battles. Religious sentiments overcome any allegiance to the British, and, following unfair treatment, Indian Muslims struggled to come to the aid of the Turks. The funds, support, motivation, and collective struggle against European powers eventually laid a foundation for a persisting association.

Therefore, upon Pakistan's independence, Türkiye was among the first countries to recognize its sovereignty as a state. Though their relationship

relied primarily on religion, Turkish security concerns about the Russians, and Pakistani contentions with India, encouraged both countries to join NATO by 1952. Türkiye and Pakistan drew closer by commencing defense cooperation, establishing their amicable relations through the Friendship and Cooperation Agreement, and signing common pacts - like the Baghdad Pact in 1955 - with other nations (Khan, 2020). Their religious ties opened up pathways to a stand against communism, cultural exchange, diplomatic support, and political unity.

Türkiye assisted in healing the alienation between Pakistan and Afghanistan, sent help to the flood-stricken country, and frequently started bilateral talks.

Though relations continued to get better between Ankara and Islamabad on account of agreements like CENTO, informal treaties between Iran, Pakistan, and Türkiye - like the RCD - and mutual support concerning Kashmir and Cyprus, Türkiye 's military aid to India in the 1962 Indo-China War and its avoidance of openly advocating for Pakistan in the Indo-Pak war strained relations. However, mutual assistance during the 1970s brought the countries back on the same page - even conducting a joint military exercise as a sign of their lasting friendship. As Afghanistan and Iran went through periods of political turmoil, Türkiye and Pakistan cooperated further in developing relations with the West. Though it affected the RCD, their joint mediation attempts led to its renewal through ECO.

Despite the progress, political and economic crises eventually overtook Pakistan and Türkiye. Engaged in Soviet disintegration and post-Soviet troubles, Pakistan and Türkiye struggled to maintain bilateral relations for quite some time. Even prior Turkish investment in Pakistan and ECO's expansion did not help the diplomatic rift formed during Benazir Bhutto's government. Consequently, Türkiye implemented a quota on cotton imports from Pakistan (Khan, 2020). Though their stance on the Bosnian War warmed their association, further significant cooperation came only after the September 11 attacks.

Following the events of 9/11, global politics transformed dramatically. Countries found themselves reshaping their foreign policies, alliances, and plans to protect themselves against terrorism. Pakistan and Türkiye, countries scarred by terrorism, found a common interest in fighting terror and organized crime. Further motivated by their desire to establish more amicable relations with the West, they began their struggle to deal with terrorism within their nations mutually (Hussain, 2008). This global shift in politics is the reason this paper has separated the relations between Türkiye and Pakistan into the relations before and after 9/11, with relations after 9/11 reflecting a new era of cooperation between the two countries (Mehmetefendioğlu, 2019).

The Turkish terrorist scene was incredibly diverse and involved multiple parties and organizations. Though the main threat to the Turkish government came from the Kurdish Workers' Party (PKK), the organization never got close to attaining its objectives. However, Islamist groups and Left-wing militant groups like the Revolutionary Left and the DHKP-C also tried to extend their influence on Turkish politics, challenging the national government (Steinberg, 2009). The IBDA-C's philosophy relied on Islamism that encouraged them to retaliate against secularism (Steinberg, 2009). The organization was small compared to others and relied more on idea dissemination than violence. Al-Qaeda also extended its influence in Türkiye. The Istanbul Bombings in November 2003 scared Türkiye for its security and drove it to act against terrorism and organized crime. Türkiye has also taken measures against the actions of the Fethullahist Terrorist Organization (FETO) in Türkiye and around the world (Lacey, 2014).

Pakistan, similarly, already faced problems associated with terrorism and terrorist organizations. The country's geography with widespread tribal areas made it susceptible to militants who favor such localities to pursue their agendas. Militant organizations like Tehreek-e-Taliban, Lashker-e-Jhangvi, and Mehdi Militia were responsible for the political instability in remote tribal areas (Irshad, 2003). The rampant sectarian violence, suicide bombings, ethnic terrorism, separatist terrorism, and sectarian terror-

ism by state and non-state actors fueled Pakistan's desire to heighten its national defense. Moreover, intra-national disputes with Balochistan and KPK gave way to separatist terrorism. The Pakistani Taliban also eventually joined hands with Al-Qaeda, making the situation direr. The violence persisted due to poverty, unemployment, illiteracy, lack of justice, and improper management. Some even hold that US involvement in Afghanistan led to this rise in terrorism in Pakistan (Khan, 2013). However, recognizing the need to deal with this in the changing political atmosphere post 9/11, Pakistan quickly joined hands with Türkiye and the US in the war against terrorism.

Under these circumstances, the relations between Pakistan and Türkiye from 2001-2021 are a particularly interesting and important topic to analyze. This paper analyzes how the bilateral ties between the two countries strengthened as a result of their mutual cooperation after 9/11. It also analyzes the trilateral ties between Pakistan, Afghanistan, and Türkiye as well as between Pakistan, Iran, and Türkiye. The cooperation between Pakistan and Türkiye during the Nagorno-Karabakh war of 2020 is also analyzed, followed by the conclusion. The aim of this study was to analyze the current status of the relationship between the two countries and identify if there is any room for improvement. Using systematic literature review methodology, it is observed that there is still a need for more room for potential cooperation.

1. STRENGTHENING OF TIES BETWEEN TÜRKİYE AND PAKISTAN

1.1. Bilateral Relations After 9/11

Marred by terrorism, the global political atmosphere naturally brought Pakistan and Türkiye to cooperate further following 9/11. Türkiye continued assisting Pakistan in times of natural disasters, providing material and political aid during internal conflicts and problems. Moreover, the AKP's rise to power propelled bilateral relations (Khan, 2020). The regional geo-

politics - focused on fighting terrorism and organized crime - saw Türkiye, Pakistan, and Afghanistan engaging in trilateral relations mediated by the Turkish government to alleviate the mistrust harming Pakistan-Afghanistan relations over the Taliban insurgency. During the leaders' increased visits to both capitals, they signed several Memorandums of Understanding outlining their plans for cooperation in the banking and health sectors and combating global terrorism and organized crime (Hussain, 2008). Therefore, the countries agreed to exchange information, experts, and intelligence, approaching a collective strategy in fighting terrorism.

Defense relations between Pakistan and Türkiye have historically been strong and continue to remain important to both countries. Pakistan and Türkiye also established the High-Level Military Dialogue forum for defense cooperation, founded a Pakistan-Türkiye Military Consultative group, and initiated a closer alliance with US intelligence (Hussain, 2008). Moreover, the countries decided to increase joint defense projects industrially and frequently facilitate military training of their armed personnel. While there are several economic, cultural, educational, political, and security-related developments, understanding the change in Pak-Turk relations in light of their cooperation with Afghanistan, their interactions with Iran, and focus on the defense industry is essential to tracking the transformation of security, defense, and terrorism and primary motivations behind cooperation in comparison to the cultural and religious similarity the countries once assumed.

One significant aspect of the defense relationship between Pakistan and Türkiye is military cooperation. In recent years, Türkiye and Pakistan have engaged in joint military exercises, training programs, and technology transfers. The two countries have also signed several defense-related agreements, such as a memorandum of understanding on defense cooperation in 2009, which has paved the way for further collaboration in areas such as defense production, research and development, and joint ventures. In addition to these agreements, Türkiye has been a key supplier of defense equipment to Pakistan. For example, Türkiye has provided Pakistan with

T-129 ATAK attack helicopters, which have been used in various counter-terrorism operations.

Türkiye has also been involved in upgrading Pakistan's submarine fleet and has reportedly offered to sell Pakistan advanced missile defense systems. Furthermore, Türkiye and Pakistan have collaborated on a number of regional security issues. For instance, the two countries have worked together to promote peace and stability in Afghanistan and have been involved in joint efforts to combat terrorism and extremism in the region (Çolakoglu, 2016).

Pakistan and Türkiye have traditionally enjoyed close economic and political ties, and that their bilateral relations received a significant boost after Musharraf became Pakistan's de facto ruler in October 1999 after a bloodless coup. As Pakistan's top defense official at the time, Musharraf has never concealed his admiration for the influential role the Turkish military has traditionally played in domestic policy. Musharraf has also developed a close relationship with the Turkish military and increased defense ties between the two countries in the 1990s. Musharraf's talks with Turkish leaders were expected to pave the way for even closer bilateral defense ties, with weapons production cited as a possible area of cooperation. Overall, it seems that Pakistan and Türkiye have a long-standing and strong relationship in the defense sector (Asia Times, 2004).

There are several areas of cooperation between Pakistan and Türkiye (Quixote Globe, 2021). These include:

1. Trade and Investment: Pakistan and Türkiye have been working to increase their trade volume and investment flows. The two countries have signed a free trade agreement, and there have been efforts to further reduce trade barriers between the two countries. The paper notes that there is significant potential for increased trade and investment cooperation, particularly in sectors such as energy, textiles, and agriculture.

2. Defense and Security: As noted in the paper, Pakistan and Türkiye have historically had strong defense and security ties. The two countries

have engaged in joint military exercises, training programs, and technology transfers. There have also been efforts to increase collaboration in areas such as defense production and research and development.

3. Education and Culture: Pakistan and Türkiye have been working to strengthen their cultural and educational ties. The paper notes that there have been efforts to increase student exchanges and to establish joint research programs between universities in the two countries. Additionally, there have been efforts to promote cultural exchanges and to increase awareness of each country's history and culture.

4. Energy: Pakistan and Türkiye have been exploring opportunities for increased cooperation in the energy sector. As noted in the paper, Türkiye has expressed interest in investing in Pakistan's energy infrastructure, particularly in the areas of natural gas and renewable energy.

5. Regional Issues: Finally, the paper notes that Pakistan and Türkiye have been working together to address regional issues, particularly in Afghanistan and the Middle East. The two countries have been involved in joint efforts to promote peace and stability in Afghanistan and have been working to coordinate their policies on issues such as Syria and Iraq.

Pakistan and Türkiye have a great potential for economic cooperation. One area of economic cooperation between Türkiye and Pakistan is trade between the two countries, which has been growing in recent years, with total trade volume increasing from \$600 million in 2005 to over \$1 billion in 2015. However, there is still significant untapped potential for trade between the two countries, particularly in sectors such as textiles, agriculture, and energy (Shahzad, 2019).

An area of economic cooperation between Türkiye and Pakistan is investment. Türkiye has been one of the largest investors in Pakistan in recent years, with Turkish companies investing in a range of sectors, including construction, energy, and textiles. There is potential for increased investment from Pakistan in Türkiye, particularly in the areas of infrastructure and tourism.

One challenge is the geographic distance between the two countries, which can make trade and investment more costly and difficult. Another challenge is the relatively low level of economic integration between the two countries, which the paper notes is partly due to differences in economic structure and policy.

Overall, there are many areas in which Pakistan and Türkiye can deepen their cooperation, and that there is significant potential for increased collaboration between the two countries. There is significant potential for increased economic cooperation between Türkiye and Pakistan. The defense relations between Türkiye and Pakistan are also multifaceted and continue to expand. As both countries face a number of security challenges, it is likely that they will continue to rely on each other for military support and cooperation in the years to come.

1.2. Trilateral Relations between Pakistan, Afghanistan & Türkiye

Over the last few decades, Türkiye has played a primary role in developing relations between Pakistan and Afghanistan. Despite being two Muslim countries with strong cultural ties, Pakistan and Afghanistan have suffered from poor relations due to issues dating back to the colonial era. Pakistan and Afghanistan, however, have strong alliances with Türkiye, and with Trilateral cooperation, Pakistan and Türkiye have strengthened as partner countries. The primary issue between Pakistan and Afghanistan is the Durand Line, a 2430 kilometers long international border between the two countries (Razvi, 1979).

Historically, the border resulted from a treaty between Mortimer Durand, a British diplomat, and Abdul Rehman, the Emir of Afghanistan, in 1893. However, after Pakistan achieved independence, Afghanistan did not recognize the border, forming an area of contention between the two countries (Omranı, 2009). The Khyber Pakhtunkhwa or KPK province, formerly known as the North Western Frontier Province or NWFP, is the northwestern province of Pakistan and has a majority ethnic

Pashtun population. In 1947, the British government held a referendum in the province, allowing the province to choose whether it wanted to join Pakistan or India. While some Pashtun leaders who wished to form an independent Pashtun nation boycotted the referendum, the majority of the population voted to join the newly formed country of Pakistan, with a majority vote. This conflict slightly lessened during the cold war and the Soviet invasion of Afghanistan. However, after 9/11, the Pashtun movement in Afghanistan has been on the rise again - exacerbated by the border fencing initiated by Pakistan in 2007.

An important role of Türkiye in this regard was to organize the Pakistan-Afghanistan-Türkiye trilateral summits, or PATTS for short (Shah & Li, 2020). These trilateral summits helped Pakistan and Afghanistan discuss their issues with Türkiye to increase its influence in the region while playing the role of a mediator. There has been a total of 8 summits with varying levels of success. These summits took over the course of 7 years between 2007 and 2014. During these summits, the leaders of both countries visited Türkiye several times. The early ones were helpful in Pakistan and Afghanistan agreeing on several issues such as establishing cordial and friendly relations as neighborly countries and creating goodwill by respecting their mutual territorial integrity and internal affairs. These summits also allowed both countries to address issues related to alleged cross-border terrorism and intelligence activities by either side. The three countries also conducted joint military drills and held technical training programs. Moreover, they discussed problems regarding narcotics, human trafficking, and illegal border crossings at these summits. Ultimately, these summits were a highly effective tool with the help of Türkiye for improving relations between Pakistan and Afghanistan and an essential point in the trilateral relations of the three countries.

Overall, these summits have strengthened the ties between Pakistan and Türkiye in the era after the 9/11 attacks. Pakistan and Türkiye have become close partners in diplomacy, regional politics, and intelligence sharing. While the developments of the summits may suffer from setbacks

such as the border fencing disputes and Afghanistan's growing ties with India, Türkiye has played the role of an effective mediator in the region. And recently, after the Taliban government has formed in Afghanistan, Türkiye and Pakistan are taking a strong interest in the region.

1.3. Trilateral Relations between Pakistan, Iran & Türkiye

The history of relations between Iran, Pakistan, and Türkiye is also important concerning the trilateral relations between these countries today. Iran and Pakistan have enjoyed amicable relations in the past as Iran, like Türkiye, was one of the first countries to recognize the newly formed country of Pakistan in 1947. Before the Iranian revolution, Pakistan and Iran enjoyed strong ties in both economic and military cooperation, with Iran supporting Pakistan by providing aid, supplies, and support on the diplomatic front in both of its major wars with India in 1965 and 1971 (Mohammadally, 1979). Both countries worked closely to promote trade and cooperation, and Iran helped Pakistan against insurgent elements in Baluchistan. During the cold war era, Iran, Türkiye, and Pakistan joined the CENTO treaty and worked closely on regional security matters.

After the Iranian revolution, however, Pakistan-Iran relations suffered a bit due to the difference in values between Shia majority Iran and Sunni majority Pakistan. However, during the Iran-Iraq war, Pakistan expressly maintained neutrality and never condemned Iran. However, before 9/11, Pakistan supported the Taliban government in Afghanistan, but Iran never recognized the Sunni Taliban government, and this would become a significant rift in the relations between the two countries. After the 9/11 attacks and Pakistan becoming a host to US troops, this rift deepened, and Iran became closer to India (Alam, 2004). However, in recent years, Pakistan has changed its foreign policy and become more accommodating to Iran. Iran has continued good economic relations with Pakistan and is very interested in joining the China Pakistan Economic Corridor or CPEC project launched by China and Pakistan (Malik, 2015).

Iran and Türkiye have had an up-and-down relationship over the years. During the early years of the Turkish Republic, both countries had good relations and cooperated on several issues. Iran became a member of the CENTO treaty in 1955 and the Regional Cooperation for Development or RCD treaty in 1964, alongside Pakistan and Türkiye. These treaties significantly improved the trilateral relations between the three countries (Çetinsaya, 2003). The relationship between Türkiye with Israel has been a sore point in the relations between the two countries (Inbar, 2001). However, it does not affect the trade relations between the two countries and the Iraq and Syria conflicts where Iran and Türkiye support opposing factions in the power struggle (Mohammed, 2011).

Iran shares a border with both Pakistan and Türkiye and plays an essential role in the relationship between both countries. Pakistan and Türkiye, alongside Iran, cooperate on several security-related issues to ensure economic and political stability in the region. The continued support of Pakistan and Türkiye to each other, especially in matters related to defense and terrorism, is another major factor that has strengthened the relationship between the two countries.

1.4. Nagorno-Karabakh War 2020

A relatively recent event that was an extremely significant chapter in Pakistan-Türkiye relations was the Nagorno-Karabakh War in 2020. The Nagorno-Karabakh war broke out in September 2020 between Azerbaijan and Armenia over the disputed Nagorno-Karabakh region. This region was internationally recognized as part of Azerbaijan. However, Armenia had occupied it. This war resulted in a decisive victory and the liberation of the Nagorno-Karabakh region by Azerbaijan. During the war, Azerbaijan received extensive support from both Türkiye and Pakistan on military and diplomatic fronts (Ergun & Aliyev, 2020).

Azerbaijan, Türkiye, and Pakistan have often been described as the three iron brothers. This coalition of states has emerged as a strong part-

nership on the global stage (Khan & Syed, 2021). The joint support of Pakistan and Türkiye has brought the two countries closer diplomatically and in the field of defense. The Bayraktar drones became famous for their effective use in the Nagorno-Karabakh war (Rubin, 2020). Later, Pakistan also expressed the desire to acquire several units from Türkiye (Kadam, 2022). The Nagorno-Karabakh war served as an opportunity for a monumental level of cooperation between Pakistan and Türkiye. It also allowed Pakistan and Türkiye to engage in meaningful defense cooperation.

After the Nagorno-Karabakh War's conclusion, Pakistan, Türkiye, and Azerbaijan also engaged in several joint military exercises, which further strengthened the relations between these countries and paved the way for future defense cooperation.

1.5. Cooperation in Defense

Türkiye and Pakistan are important to each other in the defense sector. Türkiye has put forward a vision for 2023, which entails increasing defense exports and reducing reliance on foreign defense imports. With this objective, Pakistan and Türkiye have signed an agreement to cooperate in the defense sector. Both Pakistan and Türkiye aim to become self-reliant in the defense sector, and for Türkiye, Pakistan is an important market for defense-related products. For Türkiye, the primary motivation resulted from an arms embargo in 1974, which threatened their defense capabilities (Demir, 2020).

This cooperation has been even more significant in the post-9/11 era. Pakistan and Türkiye have been working on several counter-terrorism initiatives and have held several joint military exercises (Bashir & Gul, 2021). The foreign policies of both countries place a high level of importance on each other. For Türkiye, Pakistan is a reliable partner and a major market for exporting its locally developed defense technologies. These technologies allow Türkiye to be self-reliant in the defense sector and provide economic benefits by establishing Türkiye as a major arms exporter. Similarly,

Türkiye is a trusted and technologically advanced nation willing to trade with them and provide defense technologies and knowledge transfer for local development. It is a partnership based on respect and equality rather than simply a business transaction.

In 2017, Pakistan and Türkiye signed a strategic partnership treaty aimed at transferring defense technologies (Geo TV, n.d.) which includes:

1. The countries signed an agreement on developing four MILGEM Ada class corvette ships. Two ships would be developed in Türkiye and the other two in Pakistan.

2. Türkiye signed an agreement to acquire the 52 Super Mushshak training aircraft developed by the Pakistan Aeronautical Complex, Pakistan's primary aeronautical development center.

3. A third agreement was signed where the Pakistan Aeronautical Complex and the Turkish Aerospace Industries would cooperate in the aviation field. The agreement included the development of drones and indigenous fighter aircraft.

Pakistan and Türkiye cooperate in Tank technologies, while Pakistan has also hired Turkish firms to upgrade several naval vessels and submarines. Another agreement was signed by Pakistan, where Türkiye pledged to provide Pakistan with 30 Attack Helicopters. However, this became challenging due to restrictions placed on the sale of the US-made engines used in the helicopters (EurAsian Times Desk, 2022).

It is clear that Pakistan and Türkiye are crucial partners in the defense field and engage in billions of dollars' worth of trade. The importance of defense relations between the two countries has been emphasized by leaders from Türkiye and Pakistan continuously over the years.

1.6. Defense Spending of Pakistan and Türkiye

Both Pakistan and Türkiye have historically placed a significant emphasis on defense spending. Pakistan has historically allocated a substantial

portion of its national budget to defense spending, with defense expenditures accounting for approximately 18-20% of the country's total budget in recent years. The paper also notes that there is evidence of a positive correlation between defense spending and economic growth in Pakistan, suggesting that defense spending has contributed to the country's overall economic development (Sezhin, 2005).

Similarly, Türkiye has also historically devoted a significant portion of its national budget to defense spending, with defense expenditures accounting for around 5% of the country's GDP in recent years. The study finds that there is evidence of a positive relationship between defense spending and economic growth in Türkiye similar to Pakistan (Tahir, 1995).

Türkiye's defense industry is growing, with a drive for self-sufficiency in indigenous manufacturing and development of military hardware. This policy, which relies on co-production arrangements and technology transfers, is a source of pride for Türkiye, but it could affect its relationship with NATO and foreign suppliers. Türkiye is now building its own unmanned aerial vehicles (UAVs), naval ships, and a main battle tank. It has also been able to reduce its reliance on imports of defense equipment from the US, Israel, and Germany. Instead, Türkiye exports to countries such as Pakistan, Azerbaijan, and Turkmenistan. In 2012, 60% of parts in Turkish defense equipment were locally sourced, compared to 25% in 2003. Indigenous development is the ultimate goal of policymakers, leading to greater spending in research and development. The country has significantly improved its capability to design, develop, produce, and test armored vehicle designs, and is building its first-ever main battle tank, Altay (Turnbull, 2018).

A study examined the relationship between defense spending and economic growth in G8 countries and Türkiye. This study also finds that defense spending has a positive and significant effect on economic growth in Türkiye, indicating that defense spending has played a role in driving the country's economic development (Doğan, 2018).

In 2005, Pakistan and Türkiye agreed to increase cooperation in the defense industry. The two countries are considering joint production of tanks, armored personnel carriers, and patrol boats. Turkish company Aselsan has also expressed willingness to sell electronic warfare equipment to the Pakistani army. The leaders of the two countries expressed their desire to step up efforts to boost trade and cooperation in the defense industry. They discussed the entire gambit of bilateral relations and regional and international issues, including Kashmir, Afghanistan, Iran, the Middle East, and the proposed UN reforms (Dawn, 2005).

Pakistan and Türkiye agreed to improve their defense ties during a meeting between the two countries' defense ministers in Ankara. The defense ministers discussed cooperation on issues including military training, defense industry, and counter-terrorism efforts. The two countries also emphasized the importance of intelligence sharing and exchange of military delegations. The agreement aims to enhance cooperation and collaboration between the two countries in the field of defense and security. The meeting between the two countries' defense ministers is seen as a significant step toward strengthening Pakistan-Türkiye defense ties (Maass, 2015).

Pakistan and Türkiye have strengthened their defense ties with multiple agreements. In one agreement, Pakistan will supply 52 Super Mushshak jets to Türkiye, while in another agreement, Türkiye will supply four corvettes to the Pakistani Navy. The agreements were signed during the visit of the Turkish Chief of General Staff, Hulusi Akar, to Pakistan. The two countries also kicked off a multinational maritime exercise with the arrival of a Pakistani navy ship in Türkiye. These agreements and exercises highlight the deepening cooperation between Pakistan and Türkiye in the defense sector (Dunya News, 2016) (Hurriyet Daily News, 2019).

Overall, it can be seen that both Pakistan and Türkiye have devoted a significant amount of resources to defense spending, and there is evidence to suggest that this spending has contributed to their respective economic growth and development. However, it is important to note that the rela-

tionship between defense spending and economic growth is complex, and other factors may also play a role in determining a country's economic performance.

CONCLUSION

From their initial alliances since the Pakistani independence, there has been a very decisive shift from religious partnership to more strategic, intelligence-based cooperation relying on defense agreements between Pakistan and Türkiye. Therefore, despite contentions, the countries have maintained a consistently warm association. Pakistan and Türkiye 's focus on strategic partnership, trilateral relations with Iran and Afghanistan in light of the transforming geopolitical atmosphere post 9/11, and efforts to curb terrorism and organized crime are apparent in their mutual partnerships.

Türkiye and Pakistan still have a vast potential for increased economic trade. Eradicating trade barriers will allow for better trade opportunities and signify mutual trust. Furthermore, the Turkish textile and housing industries could benefit from taking deals in Pakistan. Though there are already several educational exchanges between the two countries, Pakistan could do more to accommodate Turkish students in local universities by providing them with scholarships. Academic exchange is feasible and would allow both countries to harness their strengths and collectively propel their academia forward. Coupled with their increasing trade and cooperation in the defense industry, this would bring Pakistan and Türkiye closer overall, instead of limiting their partnerships to specific fields, allowing both allies to benefit from what the other has to offer.

The relationship between the two countries has become more complex, as both countries have pursued their own geopolitical interests and priorities. Despite these challenges, there is still significant potential for deeper cooperation between Türkiye and Pakistan, particularly in the economic and cultural spheres. Both countries have made efforts to expand their economic ties, with Türkiye emerging as one of the largest investors in

Pakistan in recent years. There is also potential for increased cultural exchange between the two countries, particularly in the areas of education and tourism.

Currently the two countries are engaged in the trade of different weapons systems and defense cooperation. Both nations enjoy close military relations as well in the form of joint training exercises and defense agreements. These relations nurture the bilateral relations of the countries even further forming a strong bond between the two.

However, there are several challenges that the two countries will need to overcome in order to fully realize the potential of their relationship. These challenges include geopolitical factors, such as Türkiye 's increasing engagement with the Middle East and Pakistan's complex relationship with India, as well as domestic political and economic factors. The relationship between Türkiye and Pakistan has become more complex in recent years, there is still significant potential for cooperation and collaboration between the two countries. The future of the relationship between Türkiye and Pakistan will depend on a range of factors, including political leadership, economic conditions, and regional security dynamics.

References

Ahmad, Naved. (1981). Pakistan-Türkiye relations. *Pakistan Horizon*, 34(1), 105–128. <https://www.jstor.org/stable/41393649>.

Alam, Shah. (2004) Iran-Pakistan relations: Political and strategic dimensions, *Strategic Analysis*, 28(4), 526-545, DOI: 10.1080/09700160408450157.

Asia Times. (2004, February 22). Afghanistan's drug problem seeps into India. Archived from the original on January 23, 2004. https://web.archive.org/web/20040123024346/http://atimes.com/atimes/South_Asia/FA22Df06.html.

Bashir, Sadaf, & Gul, Sumara (2021). Countering terrorism and reducing strategic uncertainty: Analysing 'shaping' multinational military exercises. *Margalla Papers*, 25(2), 71-83. <https://margallapapers.ndu.edu.pk/site/article/view/74>.

Çetinsaya, Gokhan. (2003). Essential friends and natural enemies: The historic roots of Turkish-Iranian relations. *Middle East Review of International Affairs*, 7(3), 116-132.

Çolakoğlu, Selçuk., & Sakaoglu, M. E. T. (2016). Türkiye -Pakistan Relations: Towards Multidimensional Regional Integration. *Muslim Perspectives*, 1(2), 01-40. https://www.academia.edu/42774254/Türkiye_Pakistan_Relations_Towards_Multidimensional_Regional_Integration.

Dawn. (2005, June 2). Pakistan, Iran sign \$7.5bn gas pipeline deal. Archived from the original on October 18, 2006. <https://web.archive.org/web/20061018202001/http://www.dawn.com/2005/06/02/top1.htm>.

Demir, İ. (2020). Transformation of the Turkish defense industry: The story and rationale of the great rise. *Insight Türkiye*, 22(3), 17–40. <https://www.jstor.org/stable/26956174>.

Doğan, Fırat Cem. (2018). G-8 ülkelerinde ve Türkiye'de savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Panel veri ve zaman serisi analizi (Master's thesis, Hasan Kalyoncu Üniversitesi). <http://openaccess.hku.edu.tr/xmlui/handle/20.500.11782/1831>.

Dunya News. (2016, November 15). Pakistan to supply 52 Super Mushshak jets to Türkiye . <https://dunyanews.tv/en/Pakistan/362241-Pakistan-to-supply-52-Super-Mushshak-jets-to-Turkey>.

Ergun, Ayca, & Aliyev, Anar (2020). An account on karabakh war: Why now and then what? Panorama, 9. <https://www.uikpanorama.com/blog/2020/11/09/an-account-on-karabakh-war-why-now-and-then-what>.

EurAsian Times Desk. (2022, March 10). Denied to Pakistan, “iron brother” Türkiye delivers the first batch of T-129 ATAK helicopters to the Philippines. The EurAsian Times. <https://eurasianimes.com/pakistan-iron-brother-Türkiye -t-129-atak-helicopters-philippines/>.

Geo TV (n.d.). Pakistan, Türkiye sign three documents, elevate defense cooperation to new level. Geo TV. <https://www.geo.tv/latest/141399-Pakistan-Türkiye -sign-three-documents-elevate-defence-cooperation-to-new-level>.

Hurriyet Daily News. (2019, November 17). Multinational maritime exercise kicks off as Pakistan Navy ship arrives in Türkiye . <https://www.hurriyetdailynews.com/multinational-maritime-exercise-kicks-off-as-pakistan-navy-ship-arrives-in-Türkiye -148550>

Hussain, Munir. (2008). Pak-Türkiye relations: On the common ties. Alternatives: Turkish Journal of International Relations, 7(2&3), 67-85. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/19513>.

Inbar, Efraim. (2001). Regional implications of the Israeli-Turkish strategic partnership. Middle East, 5(2), 49.

Irshad, Muhammad. (2011). Terrorism in Pakistan: Causes & remedies. Dialogue (Pakistan), 6(3). https://qurtuba.edu.pk/thedialogue/The%20Dialogue/6_3/Dialogue_July_September2011_224-241.pdf.

Kadam, Tanmay. (2022, April 30). “Record-breaking flight” – Pakistan likely to be 1st customer of akinci drones that can kill in air, land & sea. The Eurasian Times. Retrieved May 25, 2022, from <https://eurasian-times.com/record-breaking-pakistan-likely-to-be-1st-customer-of-akinci-drone/>.

Khan, Hidayat. (2013). Pakistan's contribution to the global war on terror after 9/11. *IPRI Journal*, 13(1), 47. <https://www.ipripak.org/wp-content/uploads/2014/02/art3hidw13.pdf>.

Khan, Imran, & Syed, Kadim Haider. (2021). Pakistan relations with Azerbaijan in the 21st century. <https://pssr.org.pk/issues/v5/1/pakistan-relations-with-azerbaijan-in-21st-century.pdf>.

Khan, Sheharyar. (2020). Dynamics of Pakistan-Türkiye relations. *Pakistan Review of Social Sciences (PRSS)*, 1(2), 14–24. Retrieved from <https://journals.pakistanreview.com/index.php/PRSS/article/view/62>.

Lacey, Jonathan. (2014). “Turkish Islam” as “Good Islam”: How the gülen movement exploits discursive opportunities in a post-9/11 milieu. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 34(2), 95-110. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13602004.2014.912861>.

Maass, Ryan. (2015, October 5). Pakistan, Türkiye to improve defense ties. UPI. <https://www.upi.com/Defense-News/2015/10/05/Pakistan-Türkiye-to-improve-defense-ties/9421444052995/>.

Malik, Ahmed Rashid. (2015). CPEC and the region. *Pakistan Today*. <http://www.issi.org.pk/wp-content/uploads/2015/04/Doc-51.pdf>.

Mehmetefendioğlu, Ahmet. (2013). İsmail Akbaş, Geçmişten Geleceğe Türkiye Pakistan İlişkileri . *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 13 (26), 297-300. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ctad/issue/25528/269286>.

Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye . (n.d.). Türkiye -Pakistan relations. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-pakistan-relations.en.mfa>.

Mohammadally, Safia S. (1979). Pakistan-Iran relations (1947-1979). *Pakistan Horizon*, 32(4), 51–63. <http://www.jstor.org/stable/41393608>.

Mohammed, Idrees. (2011). Türkiye and Iran rivalry on Syria. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 10(2&3), 65-77. <https://dergipark.org.tr/en/pub/alternatives/issue/1683/20828>.

Omrani, Bijan. (2009). The durand line: History and problems of the Afghan-Pakistan border. *Asian Affairs*, 40(2), 177-195. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/03068370902871508>.

Quixote Globe. (2021, February 19). Islamabad Summit: Türkiye -Azerbaijan-Pakistan Trilateral Summit. Quixote Globe. <https://quixote-globe.com/islamabad-summit-Türkiye-azerbaijan-pakistan-2021/>.

Razvi, Mujtaba. (1979). Pak-Afghan relations since 1947: An analysis. *Pakistan Horizon*, 32(4), 34-50. <https://www.jstor.org/stable/41393607>.

Sezhin, Selami. (2005). An empirical analysis of defence spending and economic growth in Türkiye and Greece. https://www.academia.edu/86655304/An_empirical_analysis_of_defence_spending_and_economic_growth_in_Türkiye_and_Greece.

Shah, Rahat, & Li, Wang. (2020). Rationales behind Pakistan–Türkiye relations since September 11, 2001. *The Round Table*, 109(5), 559-573. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00358533.2020.1819630>.

Shahzad, Aisha. (2019). Economic Relations between Pakistan and Türkiye in a Globalized World. *Eurasian Journal of Social Sciences*, 7(3), 30-40. https://www.academia.edu/75160202/Economic_Relations_Between_Pakistan_and_Türkiye_in_a_Globalized_World.

Steinberg, Guido. (2009). The evolving threat from Jihadist terrorism in Türkiye . *Elcano Newsletter*, (53), 10. <http://biblioteca.ribei.org/id/eprint/1704/1/ARI-26-2009-I.pdf>.

Tahir, Rizwan. (1995). Defence spending and economic growth: Re-examining the issue of causality for Pakistan and India. *The Pakistan Development Review*, 34(4), 1109-1117. https://www.academia.edu/69503674/Defence_Spending_and_Economic_Growth_Re_examining_the_Issue_of_Causality_for_Pakistan_and_India.

Turnbull, Grant. (2014, June 9). Türkiye 's formidable defence industry: Rising star or NATO's unruly ally? *Army Technology*. <https://www.army-technology.com/features/featureTürkiye-s-formidable-defence-industry-rising-star-or-natos-unruly-ally-4207115/>.

Genişletilmiş Özet

Pakistan ve Türkiye, Pakistan'ın 1947'deki bağımsızlığını kazanmasından bu yana bir ittifakla övünüyorlar (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, tarih yok). Sonuç olarak, ülkeler onları yakınlaştıran çok sayıda anlaşma, ikili ilişki ve anlaşma imzaladı. Bununla birlikte, bu ilişkiler Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'nin İslami Hilafet içindeki konumu nedeniyle daha çok ortak dini tarihlerine dayansa da, o zamandan beri odak noktası ekonomik ve politik olarak stratejik zeminlere kaydı. 11 Eylül'den sonraki son gelişmeleri gözlemlemek, devam eden ortaklıklarının arkasındaki temelin, özellikle istihbarat, savunma sanayi ve ülkelerindeki terörizmi ve organize suçları dizginlemek için stratejik işbirliğine odaklanan ortak görüşlere dayanan salt bir ekonomik ortaklıktan ayrıldığını ortaya koyuyor. 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından değişen jeopolitik bağlamda, her iki ülkede de yaygınlaşan terör, onları bu sorunları azaltmak için önlemler almaya yöneltti. Stratejik ortaklık, istihbarat paylaşımı ve savunma işbirliği, Afganistan ve İran ile üçlü ilişkileri geliştirmelerinde, Dağlık Karabağ Savaşı'ndaki konumlarında ve savunma teknolojilerini ilerletme konusundaki işbirliklerinde belirgindir.

Pakistan'ın Türkiye ile olan bağlantısı ulusal tarihe yayılmıştır. 1947'de Hindistan Yarımadası'nın dağılmasından önce bile Hindistan'daki Müslümanlar, Türkiye'deki Halifelğe karşı güçlü bir kardeşlik duygularına ev sahipliği yaptılar. Bu bağlantı, kendilerini dini liderler olarak kabul ettiren Babür liderleri döneminde zarar görmüş olsa da, Babür İmparatorluğu'nun dağılması, sağlıklı olan kopmuş bağı güçlendirdi (Ahmad, 1981). Sonuç olarak, çatışmalar ve I. Dünya Savaşı ile mağlup olan sorunlu Hilafet, savaşlarında Hintli Müslümanlardan büyük destek aradı. Dini duygular, İngilizlere olan her türlü bağlılığın önüne geçti ve haksız muamelenin ardından Hintli Müslümanlar, Türklerin yardımına koşmak için mücadele ettiler. Avrupalı güçlere karşı fonlar, destek, motivasyon ve toplu mücadele, sonunda kalıcı bir birliğin temelini attı.

Dolayısıyla Pakistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Türkiye, bir devlet olarak egemenliğini tanıyan ilk ülkeler arasında yer almıştır. İliş-

kileri esas olarak dine dayansa da, Türkiye'nin Ruslarla ilgili güvenlik kaygıları ve Pakistan'ın Hindistan'la olan çekişmeleri her iki ülkeyi de 1952'de NATO'ya katılmaya teşvik etti ve diğer ülkelerle - 1955'teki Bağdat Paktı gibi - ortak anlaşmalar imzalandı (Khan, 2020). İki ülkenin dini bağları onları komünizm başta olmak üzere bazı hususlara karşı çıkmalarına ve kültürel alışverişe, diplomatik desteğe ve siyasi birliğe karşı yaklaşımlarının yolunu açtı. Bu, Türkiye, Pakistan ile Pakistan arasındaki yabancılaşmanın giderilmesine yardım etti, selden zarar gören ülkeye yardım gönderildi ve sık sık ikili görüşmeler başladı.

Ankara ile İslamabad arasındaki ilişkiler, CENTO gibi anlaşmalar, İran, Pakistan ve Türkiye arasındaki -RCD gibi- gayri resmi anlaşmalar ve Keşmir ve Kıbrıs, Türkiye'nin 1962 Hindi-Çin'inde Hindistan'a yaptığı askeri yardıma rağmen iyileşmeye devam etti. Ancak, savaş ve Hint-Pakistan savaşında Pakistan'ı açıkça savunmaktan kaçınması ilişkileri gerdi. Bununla birlikte, 1970'lerde karşılıklı yardım, ülkeleri yeniden aynı yola getirdi - hatta kalıcı dostluklarının bir işareti olarak ortak bir askeri tatbikat yapmak bile gündeme geldi. Afganistan ve İran siyasi çalkantı dönemlerinden geçerken, Türkiye ve Pakistan Batı ile ilişkileri geliştirmek için daha fazla işbirliği yaptı. RCD'yi etkilemesine rağmen, ortak arabuluculuk girişimleri ECO aracılığıyla yenilenmesine yol açtı.

İlerlemeye rağmen, siyasi ve ekonomik krizler, sonunda Pakistan ve Türkiye'yi geride bıraktı. Sovyetlerin dağılması ve Sovyet sonrası sorunlarla boğuşan Pakistan ve Türkiye, uzunca bir süre ikili ilişkilerini sürdürme mücadelesi verdi. Pakistan'daki önceki Türk yatırımları ve ECO'nun genişlemesi bile Benazir Butto hükümeti sırasında oluşan diplomatik ayrışmaya yardımcı olmadı. Sonuç olarak Türkiye, Pakistan'dan pamuk ithalatına bir kota uygulamıştır (Khan, 2020). Bosna Savaşı konusundaki tutumları aralarındaki bağı ısıtsa da, daha fazla önemli işbirliği ancak 11 Eylül saldırılarından sonra geldi.

11 Eylül olaylarının ardından küresel siyaset dramatik bir şekilde değişti. Ülkeler kendilerini teröre karşı korumak için dış politikalarını, ittifaklarını ve planlarını yeniden şekillendirirken buldular. Terörizmden yara

almış ülkeler olan Pakistan ve Türkiye, terör ve organize suçlarla mücadelede ortak bir çıkar buldular. Batı ile daha dostane ilişkiler kurma arzusuyla daha da motive olarak, kendi ulusları içindeki terörizmle karşılıklı olarak mücadele etmeye başladılar (Hussain, 2008). Siyasetteki bu küresel değişim, bu makalenin Türkiye ile Pakistan arasındaki ilişkileri 11 Eylül öncesi ve sonrası ve 9/11 sonrası ilişkiler olarak ayırmasının nedenidir.

DIGITAL GAME AND INTELLIGENCE RELATIONSHIP

M. Fatih Sezgin - Ömer Gök - Kazım Ongun

Abstract

Digital games have started to show their presence in every aspect of our lives. Today, individuals of all ages, from the age of 7 to the age of 70, now spend an important part of their time on these digital platforms, sometimes for entertainment, sometimes for financial gain. These delays can lead to undesirable results. It is possible to establish friendships with the people in the virtual world in front of us or next to us, without knowing their real-world identities, and share the most private information willingly or unwillingly.

The relationship between the digital world and intelligence begins to be interrelated at the point of revealing the purposes behind secret friendships. The information received during the game, both live in the game and before or after the game, through sociological methods, shared spatial information, and serious data sharing from the individual to the country. In these platforms, it appears in the form of sharing information in a deep and wide spectrum, ranging from the aims of obtaining financial gain from the organizations and or the organizational staff, from their goals to the goals of obtaining moral gain. The relationship between digital game markets, which is a new subject in our country, and intelligence, which has only been found in a study so far, has been tried to be examined. The effect of intelligence, which is the most private point of the states, on the digital world and games, the struggles of China, Russia and the USA in the digital world are explained with examples. The fact that the companies in the digital game market are supported by the state and how much effect they have on the market economically have been revealed by the data.

Keywords: *Game, mobile game, digital game, intelligence, cyber intelligence.*

DİJİTAL OYUN VE İSTİHBARAT İLİŞKİSİ

M. Fatih Sezgin* - Ömer Gök** - Kazım Ongun***

Öz

Dijital oyunlar hayatımızın her alanında varlığını göstermeye başlamıştır. Günümüzde 7 yaşından 70 yaşına kadar her yaştan bireylerin bu dijital platformlarda, kimi zaman vakit geçirme, kimi zaman eğlence, kimi zamanda maddi çıkar amaçlı olarak zamanlarının önemli bir kısmını harcamaktadırlar. Bu vakit geçirmeler istenmeyen sonuçlara sebebiyet verebilmektedir. Karşımızdaki ya da yanı başımızdaki sanal dünya ki kişilerin, gerçek dünyadaki kimliklerini bilemeden onlar ile dostluk kurulabilmekte, en mahrem bilgileri isteyerek ya da istemeyerek paylaşabilmektedir.

Dijital dünya ile istihbarat arasındaki ilişkide, gizli dostlukların arkasında yatan amaçların ortaya çıkarılmasını noktasında birbiri ile ilişkilenebilir. Gerek oyun içerisinde canlı olarak gerekse oyundan önce veya sonra bağlantı yöntemleri vasıtasıyla, sosyolojik yöntemler ile oyun sırasında alınan bilgiler, paylaşılan mekânsal bilgiler, bireyden ülkeye uzanan ciddi veri paylaşımlarıdır. Bu platformlarda örgütlerin ve veya örgüt elamanından maddi kazanç elde etme, amaçlarından manevi kazanç elde etme amaçlarına kadar uzanan derin ve geniş bir yelpazede bir bilgi paylaşımı şeklinde önümüze çıkmaktadır. Ülkemizde yeni bir konu olan dijital oyun piyasaları şimdiye kadar tek çalışmaya rastlanmış olan istihbarat ilişkisi irdelenmeye çalışılmıştır. Devletlerin en mahrem noktası olan istihbaratın dijital dünyada ve oyunlara etkisi, bu konuda Çin, Rusya, ABD'nin dijital dünyadaki mücadeleleri örnekler ile anlatılmış, J.Snowden'in ifşalarından dijital dünyanın da bu konuda kullanıldığı gerçeği ile, devletlerin bu konudaki çalışmaları örnekler yorumlanmaya çalışılmıştır. Dijital oyun piyasasındaki firmaların devlet destekli olmaları ve ekonomik olarak piyasada ne kadar etkiye sahip oldukları veriler ile ortaya koyulmuştur. Ülkemizde bu konuda gerekli insan kaynağına yatırımın önemi ve güvenlik açısından farkındalık yaratılmasının gerekliliği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Oyun, mobil oyun, dijital oyun, istihbarat, siber istihbarat.*

* Doktorant-Uluslararası Güvenlik, mfsezgin@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-8030-2479>.

** Doktorant-Hukukçu, krmbay@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-1135-7470>.

*** Jandarma Personeli, Artvin İl Jandarma Komutanlığı, ongun.kazim@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-9993-5572>.

Bu makaleye atıf için: Sezgin, M. Fatih, Gök, Ömer ve Ongun, Kazım. (2023). Dijital Oyun ve İstihbarat İlişkisi, SDE Akademi Dergisi, 3(2), 181-216

GİRİŞ

İnsan oğlunun dünyaya geldiği ilk günden beri, topluluklar arasında mücadele ve bu mücadeleler için kullandıkları araçlar vardır. Zamansal ve Teknolojiye bağlı olarak bu araçlar her ne kadar değişse de amaç hiçbir zaman değişmemekte, üst olma, daha zengin olma, daha çok bilgiye erişme, daha güçlü olma gibi hedefler ve arzular ile hareket edilmektedir. İnsan oğlunun bu amacını gerçekleştirmek için zamanla geliştirdiği ve adına istihbarat denilen olgu ile hareket etmeye başlamış ve hedeflerine ulaşmak için istihbarat aracını da kullanmıştır.

Tanım olarak İstihbarat; “Devlet tarafından belirlenen ihtiyaçlara karşılık olarak çeşitli kaynaklardan derlenen haber, bilgi ve dokümanların işlenmesi sonucu elde edilen üründür” (MİT, 2021). Bir diğer tanımda istihbarat: “Hükümetlerin, askeri grupların, işve diğer grupların sistematik olarak rakiplerinin yeteneklerini ve niyetlerini keşfetmek amacıyla bilgiler toplayıp değerlendirdikleri süreçtir (Fidan, 1999: 20). İstihbarat ile ilgili ilk olarak tarihi süre. İncelendiğinde, ilk olarak resmi bilgilere M.Ö. 2000 yıllarında Fırat nehri kıyılarında rastlanmaktadır. Bannum isimli komutanın, bir kil tablette yabancı sınırlarında ateşler yakıldığını ve bunun ne manaya geldiğini bulmalarını istediği görülmektedir. M.Ö. 500 yılında Perslerden sartalplık sistemini aslında iç istihbarat toplamak için kullandıkları bilinmektedir. M.Ö. 300 yıllarında Kautilya'nın kraliyet yönetimi için bir rehber olan Arthashastra'da kale inşaatlar, fil yetiştiriciliğinin yanında, tüccar casuslardan, gezgin ajanlardan, din adamı ve dilenci rolündeki ajanlardan bahsetmektedir. Büyük İskender komutanları hakkında, sürekli istihbarat toplatmıştır. Antik Yunanlılar, şifreli mesajlaşmanın ilkel yöntemlerini uygulamıştır M.Ö. 55 yılında Sezar'ın İngiltere'yi işgalinde istihbarat kullanmıştır (Liulevicius, 2011: 13). Sun Tzu'nun; “Bilge hükümdarla, iyi bir komutanın normal askerlere oranla kolaylıkla savaş kazanıp, zafere ulaşması istihbarata bağlıdır (Tzu, 2008: 73). İstihbarat ve casusluk faaliyetleri siyasi iktidarlar ve devletlerin varlıklarını sürdürebilmeleri için tarih boyunca her zaman var olmuştur. Machiavelli, The Prince ve The Art of War adlı eserinde; yöneticilerin ellerindeki gücü, çıkarı

korumak için her daim casusluk ve istihbaratı kullandığını savunmaktadır (Machiavelli, 1994: 100-160). Flavius vegetius renatus, Roma savaş sanatı eserinde, istihbaratın savaş alanlarındaki kullanımını yönelik ciddi ipuçlarını vermektedir.

Temelde askeri ve yöneticiye notlar olan kitabında, komutanların seçiminde, savaş alanlarına ve düşman hatalarına kadar alanda istihbaratın kullanımına ve önemine yer vermektedir. (Renatus, 2019: 107-140). 1500 yıllarda Avrupa tarihinde casusluk ve istihbarat faaliyetlerine rastlanılmaktadır. Montesquies, “bir monark’ın casusu olmalı mıdır” sorusunu sorar ve “Prens bilseydi” üzerinden kurumsal istihbaratı yerer (Montesquieu, Kanunların Ruhı, Bölüm 2 XII.23 Monarşideki casuslar hakkında, 1748). 1600’lü yıllarda Avrupa’ da Venedik, Osmanlı ile ilişkilerinde özellikle istihbarat ve faaliyetlerine önemli yer vermiştir. İngiliz diplomat Sir Henry Wotton, dönemin elçilerini, ülkesinin iyiliği için yalan söylemek üzere yurt dışına gönderilmiş dürüst adam olarak tanımlamaktadır. Döneminde en gizli ve derin açıdan grubun Venedik ajanları oldukları ve Osmanlı topraklarında tüccar kimliği ile gezen birçok kişinin, Venedik gizli servisi personeli olduğu ortaya çıkarılmıştı. 1533 yılında Cenevizli Andre Doria’ya Osmanlı hakkında bilgi toplanması için emirler verildiği belgelere yansımaktadır (Jordanou, 2019: 111-150). Türk tarihinde istihbarat her zaman kullanılmıştır. Göktürk yazıtlarında bile istihbarat ve istihbaratçıların varlığına yer verilmiştir. Gözcü olarak “kargu”, haberci olarak “sabçı” tanımlamaları bu yazıtlarda geçmektedir. İslam dünyasında istihbarata önemin Hulefa-i Raşidin döneminde önem verildiği görülmektedir. Düşman hakkında raporlar alınması,” Kaysariyye” savaşında yakalanan casusların kullanılması bu dönem denk gelmektedir. Gazneliler ve Emevîler” Berid” teşkilatını kurmuş ve kullanmıştı. Selçuklularda “Berid” teşkilatını devam ettirmiş, Nizam-ül mülk, Berid teşkilatından ve “sahib-i haberler” tayininden bahsederken istihbaratın önemi vurgulamıştır (Delibalta, 201: 25-518). Fransız devrimi ile Osmanlı’da istihbarat Avrupai tarza geçmiş ve kurumsallaşmış bir istihbarat kültürüne evrilmiştir. Askeri ateşler ile Avrupa incelenmiş ve modern istihbarat Osmanlıya yerleşmeye başlamıştır (Şimşekler, 2022: 50-60). Birinci dünya savaşında Osmanlının istihbarat

faaliyetlerine önem verdiği, Ahmet Cemal Paşa'nın, Lübnan, Beyrut, Halep gibi vilayetlerde, Medine ve Mekke bölgesinden Fransızlar başta olmak üzere bölgeyi işletmiş ve önemli ödenekler tahsis etmiştir (Akyürek, 145: 2019). Napolyon, "Doğru ve yerinde kullanılan bir casus, savaşta iki yüz bin kişiye bedeldir" demiştir (Kavsıracı, 2020: 711). Birinci dünya savaşında gazete dergi, telgraf, telefon, takma diş, tren vagonu, hediye paket, sigara kâğıdı gibi yöntemler kullanılarak istihbarat faaliyetlerinde bulunulmuştur (Özkaya, 2006: 347). Osmanlıda telgraf ve gazeteler istihbarat unsuru olarak kullanılmıştır. Fotoğrafçıların casusluk faaliyetlerinde kullanıldığı raporlarda belirtilmiştir (Şimşekler, 2022: 215-217).

1. ALANLARINA GÖRE İSTİHBARAT

İstihbarat temelde iki kaynağa dayanmaktadır. HUMINT ve SIGINT. HUMINT; bilgi toplamak için insan kaynağıdır (İnsan zekâsının istihbarat için kullanılması dâhil). Bir diğer istihbarat toplama şekli ise SIGINT'tir. SIGINT özetle elektriğin ve iletimin beraber kullanılmaya başlandığı tarihteki ilk günden beri kullanılan ve sinyal istihbarat olarak özetlenen istihbarat türüdür (Liulevicius, 2011: 5). HUMINT, bilgi toplamak için insan araçları kullanır. Tarihte ilk insan grubunun bir diğeriyle karşılaştığı ve birbirlerini gözlemlemeye başladığı andan itibaren tarihte var olmaya başlamış olana HUMINT, temelde kurnazlık, incelik, kibarlık, hile, hızlı düşünme ve iki yüzlülük, yalan ve hileli yönlendirme, doğaçlama gibi insani kavramaları ön planda tutan bir bilgi toplama yöntemidir. SIGINT ise iletişimin kırılması, teknik araçlar ile dinlenilmesi ve çözümlenmesi, şifrelerin kırılması gibi temelde basit işlemlerden siber uzaydaki savaşlara kadar geniş yelpazede işlem yapan bir yöntemdir. Zamanla kendi içerisinde Elektronik istihbarat olan ELINT'in ortaya çıkmasını sağlayan, kimi zamanda düşmana karşı yanlış bilgi yayma (dezenformasyon), düşmanı hataya yâda planını ortaya çıkarmaya yönelik çalışma yürütülen bir bilgi yöntemi olarak tanımlanabilmektedir (Liulevicius, 2011: 6). GEOINT, MASINT, OSINT, SIGINT, TECHINT, CYBINT/DNINT, FINIT, SOCMINT Meteorolojik istihbarat, günümüzde uluslararası literatürde ve uluslararası arenada kullanılan diğer istihbarat türlerindedir (Tekin, 2016: 8).

GEOINT, görüntü, görüntü zekâsı (IMINT) ve jeo-uzamsal bilginin entegrasyonundan gelişen bir istihbarat türüdür. Görüntü: Doğal yâda insan yapımı nesne, etkinlik ve benzerliğin, uzaydaki yâda uzay yakın konumlandırılmış noktalardaki uydu, hava platformu, insansız hava aracı ve veya benzer platformlar tarafından üretilen benzerlikler ve sunumlar dâhil olmak üzere elde edilen bilgilerin olarak tanımlanır. Görüntü İstihbaratı ise; elde edilen bu bilgilerin yorumlanması ve analizidir. Jeo uzamsal bilgi; Bilgi edilen araçlardan, yeryüzü ya da herhangi bir coğrafi noktanın özelliklerini tanımlayan bilgi, haritalama, tanımlama ve teknolojik bilgi edinilmesidir. Coğrafi veriler teknolojik olarak işlendikten sonra analiz edilir, zaman hareket açısından birleştirilir ve dinamik etkin ürünler olarak analize sunulur (NGIA,2006: 8).

MASINT; Ölçüm ve imza istihbaratı 1950'lerde literatüre kazandırılmıştır. İkinci dünyası döneminde akustik dinleme, düşman topçusu yeri belirlenme gibi askeri amaçlı istihbarat faaliyetlerinden, radar tespit etme temelli olarak, Sovyetler birliği tarafından, Çin nükleer kabiliyetini anlamaya yönelik olarak MASINT alt disiplinin gelişmesi ve ortaya çıkması sağlandı. Radar, Nükleer, Akustik MASINT olarak alt dallara ayrılan MASINT derinlemesine analiz isteyen bir istihbarat türü olarak ortaya çıkmıştır (Lowenthal, 2016: 159-164).

Açık Kaynak İstihbaratı olarak tanımlanan OSINT, bilgi edinme faaliyeti olarak tanımlanabilmektedir. İhtiyaç olunan bilgi aranır, bilginin içeriği diğer bilgiler ile karşılaştırılır ve uygun olup olmadığı belirlenir. OSINT, yasal ve bariz bir kaynaktan bilgi edinilmesi olarak tanımlanabilmektedir. Açık kaynak istihbaratının ana avantajı, nicelik, kalite ve şeffaflık, çeşitlilik, kullanım kolaylığı ve düşük analiz maliyeti dâhil olmak üzere bilgi edinme hızıdır. Bu, bilgi teknolojisi devriminin ve İnternet'in gelişiminin sonucudur. Mobil cihazlar ve geniş bant bağlantıları gibi gözetim araçlarıyla, varlıkların izlenmesi ve analizi dünyanın her yerinden mümkündür. Araştırmacı gazeteciler bazen istihbarat servislerinden daha fazla bilgi rapor ederler. Bu nedenle OSINT ile bilgi izleme, özel servislerin faaliyetleri için çok önemlidir (Ziolkowska,2018: 68-70).

Ülkemizde de akademik alanda istihbarat alanları çeşitli şekilde tanımlanmakta ve açıklaması yapılmaktadır:

a.) Siyasi İstihbarat: Bir ülkenin siyasi yapısını oluşturan, devlet yönetim sistematığının anayasal düzen içerisinde faaliyet yürüten unsurlara karşı yapılan istihbarat faaliyetleridir.

b.) Askeri İstihbarat: Savunma sistemleri içerisinde yer alan deniz, hava ve kara kuvvet yapısı bunların yetenekleri ve kapasiteleri konularında yapılan istihbarat faaliyetleridir.

c.) Ekonomik İstihbarat: Ülkenin genel ekonomik kapasitesini, zayıf ve güçlü yanlarını, amaçlarına ulaşım ulaşamayacağını, silahlı kuvvetlerini sınırlı ve sınırsız destekleme derecesinin tespiti, finans yapısı, sanayi ve tarım vb. politikalarının tespitine yönelik yapılan istihbarat faaliyetleridir.

d.) Sosyal İstihbarat: Sosyolojik yapı çerçevesinde icra edilen bilgi toplama ve bunu analiz etme faaliyetidir. Sosyal İstihbarat sekiz temel alana yönelir nüfus, sosyal karakteristik, kamuoyu, eğitim, dini değerler, sağlık ve sosyal güvenlik sistemi, kültürel özellikler ve zihniyet analizidir.

e.) Coğrafi İstihbarat: Askeri operasyonel faaliyetlerin kapsam itibarı ile fiziksel ve kültürel çevre yapısının tespitine ve analizine yönelik çalışmalardır.

f.) Biyografik İstihbarat: Bir ülkede kültürel, ekonomik, siyasi, askeri seçkinler ve potansiyel öneme sahip bireylerle terör örgütü/suç liderlerine yönelik özel ve kamusal nitelik taşıyan bilgi toplama faaliyetidir.

g.) Ulaşım ve İletişim İstihbaratı: Ülkenin sivil ve askeri ekonomik nakil gücüne bağlı ulaşım altyapısı ve iletişim kanallarına yönelik yapılan istihbarat faaliyetidir.

h.) Bilimsel ve Teknik İstihbarat: Ülkenin ve milletin bilimsel, teknik kapasitesi buna bağlı olarak faaliyetlerinin tespitine yönelik yapılan istihbarat faaliyetidir. Savunma sanayi sektöründen tarım, ilaç vb. sektörler de bu faaliyetlerin bilimsel ve teknik verilerle desteklenerek yapılmasıdır.

ı.) Siber İstihbarat ve Enformasyon Savaşları: Teknolojinin gelişmesi ile standart istihbarat alanına giren ve yukarıda bahsedilen alana siber ve

enformasyon alanından bahsedilmemektedir. İnternete bağlı bilgisayar ve mobil cihazlar, veri tabanları, enformasyon merkezleri, çevrimiçi sistemlerin oluşturduğu alanlara “siber alan” denilmektedir. Siber alan iletişim merkezleri, petrol, doğalgaz, bilgi teknolojileri ve iletişim sistemleri, karayolu ve demir yolu ulaşım sistemleri bunlara dâhildir. Siber alanda güvenlik faaliyetlerini oluşturan sistemlere yapılacak istihbarat, karşı istihbarat ve savunma reflekslerin tümüne karşı yapılacak saldırılara “enformasyon” savaşı denilmektedir (Özdağ, 2018).

2. DİJİTAL DÜNYA VE DİJİTAL İSTİHBARAT KAVRAMLARI

İnternet, bilgisayar ve iletişim dünyasında daha önce hiç olmadığı kadar devrim yarattı. Telgrafın, telefonun, radyonun ve bilgisayarın icadı, bu benzeri görülmemiş yetenek entegrasyonu için zemin hazırlamıştır (Liener vd. 1997: 83). İlk internet bağlantısı Amerikan ordusunun kendi içerisinde güvenli bir iletişim ağı oluşturmak amacıyla 1960’lı yıllarda yapılan bir projeye dayanmaktadır. Bu projeye dünya geliştikçe ve zaman geçtikçe yeni ağlar ve yeni bilgisayarlar eklenmiş askeri projeler dışındaki kullanıcılarda eklenmeye başlanmış ve yararlanmaları sağlanmıştır. Elektronik posta gönderimi ve alımı uzak mesafelerdeki bilgisayarlar arasında dosya transferi gibi dönemin teknolojileri bakımından çok önemli yenilikler hayata geçmiştir. (Kırcova, 2005: 50-70).

Küreselleşen dünya, giderek karmaşıklaşan bilgi ve teknolojinin hüküm sürmeye başladığı bir köy haline gelmiştir. Bu küçük köyde bilgiyi elinde tutan ve işleyen, neredeyse tüm güce sahip hale gelmiştir. Günümüzde neredeyse her haneye giren internet, bilgi fazlalığını üretmiştir. Buda bu bilginin işlenmesi ve güvence altına alınması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bilginin olduğu ve bilginin konuşulduğu yerde ise bir önemli konu, yani istihbarat ortaya çıkmaktadır.

Üretilen bilginin işlenmesi ve faydalın hale getirilmesi, istihbarat toplulukları açısından önemlidir. Toplumdaki iletişim ağını ve bilgi akışını izlemek, bu ağlardaki bilginin işlenmesi ve bu ağlardan faydalanmak istihba-

rat örgütleri açısından neredeyse bir adım öne geçmeyi sağlayan önemli bir noktadır. Toplumunu sosyal medya ve dijital alanda izlemek ve analiz etmek, olası yeni eğilimleri ortaya çıkarmak, tehditleri önceden tespit etmek ve bu Tespitler doğrultusunda güvenlik önlemleri almak Sosyal Medya İstihbaratının (SOCMINT) kavramını ortaya çıkarmıştır. SOMINT: İstihbarat örgütleri klasik istihbarat üretim sürecinde, bilgisayarın kullanımı ile önemli bir adım atmıştır, istihbarat çarkı açısından da önemli gelişmelere sebebiyet vermiştir (Lowenthal, 2008: 15-18). SOMINT'ın bir istihbarat disiplini olarak ortaya çıkmasıyla, istihbarat çarkı evrilmiş ve yakın zamanlı veri ve bunu işlenmesi, çalışan birimlere öngörü ve iç görü, suç unsurlarının tespitinin daha hızlı ve efektif bir hal almasıdır (Omand,2017: 350-370).

Dünya bir sosyal medya çağında yaşamaktadır. Facebook, Google, LinkedIn gibi kimlik bilgilerinin paylaşıldığı, insanların iş, arkadaş, sosyal paylaşım alanı bulmak için etkileşim kurmak istedikleri mecralar günümüzde artmakta ve artmaya devam edecektir. Facebook sosyal iletişim platformunun 2022'nin üçüncü çeyreği itibariyle aylık yaklaşık 2,96 milyar kullanıcısı olduğu belirtilmiştir (S. Dixon, 27 Eki 2022, Statica). Tüm dünya nüfusunun neredeyse yüzde 38'nin Facebook'a erişim sağlamaktadır. 1.968 milyar kişinin Facebook platformuna günde bir kere giriş yaptığı istatistikler ile de ortaya koyulmuştur (Meta Facebook raporu,2022). Sosyal medya ve dijital ağlar hayatlarımıza girdikçe kamusal alan genişlemekte ve dolası ile kamu kurumlarının ve devletlerin ilgisi bu alana yönelmektedir. Günümüzde sosyal medya ve dijital platformlar kamu güvenliği ile içi içe girmiş durumda ve güvenlik ve istihbaratın ana konusu haline gelmiştir. Hong Kong'ta yapılan denizcilik konferansında Somali ve çevresindeki korsanlarının Twitter'ı etkin kullandığı iddia edilmiştir. Gemi rotalarından, yüklenen yüke kadar korsanların tüm dünyadaki hesapları kontrol ettiği, ciddi araştırmalara yaptığını ve hedeflerini buna göre seçtiğine dair emareler olduğu iddia edilmiştir. İncelenen olayın ciddi güvenlik açığı olduğu ve dolası ile istihbarat ve örgütlerinin de ciddi ilişkisini çekmiştir (Diego Laje, CNN,2012).

Makale de ana araştırma konusu olan; Oyunlar üzerinden istihbarat, SOCMINT'in izleme ve değerlendirme sürecine dâhildir. Süreci izleyerek,

bilgilerin toplanması, doğrulanması ve analiz edilmesi olarak tanımlanmıştır (Norton-Taylor, R. The Guardian 2012). SOCMINT, aslıdan karar verme denkleminde bilinmeyen azaltma amaçlıdır. İnternet dünyasındaki avantajları arttırıp ve dezavantajları azaltmak amacıyla kullanılan SOCMINT, kanun ve kurallar çerçevesinden sanal alemde toplumu izlemek için kullanılmaktadır. Kimi zaman SOCMINT ile gruplar üzerinden davranış kalıpları oluşturulabilir. Güvenliğin bozulduğu dönemlerde, radikalleşen ve şiddete yönelen grupları izlemede ve bu grupları yönlendirmede kullanılır. Anlık güncellemeler ile her zaman güncel olmayı başaran SOCMINT anlık veri toplayarak dijital dünyayı yönlendirmeyi ve yönetmeyi kolaylaştırmaktadır (Omand, Bartlet and Miller, 2012: 810-825).

3. DİJİTAL OYUN VE MOBİL OYUN KAVRAMLARI

Oyun; TDK sözlük olarak, yetenek ve zekâ geliştirici, belli kuralları olan, iyi vakit geçirmeye yarayan eğlence olarak dilimizde tanımlanmaktadır. Dijital oyun, video oyunu olarak tanımladığımız yeni nesil oyun ise elektronik ortamlarda kişilerin karşılıklı olarak gelerek mücadele ettikleri ortamlara olarak günümüz dünyasında var olmuştur (Kent,2000: 83). Hızla Gelişen teknolojinin değişimi, internetin hayatımızda büyük önem taşıdığını ve her alanda kendini gösterdiği günümüzde insanların interneti kullanım amacının değiştiği ve farklılaştığı, bu kapsamda dijital oyunlarında oyuncular üzerinde algılama ve verdiği tepkilerin, kullanım amaçlarının değiştiği gözlenmektedir. Dijital oyunlar teknolojinin gelişen ve değişen algısıyla gerçek hayat ile sanal gerçekliğin birlikte sunulduğu günümüzde, sosyal hayatın bir parçası olarak hayatımıza birçok yerinde zaman geçirmemizin ötesinde getirdiği faydaların ve kolaylıkların yanı sıra, dijital oyun kullanımını bireysel ve toplumsal hayatımıza yönelik tehditler de barındırmaktadır. Dijital oyunların içerisinde oyun türlerine göre barındırdıkları sesler, görseller ve hareketler adeta gerçek ile bire bir aynı hazzı vermesi kullanıcılar arasında bağlılığı arttırdığı önemli faktörlerdendir.

Dijital oyunlar gerçek hayatın kopyalanarak kendisine özgü yansıtmasıyla dijital ortamda yeniden üretildiği yerlerdir. İnsan sürekli doğası gereği etkileşim içerisinde olduğu çevreye uyum sağlar. Dijital oyunlar kendi-

sine yansıtılan dijital ortama adapte olarak hızlı öğrenme sürecine girer ve kabullenir (Darıca,2013: 8-15). Uluslararası ticaretin kendini devamlı yenileyen ve değiştiren dijital oyun sektöründe son 15 yılda uluslararası ticarete önemli bir yer edinmiş ve sektör haline gelmiştir (Hünler,2021). Dijital oyun sektörü Uluslararası ticaretin yapı taşları olan enerji ve otomotiv sektörlerini geride bırakarak son zamanlarda hızla büyüyen bir evreye gelmiştir.

Dünyada yaşanan Covid-19 salgınının etkisi, akıllı telefon ve tablet teknolojilerindeki değişim, kullanım süreleri ve yerinin artması, bilgisayar ve oyun konsollarının üretim maliyetlerinin azalması ve kullanıcı görüntü yaşlarının genişlemesinin etkisi büyüktür (Dijital Oyunlar Raporu, 2019).

Dijital Oyun Pazarı hakkında en son trendler, önemli fırsatlar, itici güçler ve oyunun büyümesiyle ilgili zorluklara vurgu yapan bir rapor yayınlanmıştır. Raporda 2022-2031 yılları arasında Dijital Oyun Pazarının, öncelikle dünya çapında artan dijital oyun teknolojileri mal ve hizmet ticaretinde büyüme beklenmektedir. Dünya Bankası istatistiklerine göre, küresel olarak dijital oyun teknolojileri ihracatı 2017 yılında toplam mal ihracatının %11,64'ünü kapsamaktadır. 2019 yılında toplam mal ihracatının %11,53 olarak yükselmiştir. Mayıs 2021 yılında yayınlanan raporda, ABD Ekonomik Analiz ve İstatistik Bürosu, Mart 2021 yılı itibarı ile dijital oyun teknolojileri transferinde, Covid-19 salgını döneminden sonra ciddi derecede bir büyümeyi beklemektedir.

2022-2035 projeksiyonunda, Amerikan dijital oyun piyasasında ciddi bir genişleme tahmin edilmektedir. Veriler incelendiğinde Şubat 2021 teknoloji ihracatı 12,4 milyar dolar artarak 200 milyar dolara gelmiştir. Bu artış ciddi ve süregelen yükseliş trendi ile bu miktarlara gelmiştir. Yine dijital oyun piyasası verileri incelendiğinde, Şubat-Mart 2021 dönemi bir aylık sürecinde 20 milyar dolarlık ciddi bir artış gerçekleştirmiştir, bu da yılsonu genel ihracat rakamını 274 milyar dolar olarak gerçekleştireceği tahminin ortaya koymaktadır (Kenneth Araştırma, 2022).

Kullanılan sosyal iletişim araçları ve dijital oyunlar; zaman ve iletişim örgüsünün hızlı ve gerçek zamanlı olmasıyla kültürel, sosyolojik, psikolo-

jik, siyasi ve tarihi vb. etkileşimlerin yapıldığı yerlerdir. Gerçeklik algısının birebir yansıtıldığı dijital oyunlar oyuncu ile sunulan karakterin pozitif veya negatif şekilde bütünleşerek özdeşleşebilir. Her şeyden önce şiddet türündeki oyunlarda ödüllendirme sisteminin psikolojik birey davranış etkilerine göre yapılması dijital oyun ortamında oyuncunun farklı ruh haline bürünmesine yol açmaktadır. (Darıca, 2015: 15-20).

4. DİJİTAL OYUNLARIN BİREYİ ETKİLEME YÖNTEMLERİ İLE İSTİHBARAT ARASINDA Kİ İLİŞKİ

Dijital oyunlar, gerçek hayatta, bireyler için neredeyse imkânsız olan arzularını giderme ve kişisel benlik duygularını ön plana koymayı başarabildikleri bir alandır. Oyundaki birey kanunlarla sınırlandırılmış hayat içerisinde gündelik olarak imkânsız faaliyet ve davranışları rahatlıkla sergileyebilmekte ve iç dünyasını rahatlıkla dışarı yansıta bilmektedir. Adam öldürme, yaralama, mala zarar verme, hırsızlık gibi kanun dışı faaliyetlerin oyun alanında rahatlıkla gerçekleştirilebiliyor olması kimi analistler tarafından bireylerin kendisini bu şekilde dizginlediğini varsaysa da aslında bu bireylerin kişilik yapılarının hangi etmenler karşısında ortaya çıkabileceğinin en basit ölçme yöntemlerinden biridir (Huizinga,2017).

Dijital platformlar, şirketler tarafından oluşturulmuş sentetik dünyalardır ve bu oyun alanları teknolojik tasarım mekânları, hiçbir anlamda gerçek olmasa bile bireylerin saatlerce zamanlarını geçirecekleri ortamlardır (Telci,2013:783). Oyunlarda bireylere sunulan imkânlar ile çevrim içi şiddet olarak tanımlanan, bireylerin siber zorbalıktan araçsal şiddete kadar yer alan eylemleri, zamanla kendilerinde şiddet biçimini algılamasını da etkilediği ve değiştirdiği gözlemlenmiştir. Uzaktan ateş ederek bir bireyin oyunda öldürülmesi, şiddet olarak tanımlanmamıştır. Bu da algının ve mantığın nasıl etkilendiğinin bir örneğidir (Özçam, 2019: 105-110). Oyuncuların oyunları oynarken oyundaki karakter ile kendilerini özdeşleştirdikleri, hayal güçlerini kullanarak karakteri kendi hayat gerçekliklerine dönüştürdükleri, oyundaki başarısızlığın kendilerini olumsuz olarak etkilediği araştırmalarda ortaya çıkan sonuçlardan bir diğeridir (Yığıtoğlu,

2018: 195-215). Oyunların pazarlama yöntemlerinden biriside sosyalleşmeyi sağladığı yönündedir. Oyuncular oyun içerisinde farkında olmadan oyun dışındaki farklı konulardan rahatlıkla bahseder, konuşurlar. Oyuncular birbirleri arasında bu şekilde kalıcı ve bağ oluşturabilmektedir. Buda oyunun motivasyonu olarak tanımlanmaktadır (Bartle, 1996: 12-18). Kitle iletişiminin yoğun yaşandığı günümüzde, üretilen iletişim araçları gerçeklik ile akıl arasında bir ilişki kurarak akıllardan bilgi çalabilmektedir. Kitlelerin bulunduğu ortak alanda ortaya çıkan bilgi, oluşturulan sayısal alan rahatlıkla yayılmaktadır. Tüm kullanıcıların dâhil olduğu bu enformasyon akışında bilgi kirliliği ile akıl oyalanması da gerçekleştirilebilmektedir.

Bu akıl bulanıklıklarının orta çıktığı dijital oyun platformlarının yarattıkları olumsuz etki çevremizde varlığını sürdürmektedir. Küresel dünyada pazarlama teknikleri kullanılarak sunulan bu oyunlar, güzelliklerinin arkasında akılı yoran ve bireyi boşlukta hissetmesini sağlayan bir karanlık oluşturabilmektedir. Çünkü zamanla gerçeklik ile sanal arasındaki farkı algılamayı bırakan akıl, oyun oynanmadığı saatlerde bile oyun ile meşgul olmakta, bireyin oyundan çıkması tam manasıyla mümkün olmamaktadır. Akıl, bu algoritmik yapısı tasarlayan birey-kişi ya da kurumların kurguladığı dünya içerisinde kendini bulmaya çalışmakta, farkında olmadan yönlendirmeler ile kendini bulmaya çalışmaktadır. Zamanla ortaya çıkan bu akıl bunalmaları bireyi mahveder ve hakikatten uzaklaştırır. Narkoz etkisi yaratarak zamanla hakikatlerin algılanmasına bile engel olabilir (Yarrar, 2019: 110-125).

Küresel sistem içerisinde her alanda faaliyet yürüten devlet ve istihbarat teşkilatlarının verdikleri destekler ile çektikleri sinema filmleri ile toplumu yönlendirme, bilinçaltı mesaj, gerçeği yalandan yalanı ise gerçekten soyutlayarak propaganda yaptığı önceden öngörülemeyen ancak yayınladıkları sahneler ile toplumu bazı durumlara hazırladıkları görülmektedir. Dijital oyunlar ise yeni bir kavram tarzıyla farklı şekil ve türlerde sinema filmlerine benzer mesajlar vermektedir. İstihbarat anlamında dijital oyun piyasası ele alındığında internet kullanarak çevrimiçi oynanması ve internet bağlantısına gerek olmadan offline oynanması ayrımı bulunmaktadır. Bilgisayar ve

bileşenleri kullanarak arttırılmış gerçeklik veya sanal gerçeklik sayesinde oyun konsolları aracılığı ile offline oynanan oyunlar verilen ve yapılmak istenen hareket ve görevlerle içerik olarak birtakım bilgiler vermektedir. Offline oynanan oyunlar internete bağlanarak oynanması halinde oyuncular/kullanıcılar arasında sesli iletişim yapmak suretiyle haberleşmeyi sağlamaktadır. Bu yapılan haberleşmeler oyun geliştiricisi veya diğer çeşitli veri merkezleri tarafından kaydedilmektedir (Tırnovalı,2019).

Rusya ABD ile uzun yıllardan beri mücadele etmektedir. Dijital dünya, soğuk savaş döneminden sonra konvansiyonel silah ve istihbarat yöntemlerinin yerini almıştır. Her ne kadar yapılan bu mücadeleler ve müdahaleler Rusya tarafından kabul edilmese de dijital izler Rusya'nın bu kulvardaki varlığını ortaya koymaktadır. Beyaz saray ve NATO'ya yapılan müdahalelerin arkasında Rusya devletinin olduğu ABD tarafından her zaman dillendirilmektedir. 2007 yılında Estonya, Rusya'yı siber savaş başlatmak ile suçlamıştır (Traynor,2007).

2020 yılında dönemin ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, Enerji Bakanlığı Ulusal Nükleer Güvenlik İdaresi de dâhil olmak üzere hükümetin büyük bir kesiminde bildirilen izinsiz girişlerin olduğunu, iç güvenlik bakanlığının konuyu araştırdığını söylemiş ve olayla ilgili olarak Rusya'yı suçlamıştır (Johnson ve Snider,2020). Saldırıyı inceleyen uzmanlar 21 yy. da casusluğun özel şirketler üzerinden bilgisayar sistemleri üzerinden yapılmaya başladığını belirtmiştir.

Baltimore merkezli bir siber güvenlik firması olan ZeroFOX'un küresel güvenlik mimarisi ve tehdit istihbaratı başkanı Ross Rustici, “Şu anda tüm ülkelerin oynadığı bir zamanlar analog casus oyunlarının dijital devamına tanık oluyoruz” demiştir (Snider ve Guynn,2020). Ülke dışarısında bu gibi ithamlarla karşı karşıya kalan Rusya Devleti çevrimiçi oyunlara yönelik bir kanun yürürlüğe koymuştur. Teröristlerin çevrimiçi oyunlar üzerinden haberleştiklerini belirten yetkililer, FSB (Terörle Mücadele Kanunu) çevrimiçi oyun ve sosyal ağlardaki kullanıcıların kimliklerinin tanıtılması şartını koymuştur. Bilgi Teknolojileri ve Bilgilerin Korunması Hakkında” kanunda yapılan düzenlemede, FSB'nin talebi üzerine kullanıcı yazışma-

rı ve şifreleme anahtarları, kullanıcıların cep telefonu numaraları FSB' ye verilecektir. (<https://www.rbc.ru>,2017), (pravo.gov.ru,2017).

Siber mücadeleler yaşanırken. ABD Eski Ulusal Güvenlik Ajansı yüklenicisi Edward J.Snowden, İstihbarat uzmanlarının çeşitli dijital platformlardaki çevrimiçi oyunlara sızdığını, milyonlarca insanın verilerini topladıklarını açıklamıştır. Sahte karakterler yaratarak, oyunlara sızdıklarını, burada oyuncular ile iletişime geçerek verileri alıp, bu verileri analiz ettiklerini, bu şekilde gözetleme, muhbir elemanı gibi personelleri buralardan seçerek işe aldıklarını belgelerle açıklamıştır. Özellikle ABD ve İngiliz istihbaratının bunu kullandığını, zararsız olarak görülen çevrimiçi oyunların göz önünde saklanmanın bir yolu olduğunu belirtmiştir (Mazetti ve Elliot, 2013). NSA ajanı Snowden'in yaptığı ifşaatlar arasında önemli bir rapor bulunmaktadır. Rapor "Games: A Look At Emerging Trends, Uses, Threats And Opportunities In Influence Activitive" adıyla web sitelerinde dolaşıma sokulmuştur. Raporda oyunlar üzerinde daha sonra bahsedeceğimiz gibi önemli verilerin elde edildiği belirtilmektedir. Raporda: oyun alanı, teröristleri tespit etmek için potansiyel fırsatlar sunar, sanal ekonomilerdeki para akışını izleyerek finansal operasyonlar ve sanal ürünlerin alım satımına ve bağış toplamaya kimin dâhil olduğunu belirler demektedir. Burada SAIC Prototipini kullanarak terörist oyun trendlerini takip etme gibi noktalar ön plana çıkarılmıştır. SAIC'in terörist Web sitesi içeriğini otomatik işleme yeteneği, terörist çevrimiçi oyunları izlemek için benzersiz bir fırsat sağlar. Veri işleme ve raporlama şunları ele alabilir: (1) mevcut popüler çevrimiçi oyunlar ve ilgili söylem, (2) bu topluluklarda ortaya çıkan sosyal ağlar, (3) popüleritesi artan veya azalan oyun ve topluluk siteleri, (4) yeni siber uzaydaki terörist oyun siteleri veya değiştirilmiş güncel oyun siteleri, (5) terörist oyun faaliyetinin çevrimiçi yayılması ve (6) terörist oyunlar hakkında materyal barındıran web siteleri" konusunda bilgi verilmekte ve terörist organizasyonların istihbarat örgütleri tarafından izlendiği ve oyunların bu örgütleri izlediği belirtilmektedir.

Terör örgütlerinin çekirdek kitleye ulaşması ve hedef kitlesini hedeflemesi için internete benzer güçlü bir ortam yaratarak daha olgun ve genişletilmiş bir oyun alanının etkileştirici olacağı, oyun içinde istihbarat

personelini sızması ve bu personel ile oyun alanındaki önemli propaganda çabalarının tespit edilmesinin de sağlanacağı raporda belirtilmektedir. Propagandanın tanımlanması, oyun üreticisiyle birlikte çalışarak zararlı veya yanıltıcı bilgilerin oyun alanından çıkarılmasına ve/veya bir karşı propaganda kampanyası geliştirilmesine olanak tanıyacağı cümlesinden de oyun üreticisi ile çalışıldığı anlaşılmaktadır (NSA,2007,8-10, Chapter Addendum 69-70).

Bu kulvarda önemli aktörlerden birisi de Çin devletidir. 2019 yılında yayımlanan bir raporda, FBI raporlarına dayandırılarak APT 41 GROUP(<https://www.fbi.gov>,2021) adlı Çin devleti bağlantılı bir bilgisayar korsan grubunun varlığından söz edilmektedir. Grubun çevrimiçi oyun ağlarına saldırı düzenleyerek bilgi çaldıkları, 2014'ten beri Çin için stratejik istihbarat sağladıklarını belirtilmektedir (Palmer,2019). Ülke dışında bu gibi faaliyetler yürüttü iddia edilen Çin, ülke içerisinde oyunlar üzerinden olası sızmaları engellemek için ağır önlemler uygulamaktadır. Çin yasaları, Batılı yayıncıların Çin'in büyük ve büyüyen oyun pazarına erişim sağlamak için Tencent ve NetEase gibi Çinli şirketlerle ortaklıklar kurması gerektirmektedir. Bu sayede oyunlar denetlenmekte ve oyun içermesinde olası bir sızmaya devlet üzerinden müdahale edilebilmektedir (Aitel ve Schneider, 2020).

5. GÜNÜMÜZDE ŞİRKET VE DEVLET İSTİHBARAT ÖRGÜTLERİNDEKİ ETKİLEŞİM

Yeni dünya düzeninde ülkelerin savaşlarda özel şirketleri kullandığı, bu değişen ve gelişen asimetrik olgunun istihbarat faaliyetlerinde de hissedildiği, devletlerin istihbarat teşkilatlarından ziyade özel şirketler yoluyla bu faaliyetleri gerçekleştirdikleri bilinmektedir. Günümüzde ülkemizi ve dünya basın ve yayın organlarını meşgul eden Pegasus casus yazılımı buna örnek teşkil edebilir. İsrail'in en bilinen siber casusluk ve teknoloji şirketi olan NSO Grup, 2010 yılında Herzliya kentinde üç İsraili tarafından kurulmuştur. NSO, İsrail askeri istihbarat servisi AMAN' DA teknik istihbarat faaliyetlerinde temel rolü olan Unit 8200 teşkilatından gelen üç kişi

tarafından kurulmuştur (Çahmutoğlu,2021). Savunma sanayi sektörü gibi stratejik siber teknoloji şirketleri de ürünlerini diğer devletlere satabilmesi için Savunma Bakanlığının ve ilgili kuruluşların onayı gerekmektedir. Üretilen ve geliştirilen ürünlerin pazara hâkimiyeti, ikamesinin olmaması stratejik olarak mevcut üretici ülkenin diğer ülkelerle ilişkilerini kendisinin belirleyeceği ve elinde koz olarak kullanacağı hale getirmektedir.

Devlet İstihbarat birimleri kendi içerisinde geleceğe yön veren veri analizini yapay zekâ üzerinden yapabilen teknoloji şirketleriyle ortak çalışmaktadır. İngiltere, istihbarat servisleri MI5, MI6 ve GCHQ'nun verilerini depolaması için Amazon ile 1 Milyar Sterlin değerinde sözleşme imzalamıştır (Syal,2021). İstihbarat örgütlerinin görünürde veri depolaması olarak yapılan anlaşmaları arkasında bu şirketlerin veri depolarını da kullandığı, şirketlerin kendi ulaşılabilirlikleri sayesinde rahatlık veri analizi yapabildikleri hem de hedefe rahatlıkla ulaşabilecekleri iddia edilmektedir.

2022 yılı ilk çeyreğinde Rusya ile Ukrayna arasında güvenikleştirme çerçevesinde yapılan ve gerek konvansiyonel gerek Hibrit teknolojilerinin tümünü kullanarak, tüm siber çerçevede bu mücadelesinin yayılması, Ukrayna'nın teknoloji açısından da yürüttüğü savaşın göstergesidir. Ukrayna Başbakan Yardımcısı ve Ukrayna Dijital Dönüşüm Başkanı Mykhailo Fedorov, öncelikli olarak Twitter olmak üzere tüm dijital platformlar üzerinden mücadeleye başlamış, tüm dünyayı Twitter üzerinden Ukrayna'daki olaylara dikkati çekmesini sağlamıştır. Olayların başladığı şubat ayından itibaren bütün dijital platformlarla iletişime geçip, platformların Rusya da faaliyetlerini durdurmaya çağırılmış, çağırısına birçok şirket olumlu cevap vermiştir. Bu olay günümüzde sanal dünyada ki iki ülke savaşının en önemlisi sayılabilir (Federov,2022, Twitter).

Makalenin ana alanı olan dijital oyunlar üzerinden istihbarat faaliyetleri konusu özelinde, dijital mobil oyunlarının Pegasus casus yazılımı gibi uzaktan erişim sağlayabilen uygulamalara izin verip vermediği teknik olarak ispatlanmış bir alan değildir. Lakin bunun ispatlanmasının da mümkün görülmemektedir. Neredeyse yapılan yaşadığımız yüzyılın başında ki istihbarat faaliyetleri 50 veya 100 yıl sonra devletler tarafından akademik çalışmalara açılan arşivlerden ancak anlaşılabilir. Bu sebeple bulun-

duğumuz dönemde yapılan ve adı geçen faaliyetlerin ispatlanabilmesi belki gelecekte açıklanacak arşivlerle günümüze ışık tutacaktır.

6. MOBİL APP -ON LİNE OYUN PİYASASI- ÜRETİCİ-DEVLET İLİŞKİSİ

Oyun firmaları ve üreticilerin incelenmesi zorunluluğu önemlidir. Oyun piyasaları her geçen gün gelişmekte ve ekonomik bir alanda genişlemektedir. 2022 Nisan ayı verilerine göre 7,93 milyar dolarlık bir ekonomik genişliğe sahip olan dijital oyun piyasası, 5 milyar insanın kullandığı internet dünyasında, günde 5 saatlik bir ortalama zaman geçirme süresine sahiptir. Bu 5 saatlik zamanı internette geçiren kullanıcıların yüzde 50'si mobil araçları ile internete bağlanmakta ve bu mobil cihazları ile oyun oynamaktadır (Gök ve Ünal,2022: 160-163).

a) Strateji Oyunları ve Üretici-Devlet ilişkisi

Strateji oyunları, mobil oyun piyasasında en çok tercih edilen oyunlardandır. Özellikle gençler arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Bu sebeple strateji oyun yazılımcı firmaları incelemek, oyunlar üzerindeki kontrol hangi merkezden yapıldığını bir noktada yön verecektir.

Online Aplikasyon mağazalarında Strateji alanında ilk on şirket incelendiğinde Çin'in önemli bir ağırlığı görülmektedir. Her ne kadar ticari şirket olarak bu pazarda yer alsada bu şirketlerin birçoğunun arka planında Çin devleti ile bilgi paylaştığı göz önünde bulundurulması gereken bir noktadır. Tabloda birinci sırada yer alan İGG Çin asıllı bir firma olmasına rağmen merkez olarak Singapur'u göstermekte ve Hong Kong'da işlem yürüttüğünü belirtmektedir. Listede beşinci sırada yer alan TopwareStudio şirketi 1996 yılından beri Almanya'da hizmet vermektedir. ABD'de TopWare Interactive Inc. Aynı şekilde strateji oyunu üreticisi olan ve sürekli mahkemelik olduğu bir şirket mevcuttur (Golem.de, 2005). Listede yer alan şirketlerin internet siteleri incelendiğinde Orta Doğu'yu hedefleyen Çin devlet destekli bir şirket olduğu görülmektedir.

Tablo 1: Strateji Oyunu Pazarı (<https://42matters.com>)

OYUN ADI	YAYINCISI	ÜLKE	İNDİRİLME SAYISI	WEB SİTESİ
Lords Mobile: Krallık Savaşları	IGG.COM	ÇİN	100.000.000+indirme	https://www.igg.com/
State of Survival: TheWalking Dead İşbirliği	Kings Group Holdings		50.000.000+ indirme	https://www.sosgame.co.kr/
Mafya Şehri	YottaGame	ABD	50.000.000+ indirme	http://www.longtech.hk/
Klan çatışması Top War: Battle Game	Supercell Topwar Studio	FİNLANDİYA ALMANYA	500.000.000+indirme 10.000.000+ indirme	https://supercell.com/en/ https://www.topware.com/
Rise of Kingdoms: LostCrusade Days of Empire - Kahramanlar Asla Ölmez!	Lilith Games	ÇİN	10.000.000+ indirme	https://www.lilithgames.com/
Rise of Empires: Iceand Fire	ONEMT	ÇİN	5.000.000+ indirme	https://www.onemt.com/
TheWalkingDead: Hayatta Kalanlar	LongTech Network Limited Galaxy Play Technology Limited	ÇİN	10.000.000+ indirme	http://www.longtech.hk/ http://galaxyplay-tech.com/
Avalon Kralı: Hâkimiyet	Century Games Limited	ÇİN	50.000.000+ indirme	http://www.funplus.com/

b) Simülasyon Oyunları ve Üretici-Devlet ilişkisi

Mobil oyun piyasalarında önemli bir oyun pazarı ise Simülasyon oyunlarıdır. ABD ordusunun benzetim, personelini **eğitmek** için kullandığı bilinmektedir. Multi-purpose Arcade Combat Simulator (Super Nintendo), Virtual Reality Combat Training, Full Spectrum Warrior (Xbox), Tactical Iraqi (PC), America's Army (PC, Xbox) gibi oyunlar aslında personeli **eğitmek için çıkarılmış** ve firmalar tarafından ticari öğeye dönüştürterek piyasa sunulmuştur. Bu oyunların sahadaki kullanıcı geri dönüş verileri incelenerek oyunlarda yükseltmeler yapıp askeri modellemelerde uygulandığı bilinmektedir. (Stilwell, 2016: 1). Simülasyon oyunlarında birçok şirket listede yer almaya çalışmaktadır. Genel olarak ilgi çekici ve zaman geçirme açısından uzun zaman ve akıl kullanma açısından çok emek gerektirmeyen bu oyunlarda Çin ve Rusya yine ağırlığını göstermektedir. Pazarda birinci olan Ten SquareGames Polonyalı bir şirket olup 129 milyon EUR (153

milyon USD) 2020 yılı itibari ile gelir elde etmiştir (Partleton,2021). Listede yer alan Tamadog-LiftApp LLC oyunun sitesi incelendiğinde site kendisini <https://www.appsyoullove.com/> adresine yönlendirilmektedir. Site içeriğinde ve gerek web’de yapılan taramalarda açık bir bilgi bulunmamaktadır. Sitenin geliştiricileri konusunda araştırma yapıldığında ise sitenin gerçek sahibine ulaşılamamaktadır. Bu da akıllarda soru işareti oluşturan dikkat çekici bir noktadır. Oyun piyasasında ki veriler değişen bir yapıya sahip olmasından dolayı web sitelerin içerikler değişebilmektedir.

Tablo 2: Simülasyon Oyunu Pazarı (<https://42matters.com>)

OYUN ADI	YAYINCISI	ÜLKE	İNDİRİLME SAYISI	WEB SİTESİ
Balıkçılık Clash	Ten Square Games	POLONYA	50.000.000+ indirme	https://tensquaregames.com/
Otobüs Simülatörü: Ultimate	Zuuks Games	TÜRKİYE	50.000.000+ indirme	https://www.zuuks.com/
LUV - İnteraktif Oyun	Afivad Limited		1.000.000+ indirme	
Klondike Maceraları	VizorApps Ltd.	BİRLEŞİK KRALLIKLAR	10.000.000+ indirme	https://vizor-interactive.com/en/
Ejderha şehri	Socialpoint	İSPANYA	100.000.000+indirme	https://www.socialpoint.es/
Kedim: Sanal Hayvanım Tamagotchi Evcil Hayvan Simülatörü	Liftapp LLC	RUSYA	10.000.000+ indirme	https://www.appsyoullove.com/
AvatarLife - Sanal Dünyada Eğlence, Aşk Ve Oyunlar!	101xp Limited	ÇİN	10.000.000+ indirme	https://tr.101xp.com/
Boşta Mafya- İş Adamı Yöneticisi	Century Games Pte.	ÇİN	5.000.000+ indirme	http://www.funplus.com/
Tamadog - Konuşan Köpek Oyunum (AR)	Liftapp LLC	RUSYA	1.000.000+ indirme	https://www.appsyoullove.com/
Sanal evcil hayvan				
SimCityBuildIt	ElectronicArts	ABD	100.000.000+indirme	https://www.ea.com/

c) Aksiyon Oyunları ve Üretici-Devlet ilişkisi

Aksiyon oyunları makalemizde belirttiğimiz gibi, gençlerin tercih ettiği bir diğer oyun türüdür. “MMO” türü “MMOFPS” veya “MMORPG” gibi isimler alabilmektedir. “MMOFPS” kitlesel çevrimiçi birinci şahıs aksiyon oyunları, bireylerin rol yapma ve bu gündelik hayatlarındaki psikolojik eksikliklerini kimi zaman tamamlamaya çalıştıkları bir hal alabilmektedir (Demirbaş, 2015: 21). Yapılan araştırmalarda kadın bireylerin aksiyon oyunlarını daha çok tercih ettikleri önemli bir veridir (Kars, 2010: 46).

Aksiyon oyunlarında da diğer oyun piyasalarındaki gibi Çin ve Rusya'nın önemli bir ağırlığı bulunmaktadır. Çin şirketlerini incelediğimizde Tencent ismi ön plana çıkan isimdir. Şirketin kurucusu (MaHuateng, 马化腾), Çin'in önemli milyarderlerinden birisidir (Eliot,2014). Çin Ulusal Halk kongresi Delegeşi olan Huateng, WeChat (Weixin) uygulamasının da sahibidir. Bu uygulama günümüzde Çin'in tamamında ve Dünya'nın yüzde 48'lik bir bölümünde kullanılmaktadır (Dolan,2017).

Tablo 3: Aksiyon Oyunu Pazarı (<https://42matters.com>)

OYUN ADI	YAYINCISI	ÜLKE	İNDİRİLME SAYISI	WEB SİTESİ
PubgMobile - Yeni Harita Karakın	Tencent Games	ÇİN	100.000.000+ indirme	http://www.tencent.com/
GarenaFreeFire - Dünya Serisi	GarenaInternational I PrivateLimited	ÇİN	500.000.000+ indirme	https://www.garena.sg/ https://www.activision.com/
Call of Duty: Mobile- Tokyo Escape	Activision Publishing, Inc	ABD	100.000.000+ indirme	https://supercell.com/en/
Kavga yıldızları	Supercell	FİNLANDİYA	100.000.000+ indirme	https://www.moonton.com
Mobil Efsaneler: BangBang	Moonton	ÇİN	100.000.000+ indirme	https://axlebolt.com/
Standoff 2	AXLEBOLT LTD	RUS	50.000.000+ indirme	http://www.tencent.com/
PubgMobileLite	Tencent Games	ÇİN	100.000.000+ indirme	https://kabam.com/
Marvel Şampiyonlar Turnuvası	Kabam Games, Inc.	KANADA	100.000.000+ indirme	
Savaş Makineleri: Tank Savaşı- Ordu ve Askeri Oyunlar	Fun Games ForFree		100.000.000+ indirme	
Savaş Robotları. 6v6 Taktiksel Çok Oyunculu Savaşlar	PIXONIC	RUS	50.000.000+ indirme	https://pixonicon.com/ru

SONUÇ

Online olarak stratejik ve benzetim temelli oyunlarda, kullanıcıların verdikleri tepkiler ile stratejik olarak zekâ ve diğer arkadaşları ile iletişim kurarak yönlendirme, organize etme kabiliyetlerinin öğrenmek açısında bu bilgiler çok değerli görülmektedir. Sanal dünya, oyuncuların gerçek dünyada yapmalarına izin verilmeyen şeyleri yapmalarına izin verir. Bu gerçek MMORPG'lere de yansımıştır. Örneğin biri başka bir oyuncunun karakteri tarafından saldırıya uğradığında, bu kurban arkadaşlarından yardım isteyebilir. Arkadaşlar intikam almak için karşı koyabilir, saldırabilir veya suçlunun sanal mülkünü ve hatta nakit parasını soyabilir, bunların hepsi doğal kabul edilir. Gençler için çevrimiçi oyunlar, gerçek dünyada yapma-

ya cesaret edemeyecekleri şeyleri yapmalarına olanak tanır. Oyuncuların çoğu gençtir ve kendilerini kontrol etme yeteneğinden yoksundurlar ve akranlarından kolayca etkilenirler. Bu anti-sosyal ve cezai yönlerin yanı sıra, çevrimiçi oyun etkinlikleriyle ilgili birçok başka olumsuz sorun ortaya çıkarır. Oyun içerisinde kredi kartı ile oyunda alışveriş yapması durumunda kullanıcının gerçek kimliğine ulaşılabilir. Dijital oyunlarda kaydedilmiş veriler analiz yapıldığında dünyada ve ülkelerinde zekâ seviyesi yüksek insan kaynağı havuzu oluşturduğu ve eleman teminini bu havuzdan yapabileceği değerlendirilmektedir. Ayrıca dijital oyunlara ilk girişte verilen konum, mikrofon, kamera, fotoğraf galerisi, sosyal medya hesapları ve bunlara bağlı arkadaş ve takipçileri, telefon numarası, rehber, sms ve e-posta hesaplarına verdiği erişim izinleri gibi kişisel bilgilerinde istihbarat birimleri tarafından bu havuzda toplandığı ve işlendiği görülmektedir.

Askeri ve sivil kavram, sosyal, fen ve sağlık sektörünün oyunlaştırıldığı günümüzde, dijital oyunların kapsamının eğlence ve oyun altında incelenmesinin daha çok ötesine geçmiştir. Ülkemizin mevcut nüfus yapısı ve sosyal hareketliliği göz önünde bulundurularak oyunlar üzerinden toplanan veriler ülkemiz hakkında çok önemli projeksiyonlar oluşturulmasını sağlayabilmektedir. Bu olası toplanan verilerin kimler ve hangi grupların elinde olduğu konusunda, uluslararası güvenlik ve ülke güvenliği açısından da önem arz etmektedir. Terör örgütleri Türkiye’de geçmiş dönemlerde gerek sosyal platformlar gerek oyunlar üzerinden iletişim ağlarını kurmuş, yurt dışında ki bağlantıları ile iletişimlerini bu platformlar üzerinden sağladıkları ortaya çıkmıştır. Gelecekte böyle bir güvenlik ve istihbarat açığının oluşmaması için kurum ve kuruluşların bu konuda yetkinliğe sahip olması gerekmektedir. Dijital oyun bulut teknolojileri alanında veri toplama ve analiz merkezlerinin oluşturulması geleceğe yönelik atılan önemli bir adım olacaktır.

Olayın ekonomik yönden de önemli etkileri bulunmaktadır. Dijital oyun piyasası son 15 yılda dünyayı etkisi altına almıştır. Koronavirüs sebebiyle de geçtiğimiz bir buçuk yıl içerisinde büyük bir atağa kalkmıştır. Böylece ekonominin gözdesi olan sektörleri bile gerisinde bıraktığı gözlen-

mektir. Lakin Türkiye dijital oyun sektöründe yeteri kadar yerini alamadığı gözlenmektedir.

Dijital oyunlar üzerinde inceleme yapabilmek için, teknik yeterlilik ve ileri uzmanlık, eğitim gerektiren bir konudur. Mühendislik, Sosyoloji, Ekonomi, Güvenlik, İstihbarat konularında yetkinlik kazanan bireyler gereklidir. Vatandaşların güvenini ve emniyetini, korumak ve kollamak dehetin en temel görevidir. (Acar& Urhal, 2007: 76-77). Bu sebeple kamu güvenliği toplumsal açıdan her zaman devletin ilgilenmesi ve ihtimam göstermesi gereken bir konudur. Kamu güvenliğinin gençleri koruması gerekliliği ön plana tutulduğunda istihbarat örgütlerinin ve devletin en temel olduğu olan gençleri korumak her alanda gereklidir. Bu sebeple dijital dünyada da gençlerin korunması ve sınırların korunması kadar önemli bir noktadır. Makalemizde de bahsettiğimiz sosyolojik, psikolojik, mekânsal alana kadar yapılan istihbarat faaliyetlerinin farkına varılması için eğitilmiş ve teknik personel ile ileri teknik imkanlar gerektirmektedir. Ülkemizde yüksek eğitimden başlayarak bu hususa önem vermiştir.

2021 yılına ait Yüksek Öğretim Kurumu verileri incelendiğinde 4 yıllık lisans eğitimi veren Dijital Oyun Tasarımı bölümünün bulunmaktadır. Üniversitelerin İstinye, İstanbul Aydın, Beykent, Nişantaşı, Doğu, Beykoz, Bahçeşehir, Muğla Sıtkı Koçman, Doğu, İstanbul Ayrınsaray, İstanbul Bilgi, Doğu Akdeniz ve Arkin Yaratıcı Sanatlar ve Tasarım Üniversiteleri'nde eğitim öğretime devam ettikleri toplam 544 kontenjan miktarından 445 öğrencinin bölüme yerleştiği verilerine ulaşılmaktadır (YÖK,2022).

Millî Eğitim Bakanlığı yükseköğretim kurumları ile diğer kurum ve kuruluşların ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücünü yetiştirmek amacıyla 1416 sayılı kanun kapsamında YLSY bursu ile lisansüstü eğitim kapsamında da yurt dışına öğrenci gönderilmesi ile ilgili 2021 yılı verileri incelenmiştir. 5 öğrencinin dijital oyun kapsamında dış ülkelere gönderildiği tespit edilmiştir (MEB YLS sonuçları 2021). Yurtdışına gönderilen ve yetiştirilen lisans mezunu statüsündeki yetkin kişilikler ile dijital oyun pazarına yönelik bir strateji planı belirlemeli ve ulusal güvenlik açısından bu planlar eş güdümlü bir şekilde uygulamaya konulmalıdır Az da olsa bu sayının

çoğaltılması önemlidir. Kendi dijital oyun yazılımlarının üretilmesi gerek ekonomik gerekse güvenlik açısından önem arz etmektedir.

Bu sebeple bu eğitim yatırımlarının ve bu konuda bireylerin sayısının arttırılması önem arz etmektedir. Dijital oyun ekonomik olarak geçmişte yaşanan krizlerde yoğun etkilenen diğer sektörler gibi mali krizlerden yoğun etkilenen bir yapıda değildir. Dünyadaki eski ekonomik yapılar değişirken ve yavaşlarken dijital oyun sektörü durmadan gelişmekte ve ekonomik alanını geliştirmektedir. Yeterli yatırım ve destek sağlanması durumunda, genç nüfusun istihdam sağlayabilecek potansiyelin olduğu da öngörülmektedir.

Kaynakça

Acar, Ünal ve Urhal, Ömer. (2007). *Devlet Güvenliği İstihbarat ve Terörizm*, Adalet Yayınları: Ankara.

Akyürek, Hüseyin Aziz. (2019). *İstihbarat Savaşları, Birinci Dünya Savaşında Suriye ve Lübnan'da casusluk faaliyetleri*, Yayına Hazırlayan, Polat Safi, Kronik 2019: İstanbul.

Altheide, David L. (2004). *The Control Narrative of the Internet, Symbolic Interaction*, Volume 27, Number 2, p. 223–245.

Aitel Dave and Schneider Jordan. (2020). *If You Play Videogames, China May Be Spying on You*, October 28.2020, <https://www.wsj.com/articles/if-you-play-videogames-china-may-be-spying-on-you-11603926979>.

Bartle, Richard Hearts. (1996). Clubs, Diamonds, Spades: Players Who Suit Muds. *Journal of MUD Research* 1.1.1996 1-19. <http://mud.co.uk/richard/hcds.htm>.

Çahmutoğlu, Ersin. (2021). Dünyayı tehdit eden casus yazılım: Pegasus. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/dunyayi-tehdit-eden-casus-yazilim-pegasus/2314321>

Chen Ying-Chieh; Patrick S. Chen and Ronggong Song. (2004). Online Gaming Crime and Security Issue. Cases and Countermeasures from Taiwan, The 2nd Annual Conference on Privacy, Security and Trust (PST'2004), October 13-15, 2004, Fredericton, New Brunswick, Canada.

Darıca, Sefer. (2015). *Dijital Oyunlarda Kullanılan Subliminal Mesajların Gerçeklik Algısı Üzerindeki Etkilerine Yönelik Bir Çalışma: Gerçeklik Eşiği Kavramı*. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/14 Fall 2015, p. 181-202 DOI Number, <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8778> ISSN: 1308-2140.

David, Omand. *“Social Media Intelligence: SOCMINT”*, The Palgrave Handbook of Security, Risk.

Delibalta, Yavuz. (2018). *Selçukluda İstihbarat*, Yeditepe Yayın Evi: İstanbul.

Demirbaş, Kerem Yavuz. (2015). *Dijital Oyunlara “oyun türü” yaklaşımlarının Sorunları: “platform oyunları” türü örneği*. Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi-, 9 (1): s.363-387 Ağustos 2015: Konya.

Devlin, Sam. vd. (2014). “*Game intelligence*,” 2014 IEEE Conference on Computational Intelligence and Games: Dortmund, Germany.

Dickey, Michelle. D. (2004). Game design narrative for learning: Appropriating adventure game design narrative devices and techniques for the design of interactive learning environments. *Educational Technology Research & Development*, 54, s.245–263.

Diego, Laje. (2012). #Korsan? Modern korsanları Twitter üzerinden takip etme, <http://edition.cnn.com/2012/03/15/business/somalia-piracy-twitter/index.html> Erişim Tarihi: (05.10.2022). *Dijital Oyunlar Raporu*. (2019). Güvenli İnternet Merkezi, <https://www.guvenliweb.org.tr/>

Dolan, Kerry. (2017). Chinese Billionaire Behind Tencent Briefly Richer Than The Google Founders, <https://www.forbes.com/sites/kerryadolan/2017/11/21/chinese-billionaire-behind-tencent-cracks-the-worlds-top-ten-richest-for-the-first-time/?sh=75747e71446e>

Dover, Robert; Dylan Huw and Goodman Michael S. (2017). *The Palgrave Handbook of Security, Risk and Intelligence*, (London: Palgrave Macmillan, Palgrave Macmillan; 1st ed. 2017 edition. Dixon, Stephan. 27 Eki. 2022. <https://www.statista.com/statistics/264810/number-of-monthly-activeFacebookusersworldwide/#:~:text=With%20roughly%202.96%20billion%20monthly,years%20to%20reach%20this%20milestone>.

Elliott, Dorinda (2014), Tencent the secretive, chinese tech giant that can rival Facebook and Amazon, <https://www.fast-company.com>-Fidan, Hakan. (1999). *Intelligence And Foreign Policy: A Comparison Of British, American And Turkish Intelligence Systems*, Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Türkiye.

Glassman, Michael and Kang Min Ju. (2012). Intelligence in the internet age: The emergence and evolution of Open-Source Intelligence (OSINT), Computers in Human Behavior Volume 28, Issue 2, March 2012, Pages 673-682.

Griffiths, Mark D. and Davies, Mark N.O. (2003). *Breaking the stereotype: the case of online gaming*, Cyber Psychology & Behavior, Volume 6, Number 1, s. 81-91.

Howells, Karen. and Ertugan, Ahmet. (2017). *Applying fuzzy logic for sentiment analysis of social media network data in marketing*. Procedia Computer Science, v. 120, 664–670. Fedorov, Mykhailo. <https://twitter.com/fedorovmykhailo> Erişim Tarihi: 10,05,2022.

<https://42matters.com/> Erişim Tarihi: 14/05/2022.

<https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 14/05/2022.

<https://www.fbi.gov/wanted/cyber/apt-41-group> Erişim Tarihi: 14/05/2022.

[https://www.rbc.ru.](https://www.rbc.ru/) (2017). Rusya Güvenlik konseyi, çevrimiçi oyun kullanıcılarının kimliğini belirleme talimatı verdi, 27Kasım 2017.

https://www.rbc.ru/technology_and_media/27/11/2017/5a-1812759a7947098fd6b0b Erişim Tarihi: 14/05/2022.

<https://www.theguardian.com/uk-news/2021/oct/26/amazon-web-services-aws-contract-data-mi5-mi6-gchq?mid=1>).

<https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=18004> Erişim Tarihi: 14.05.2022.

<http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102404066> Erişim Tarihi: 14/05/2022.

<http://pravo.gov.ru> Erişim Tarihi: (2017). Terörizmle Mücadele Kanunu ve kamu güvenliğinin sağlanması için ek tedbirler alınması açısından “Terörizmle Mücadele Hakkında” Federal Kanununun ve Rusya Federasyonu’nun bazı yasal işlemlerinin değiştirilmesi hakkında kanun.

<https://www.usatoday.com/story/news/politics/2020/12/18/russian-cyber-attack-worst-may-yet-come-solarwinds-hacking/3956223001/>.

Huizinga, Johan. (2017). Homo Ludens. *Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

Hünler, Arın. (2021). Küresel Pazarlara Giden Yol: Dijital Oyun Sektörü İzmir Kalkınma Ajansı, Şubat <https://startinizmir.izka.org.tr/kuresel-pazarlara-giden-yol-dijital-oyun-sektoru/>

Lordanou, Loanna. (2019). Venedik Gizli Servisi, Rönesans'ta bir istihbarat Teşkilatı, Çeviri: Fatih Yücel, Kronik Kitap: İstanbul.

Johnson Kevin, Snider. (2020). Mike, Pompeo says Russia 'prettyclearly behindcyberattack on US, but Trumpcasts doubtsanddownplaysthreat,, USA TODAY,20 Dec. 2020.

Kars, Gözde Bahar. (2010). *Şiddet içerikli bilgisayar oyunlarının çocuklarda saldırganlığa etkisi*, Disiplinler Arası Adli Tıp Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2010: Ankara.

Kavsıracı, Ozan. (2020). *İstihbarat Süreci ve İnsan Kaynaklı İstihbaratın Analizi*. Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 16 (27), 700-719.

Kavsıracı, Ozan. (2020). *İstihbarat Süreci ve İnsan Kaynaklı İstihbaratın Analizi*, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, ISSN:2528-9527 E-ISSN: 2528-9535 Yıl Year: 10 Cilt Volume:16 Sayı Issue :27 Temmuz 2020.

Kenneth Araştırma, En İyi Ülke Verileriyle (2022-2031) Dijital Oyun Pazarı Büyüme Anketi: Büyüklük, Pay, Gelecekteki Büyüme, Kalkınma, Gelir, En Önemli Oyuncular Analizi ve Büyüme Faktörlerine Göre Sektöre Genel Bakış, 11 Mayıs 2022, <https://www.kennethresearch.com/sample-request-10085164>.

Kent, Steven L. (2000). İlk Çeyrek: Video Oyunlarının 25 Yıllık Tarihi, s. 83, BWD Press.

Kırcova, İbrahim. (2016) "*İnternette Pazarlama*", Beta Yayınları, İstanbul.

Koops, Bert Jaap. and Hoepman, Jaap-Henk. Leenes, Ronald. (2013). *Open-source intelligence and privacy by design*, Computer Law & Security Review, 29(6), 676–688.

Kurt, Ömür. (2016). Bilgisayar oyunlarının propaganda amaçlı kullanımı: Arap Baharı bağlamında “A forcemorepowerful” oyunu üzerine örnek bir araştırma, Bahçeşehir Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü / Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Leiner, Barry ve Cerf, Vinton. (1997). Wolff. *Brief History of the Internet* 1997, Internet Society, A Brief History of the Internet, internetsociety.org/wp-content/uploads/.

Liulevicius, Vejas Gabriel. (2011). *Espionage and Covert Operations: A Global History*, The Great Courses Corporate Headquarters 4840 Westfields Boulevard, Suite 500 Chantilly, The Teaching Company. Lowenthal, Mark and Robert Clark Ed. (2016). *The five disciplines of intelligence collection*, Thousand Oaks, CQ Press, an imprint of Sage Publications: California.

Machiavelli. (1994). *Prens*, Güvenç Nazım (Çev). İkinci baskı: Anahar Kitaplar Yayınevi.

Malone Tjomas ve Lepper Robert. (1987). Making learning fun: A taxonomy of intrinsic motivations for learning. In Snow R. E., Farr M. J. (Eds.), *Aptitude, learning, and instruction. Cognitive and affective process analyses* (sayı 3, s 223–253). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Mazzetti, Mark. (2018). Lowenthal, *The Future of Intelligence*, Polity Press: Cambridge.

Mazzetti, Mark and Elliott, Justin. (2013). SpiesInfiltrate a Fantasy Realm of Online Games, Dec. 9, 2013, <https://www.nytimes.com/2013/12/10/world/spies-dragnet-reaches-a-playing-field-of-elves-and-trolls.html>. Meta Reports Second Quarter 2022 Results, MENLO PARK, Calif., July 27, 2022. /PRNewswire/vMeta Platforms, Inc. (Nasdaq: META) June 30,2022 Montesquieu, Kanunların Ruhü, De l’esprit

des lois, 1st edn 1748, 2 vols.1748. NGIA, National System for Geospatial Intelligence, Geospatial Intelligence (Geoint) basic Doctrine, National Geospatial –Intelligence Agency (NGIA) ,September 2006.

Norton-Taylor, Richard. (2012). “Former spy chief calls for laws on online snooping”, The Guardian, 24th of April, <https://www.theguardian.com/technology/2012/apr/24/former-spy-chief-laws-snooping> (Erişim:22/11/2022), National Security Agency, Games: A Look At Emerging Trends, Uses, Threats And Opportunities In Influence Activities, 2007 <https://grid.glendon.yorku.ca/exhibits/show/security-classification/item/464>.

Omand, Sir David. and Bartlet, Jamie. and Miller, Carl. (2012). “Introducing social media Intelligence (SOCMINT)” in Intelligence and National Security, Vol.27. No. 6, December.

Oosthoek, Kris and Doerr, Christian. (2021). *Cyber Threat Intelligence: A Product Without a Process?* International Journal of Intelligence and CounterIntelligence, 34:2, 300-315.

Özçam, Tansu. (2019). Çevrimiçi şiddet ve dijital oyun pratikleri bağlamında counterstrike global offensive örneğinin analizi, Kocaeli Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Yüksek Lisans Tezi, 2019 s105-110.

Özdağ, Ümit. (2018). *İstihbarat Teorisi*, Kripto Yayınevi, 13. Baskı: Ankara.

Özkaya, Ömer. (2006). *CIA Belgeleriyle Zihin Kontrol Operasyonları, Pegasus Yayınları: İstanbul.*

Palmer, Danny. (2019). Chinese cyberspies are stealing Money from video game firms on the side, August 7, 2019 <https://www.zdnet.com/article/chinese-cyber-spies-are-stealing-money-from-video-game-firms-on-the-side/>.

Partleton, Kayleigh. (2021). Ten Square Games saw \$153 million in revenue last year, <https://www.pocketgamer.biz/news/76142/ten-square>

re-games-saw-153-million-in-revenue-last-year/Renatus, Flavius Vegetius. (2019). *Roma Savaş Sanatı*, Çeviren, Samet Özgüler, Kutsi Aybars Çetinalp, Kronik Kitap, 1.ci baskı: İstanbul.

Rovner, Joshua. Intelligence in the Twitter Age, *International Journal of Intelligence and Counter Intelligence*, 26:2, 260-271, 2013.

Scott, Len. And Jackson Peter. (2004). "Journeys in Shadows", *Understanding Intelligence in the Twenty First Century: Journeys in Shadows*, Len Scott ve Peter Jackson (Eds.), New York: Routledge.

Snider, Mike. and Jessica, Guynn. (2020). How Russian spy games moved online: Massive breach shows how espionage is carried out in the 21st century, 19 December 2020, <https://finance.yahoo.com/news/russian-spy-games-moved-online-014024848.html>.

Stilwellblake, Savaş. Alanında Birlikleri Eğitmek İçin Kullanılan 6 Askeri Video Oyunu, 13 Mayıs 2016. www.military.com/undertheradar/2016/05/6-military-video-games-used-to-train-troops-on-the-battlefield.

Soyak, Ahmet Selman. (2022). Büyük Şirketlerin Gözü Dijital Oyunlarda, Mart 2022, <https://www.guvenlioyuna.org.tr/haber-detay/buyuk-sirketlerin-gozu-dijital-oyunlarda>.

Şimşeker, Somer Alp. (2022). *Osmanlıda İstihbarat*, ikinci Şube Tarihi, Kronik Kitap.

Tekin, Muhammet. (2016). *New Perspectives on Intelligence Collection And Processing*, Yüksek Lisans Tezi, Naval Postgraduate School Monterey: California.

Telci, Aygün Şen. (2013). Siber Uzamda Sosyal ve Kültürel Kodların Oyun Aracılığıyla İnşası: "İstanbul Kıyamet Vakti". XV. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri (23-25 Ocak 2013). https://ab.org.tr/ab13/kitap/telci_AB13.pdf: 783- 782.

Tirnovalı, Sercan. (2019). *Dijital Oyunlar Üzerinden Karşı İstihbarat Toplama ve Bilgi Edinme: Assassin's Creed Örneği*, Yüksek Lisans Tezi İstanbul Aydın Üniversitesi.

Tirnovalı, Sercan. (2019). Dijital oyunlar üzerinden karşı istihbarat toplama ve bilgi edinme: Assassin'screed örneği, İstanbul Aydın Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı / İstihbarat Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Traynor, Lan. (2007). Russia accused of unleashing cyber war to disable Estonia 17 May 2007, <https://www.theguardian.com/world/2007/may/17/topstories3.russia>.

Ünal Seyfettin ve Gök Ömer. (2022). *Uluslararası Sistemde Yeni Ekonomik Alanlar: Dijital Oyun Piyasaları, Gelişimi ve Türkiye Üzerine Etkileri.*”, Uluslararası Sistemin Yarattığı Sorunlar ve Çözüm Yolları”, 30-31 MAYIS 2022/ANKARA) Kongre Bildiri Tam Metin Kitabı, Stratejik Düşünce Enstitüsü Yayınları,2022. www.mit.gov.tr/text_site/isth-olusum.html Erişim Tarihi: 14/05/2022.

Yarar, Hamza. (2019). *Simülasyon ve dijital kitle süsü: Çok oyunculu çevrimiçi mobil oyunlar üzerine bir analiz*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019s.110-125.

Yığıtoğlu, Vedat. (2018). *Oyun değer-dijital oyunlar ve kullanıcılar üzerine bir inceleme: To the Moon Örneği*, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, s.195-215. Yung Chang Ku ve Ying-Chieh: Chen,Kuo-Ching Wu and Chaochang Chiu. (2007). An empirical analysis of online gaming crime characteristics from 2002 to 2004, PAISI'07: Proceedings of the 2007 Pacific Asia conference on Intelligence and security informatics April 2007s 34-45.

Ziółkowska, Agata. (2018). *Open source intelligence (OSINT) as an element of military recon*, War Studies University, Faculty of National Security, Security and Defence Quarterly 2018;19(2):65-77 M.E.B 2022 2021 YLSY –https://yyegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_11/05093016_2021_YLSY_Secme_Min_Max_Duzenli.pdf

Extended Summary

Digital games have started to show their presence in every aspect of our lives. Today, individuals of all ages, from the age of 7 to the age of 70, now spend an important part of their time on these digital platforms, sometimes for spending time, sometimes for entertainment, and sometimes for financial gain. These delays can lead to undesirable results. It is possible to establish friendships with people in the virtual world in front of us or next to us, without knowing their real-world identities, and share the most private information willingly or unwillingly.

The relationship between the digital world and intelligence begins to be interrelated at the point of revealing the purposes behind secret friendships. The information received during the game with sociological methods, both live in the game and before or after the game, through the connection methods, shared spatial information, are serious data sharing from the individual to the country. In these platforms, it appears in the form of information sharing in a deep and wide range, ranging from the aims of obtaining financial gain from the organizations and or the organizational staff, from their goals to the goals of obtaining moral gain. The relationship between digital game markets, which is a new subject in our country, and intelligence, which has only been found in a study so far, has been tried to be examined. The effect of intelligence, which is the most private point of the states, on the digital world and games, the struggles of China, Russia and the USA in the digital world are explained with examples, with the fact that the digital world is also used in this regard from the disclosures of J. The fact that the companies in the digital game market are supported by the state and how much effect they have in the market economically have been revealed by the data. In our country, the importance of investing in the necessary human resources and the necessity of raising awareness in terms of security are emphasized.

In the first part of our article, the introduction to the science of intelligence, the importance of intelligence in the historical process, the purposes of use, its types according to the fields, the intelligence activities

of the countries and administrators, which identity and how they use other elements are discussed. In our country, the types of intelligence in the academic field, political, military, economic, social, geographical, biographical, transportation and communication, scientific and technical intelligence, social media and the development of smart device systems and devices, and the diversity of cyber intelligence and information wars have been discussed. The digital world and digital intelligence concepts, the development of information and technology, with the effect of globalization, in our age where we can not keep up with the speed of information and technology, with the introduction of the digital world into our mobile phones, the desire of intelligence organizations to follow every field in order to prevent disinformation activities, where false and true, true and false information spreads easily. He introduced the concept of intelligence (SOCMINT). Social media platforms in the world were examined and statistics such as daily usage times and number of members were given. It is considered that there are serious indications that social media intelligence (SOCMINT) is used by institutions and organizations, as well as malicious people and organizations, and that they cause security vulnerabilities in terms of the scope in which this issue is discussed in the world.

In the second part of our article, the concepts of game and digital game are discussed. It has been revealed that digital games are presented together with real life and virtual reality, appeal to all age groups where they are a part of social life, and give the same pleasure as the reality with the visuals, sounds, movements they contain according to their genres, thus creating a commitment. By nature, people adapt to the environment in which they are constantly interacting, adapt to the digital environment reflected in digital games, enter and accept the rapid learning process, and in this context, the industry is constantly renewing and developing, in this context, it has gained an important place in the field of international trade, and energy and energy, which are the building blocks of trade. It has been tried to reveal that the change in smart phone and tablet technologies, with the effect of the Covid-19 epidemic, which has entered a fast-growing

phase by leaving the automotive sectors behind, caused an increase in digital game playing times thanks to computer and game consoles. The data on the reports and statistics published in Türkiye and other countries on the digital game market were examined, and in this context, it was tried to be revealed with the data that digital games could reach a financial size in the future. The relationship between intelligence and the game, which is the subject of the first and second parts of our article, has been revealed by examining the master's and doctoral studies registered in the YÖK Thesis system and by examining the studied and unstudied subjects.

In the third part of our article, the relationship between the ways that digital games affect the individual and intelligence is discussed. Individuals digital.

THE CRISIS DISCLAIMERS OF THE LEADERS IN THE CONTEXT OF POLITICAL COMMUNICATION IN THE ECONOMIC CRISIS PROCESS IN TÜRKİYE

Duygu Yücel - Emine Kılıaslan - Cennet Arman Zengi

Abstract

The aim of this study is to show how political party leaders manage the economic crisis process through the concepts and words they use in their discourses, especially during the economic crisis. For this reason, the methodology of the study was chosen as discourse analysis. In the application of the methodology, computerized data analysis technique was used. The selected news were counted from the most used to the least used words by means of a computer program. The concepts and words that emerged as a result of this statement are shown with graphics. The leaders of the three major parties, R. Tayyip Erdoğan on behalf of the Justice and Development Party, Kemal Kılıçdaroğlu on behalf of the Republican People's Party and Meral Akşener on the behalf of the İYİ Party were selected for the research. The scope of the research is limited to the statements of the selected political actors about the economic crises between 2021-2022. In addition, as a limitation method, the leader's statement was taken at that limit among other leaders with the least number of explanations. The findings, which emerged as a result of the analysis, led the research to the conclusion that the leader of the ruling party and the leaders of the opposition party approached the economic crisis process differently. The ruling party explains the crisis with positive rhetoric such as an advantage. As the opposition party, CHP leader Kılıçdaroğlu expressed the crisis negatively through leftist concepts, while İYİ Party leader Akşener primarily addressed the economic crisis in a political dimension.

As a result, all three leaders acted according to their own ideological and political positions during the economic crisis.

Keywords: *Political Communication, Economic Crisis, Political Leaders, Crisis Discourses.*

SİYASAL İLETİŞİM BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE EKONOMİK KRİZ SÜREÇLERİNDE LİDERLERİN KRİZ SÖYLEMLERİ

Duygu Yücel* - Emine Kılıçaslan** - Cennet Arman Zengi***

Öz

Bu çalışmanın amacı özellikle ekonomik kriz süreçlerinde siyasi parti liderlerinin söylemlerinde kullandıkları kavramlar ve sözcükler üzerinden ekonomik kriz sürecini nasıl yönettiklerini göstermektedir. Bu nedenle çalışmanın metodolojisi söylem analizi olarak seçilmiştir. Metodolojinin uygulanmasında bilgisayarlı veri analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Seçilen haberler bir bilgisayar programı aracılığı ile en fazla kullanılan en az kullanılan sözcüklere kadar saydırılmıştır. Bu sayım sonucu ortaya çıkan kavram ve sözcükler grafiklerle gösterilmiştir. Araştırma için üç büyük partinin liderleri Adalet ve Kalkınma Partisi adına R. Tayyip Erdoğan, Cumhuriyet Halk Partisi adına Kemal Kılıçdaroğlu ve İYİ Parti adına Meral Akşener seçilmiştir. Araştırmanın kapsamı seçilen siyasi aktörlerin 2021-2022 arasında ekonomik krizler ile ilgili açıklamaları ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca bir sınırlandırma yöntemi olarak da sayı olarak en az açıklama hangi lidere aitse diğer liderler içinde o sınırdaki açıklama alınmıştır. Yapılan analiz sonucu ortaya çıkan bulgular ise iktidar partisi lideri ile muhalefet partisi liderlerinin ekonomik kriz sürecine farklı yaklaşıtları sonucuna araştırmayı götürmüştür. İktidar partisi krizi bir avantaj gibi pozitif söylemler ile açıklamaktadır. Muhalefet partisi olarak CHP lideri Kılıçdaroğlu krizi sol kavramlar üzerinden olumsuz olarak ifade ederken İYİ Parti lideri Akşener ekonomik krizi öncelikle siyasi bir boyutta ele almıştır.

Sonuç olarak bakıldığında her üç liderde ekonomik kriz sürecinde kendi ideolojik ve siyasi pozisyonlarına göre hareket etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Siyasal İletişim, Ekonomik Kriz, Siyasal Liderler, Kriz Söylemleri.

* Dr. Öğr. Üye. Trakya Üniversitesi, Edirne Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, duyguyucel@trakya.edu.tr, 0000-0002-2665-6732.

** Doç. Dr. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın Meslek Yüksekokulu, emine.kilicaslan@adu.edu.tr, 0000-0002-4226-9409.

*** Öğr. Gör. Dr. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Köşk Meslek Yüksekokulu, cennetarman@adu.edu.tr, 0000-0001-8693-3263.

Bu makaleye atıf için: Yücel, Duygu, Kılıçaslan, Emine ve Zengi, Cennet Arman. (2023). Siyasal İletişim Bağlamında Türkiye'de Ekonomik Kriz Süreçlerinde Liderlerin Kriz Söylemleri, SDE Akademi Dergisi, 3(2), 217-238

GİRİŞ

Siyasal aktörlerin seçim süreçlerinde yürüttükleri siyasal kampanyalar olarak algılanan siyasal iletişim medya sektöründe yaşanan gelişmelerle birlikte hayatın her alanına girmiştir. Bu bağlamda oldukça geniş bir yelpazede faaliyet yürüten siyasal iletişim günümüzde medyanın da gücü nedeniyle siyasal aktörler için önemli fırsatlar sunmaktadır. Medya sektöründe özellikle internet ve sosyal medya alanında yaşanan gelişmelerle anında geri bildirim alma olanağı ve kişilerle bireysel iletişim siyasal aktörlerin gücünü artırmıştır.

Siyasal iletişim, kamuoyunun algılarını ve ekonomik krizlere tepkilerini şekillendirmede önemli bir rol oynar. Ekonomik kriz süreçlerinde, hükümetler ve diğer siyasal aktörler, kamuoyunu yönetmek, ekonomiye olan güveni sürdürmek ve politika kararlarını gerekçelendirmek için sıklıkla iletişim stratejilerini kullanırlar. Bir ekonomik kriz sürecinde siyasal aktörler için iletişimdeki en önemli zorluklardan biri, durumun ciddiyetini iletme ihtiyacı ile ekonomiye olan güveni sürdürme ihtiyacı arasında denge kurmaktır. Bu durum ekonomik kriz sürecinin iyileşme potansiyelini vurgulayacak veya krizin ciddiyetini küçümseyecek şekilde çerçevelemek gibi çeşitli mesajlaşma tekniklerini kullanmayı içermektedir.

Siyasal iletişim süreci özellikle kriz dönemlerinde kamuoyunu doğru yönlendirme açısından oldukça önem taşımaktadır. Siyasal iletişim, ekonomik krizler sürecinde uygulanacak politikaların doğru tekniklerle iletilmesi bağlamında bu süreçte kamuoyu tepkilerini şekillendirmesi açısından rol oynamaktadır. Ekonomik kriz sürecinde hükümette olan siyasal parti uygulayacağı, teşvik paketleri veya kemer sıkma önlemleri gibi belirli politik önlemlerine destek sağlamak için iletişim stratejileri kullanabilir. Özellikle bu stratejilerde etkili bir iletişim dili kullanılırsa kamuoyunu şekillendirmede ve politik tepkileri yönlendirmede başarılı olunabilir.

Ekonomik kriz süreçlerinde siyasal iletişim stratejilerini oluşturmak kolay olmayacaktır. Bu stratejilerin hızlı değişebilir olması stratejilerin etkililiği bağlamında önemlidir. Bu nedenle siyasal aktörler finans uzmanları gibi ekonomi alanında uzman isimlerden yararlanmalıdır. Bu süreçte

çelişkili ifadelerin kullanılmaması siyasal aktörlere ve ekonomiye olan güvenin sarsılmaması açısından önemlidir. Krizin ciddiyetini küçümsemek ya da küçük göstermek de gecikmiş politikalara neden olabilmektedir.

1. Kriz Kavramı ve Ekonomik Kriz

Kriz kavramı kökleri Antik Yunan’da olan bir sözcüktür. Kelime anlamı ise karar vermektir (Önder, 2001:45). ‘Aniden ortaya çıkan bir hastalık belirtisi’ gibi tıp biliminde de yaygın olarak kullanılan bir kavramdır. Büyük sıkıntı ve birden kötüye giden bir durumu anlatmaktadır. Kavram olarak kriz; toplum, kurum ya da birey için ciddi tehdit oluşturan bir durum olarak tanımlanmaktadır. Kriz, ekonominin dengeli bir durumdan dengesiz bir duruma ya da istikrarlı bir durumdan istikrarsız bir duruma düşmesi olarak da açıklanabilir (Özgüven, 2001:6). Kriz süreçlerinin en önemli göstergeleri; yüksek düzeyde belirsizlik, baskı ve aciliyet unsurları ile karakterize olması durumudur. Kriz süreçlerinin olumsuz sonuçlarını önlemek için acil eylem planları yapmak gerekmektedir.

Neler kriz kavramını anlatır? Örneğin; doğal afetler, halk sağlığı ile ilgili acil durumlar (Corona gibi), ekonomik gerileme, siyasi karışıklıklar, sosyal huzursuzluk ve sosyal patlamaları sayabiliriz. Ayrıca örgütsel başarısızlıklar veya ekonomi piyasasında yaşanan değişiklikler ile deprem, sel gibi felaketleri de kriz süreçlerine dahil edebiliriz. Ekonomik kriz süreçleri ekonomik dengenin tekrar kurulması için yeni düzenlemeler ile dengeleri kurmak için istikrar politikası olarak adlandırılan çeşitli programlar uygulanırlar (Kuran, 2006:1).

Etkili bir kriz yönetiminde önce durumun tanımlanması ve anlaşılabilir değerlendirilmesi gerekmektedir. Ardından acil eylem planı yapılması ve paydaşlarla iletişim kurarak kriz ile yüzleşerek hızlı ve kararlı adımlarla yürümek önemlidir. Kriz süreçlerinde; açık iletişim, baskı altında doğru ve zor kararlar alınması güçlü liderlik yapmak gerekmektedir. Kriz süreçleri dezavantajlı olsa bile bu süreçlerden avantajlarla çıkmak ta mümkündür. Krizler zorlu ve stresli olsa bile büyüme ve öğrenme için fırsatlar sağlayabi-

lır. Krizin sona ermesi ile birlikte devletler, toplumlar, örgütler ve bireyler daha güçlenmiş ve dirençli olarak krizden çıkmış olurlar.

1.1. Ekonomik Kriz

Ekonomik kriz bilimsel literatürde de yerini almış olan bir kavramdır. Ekonomik kriz, ekonomik, aktivitede ani ve şiddetli bir düşüş, artan işsizlik ve finansal sıkıntı ile birlikte ekonomik daralma ile açıklanmaktadır. Ekonomik krizler ulusal bölgesel veya küresel olabilmektedir. Ekonomik kriz türleri arasında, borsa çökmesi, bankacılık krizleri, mali piyasa krizleri, doğal afetler, ticari aksamalar, savaşlar, siyasal istikrarsızlık ve salgın hastalıkları sayabiliriz. Bu olaylar üretim, tüketim harcamaları, yatırım ve ticarete düşüşlere yol açabilmekte ve ekonomik daralmaya neden olabilmektedir.

Ekonomik kriz süreçlerinde kurumlar tüketici talebi azalması ya da yatırımın azalması ve riskin artması dolayısıyla artan işsizlik gibi sıkıntılarla karşı karşıya kalınabilmektedir. Bu durum insanların yaşam standartlarının düşmesi biçiminde somut olarak kendini göstermektedir. Bazen krizler reel kesimden başlayıp, finans kesimini vurabileceği gibi tam tersi de olabilmektedir. Yani doğrudan doğruya finansal sektörden de kaynaklanabilmektedir. Çok ağır bir ekonomik kriz söz konusuysa, sonuçta bir resesyon ve borçları ödeyememe durumu da yaşanabilmektedir (Eğilmez, 2009:48).

Bir ekonomik kriz sürecinde hükümetler ve merkez bankaları etkiyi azaltmak ve ekonomiyi istikrara kavuşturmak için çeşitli önlemler alabilir. Bu önlemler, artan hükümet harcamaları veya vergi indirimleri gibi maliye politikalarını, faiz oranlarını düşürmek veya para arzını artırmak gibi para politikalarını ve ekonomideki yapısal zayıflıkları gidermek için düzenleyici reformları içerebilir. Etkili ekonomik kriz yönetimi siyasal aktörler tarafından zamanında ve kararlı eylem ile gereken önlemlerin alınmasından geçmektedir.

2. Siyasal İletişim

Medya sektöründe yaşanan gelişmeler ile birlikte siyasal aktörler için önemli fırsatlar ortaya çıkmıştır. Çünkü medya ile birlikte siyasal iletişim hayatın her alanına girmeye başlamıştır. İletişim alanının çatısı altında yer alan siyasal iletişim siyasal aktörler tarafından kamuoyu ile görsel, işitsel, yazılı ve sözlü olarak kurulan egemenlik kurma, iktidar olma, manipüle etme amaçları taşıyan iletişim biçimidir. Siyasal aktörler siyasal iletişimi ikna amaçlı olarak yapmaktadır. Bu nedenle siyasal iletişim içinde kullanılan kavramlar amaçlı olarak seçilmektedir. Siyasal aktör tarafından seçilen siyasal iletişimin söylem biçimi bazen sıradan herhangi bir olay olabileceği gibi bazen de çok olağanüstü durumlar söylem konusu olabilmektedir. Örneğin Covid-19 süreci ya da Maraş Depremi gibi olağan üstü olaylar olağanüstü koşullar yaratabilmektedir. Bu söylemlerde seçilen kavramlar siyasal aktörün ideolojik duruşuna ve siyasal söylemin konusu ile doğrudan bağlantılıdır.

Bu nedenle siyasal iletişimin gönderdiği mesajlar siyasal içeriklidir. İnsanlar bu siyasal içerikli mesajları çoğunlukla fark etmezler. Bazen de kanaat önderleri aracılığıyla fark etmeye ve hemen almaya açıktırlar (Kılıçaslan, 2008:78). Bu açıdan siyasal iletişim yelpazesine bakıldığında günlük hayatın sosyo-kültürel ve ekonomik tüm boyutlarını içermektedir. Ayrıca, seçim kampanyaları, propaganda, oy verme gibi seçim süreçlerinde de önemli işlevi vardır. Erdoğan’a göre, “*böylece, sistemi meşrulaştırma amaçlı siyasal üst yapı faaliyetleri egemen gündemde tutulur. Siyasal ideoloji, sistem sürdürme, siyasal karşılık ve mücadele gibi seçim dışındaki faaliyetler gündem dışı alınır, önemszenmez, bir kenara itilir.*” (Erdoğan, 1997:190). Swanson siyasal iletişim alanını seçmen ikna paradigması olarak tanımlar (Swanson, 1990:8). Siyasal iletişimi oldukça dar bir alana sıkıştıran bu tanım siyasal iletişimin diğer boyutlarına kayıtsız kalmaktadır. Aziz siyasal iletişimi, “*belli ideolojik amaçlarını, toplumda belli gruplara, kitlelere, ülkelere ya da bloklara kabul ettirmek ve gerektiğinde eyleme dönüştürmek, uygulamaya koymak üzere siyasal aktörler tarafından çeşitli iletişim tür ve tekniklerinin kullanılması ile yapılan iletişim olarak*” tanımlanmaktadır (Aziz, 2003:3).

Siyasal iletişimi en geniş tanımla alan Aziz toplumun her alanını; aile, ekonomik, kültürel ve bütün siyasal kurumların günlük faaliyetlerinin bütünlük bir parçası olarak ele almaktadır. Çünkü her topluma ait ekonomik kararlar kültürel ve siyasal kararlardır. Bu bağlamda ekonomi, siyaset, kültür ve toplum iç içe geçmiş birbirini doğrudan etkileyen alanlardır. Her ekonomik karar ve kriz süreci aynı zamanda siyasal, toplumsal ve kültürel boyutlar taşımaktadır. Bu bağlamda her ekonomik kriz süreci doğrudan toplumu ilgilendiriyorsa içinde siyaseti barındırmaktadır. Burada devreye giren siyasal aktörler var olan sistemin önünü açmak ve krizden çıkış için alternatifler üretmek zorundadır. Siyasal aktörlerin bu süreçte kullandığı her söylem siyasal iletişimidir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerika Birleşik Devletleri'nde gelişmeye başlayan siyasal iletişim alanı 1950'li yıllarla birlikte Batı Avrupa ve Türkiye'de de seçim dönemlerinde teknik olarak kullanılmaya başlanmıştır. Adnan Menderes'in ünlü "Yeter Söz Milletindir" seçim afişi buna örnek olarak gösterilebilir.

Liberal demokrasinin yerleşmesi bağlamında 1990 sonrası popüleritesi artan siyasal iletişim "ikna etme", "anlama" ve "anlatma" fonksiyonları ile toplumu yönlendirme görevini sağlamaktadır. Bilindiği gibi siyasal aktörler siyasal iletişim kurarak ekonomik, siyasal ve kültürel problemlere çözüm aramaktadır. Ayrıca problemleri medya ortamında tartışarak meşrulaştırmaktadır. Meşrulaşan problem gündemden düşmektedir. Çünkü medyada çok yoğun tartışılması insanları doyma noktasına getirmektedir.

Siyasal İletişim iletilerin Oluşum Süreci İşleyişi aşağıda yer almaktadır;

- Siyasal iletişimin siyasal aktörler tarafından, semboller, işaretler, ikonlarında yoğun olarak kullanıldığı bir iletişim sürecidir. Bu süreçte asıl hedef iktidar olmak ve kamuoyu üzerinde egemenlik kurmaktır.
- Siyasal İletişim mesajları siyasal aktörler tarafından belirli bir amaç doğrultusunda etkili ve vurucu olarak özel kavram ve sözcüklerden oluşmaktadır.

- Siyasal iletişim mesajlarını gönderen siyasal aktörün güvenilir olması mesajın etkililiği açısından önem taşımaktadır. Siyasal iletişim ikna edici iletişimin tüm yöntemlerinden yararlanmaktadır.

3. Ekonomik Kriz Süreçleri ve Siyasal İletişim

Ekonomik krizler ülkelerin siyasal ve sosyal hayatında her zaman etkili olabilmektedir. Bu etkililik ekonomik krizin boyutları ile ilgilidir. Krizin şiddeti büyükse etkisi her alanda da büyük olmaktadır. Ekonomik krizler kısa vadede ekonomideki daralma, ücretlerin düşmesi, işsizlik ve reel ücretler gibi önemli işgücü piyasa göstergelerinde kendisini hissettirdiği gibi orta ve uzun vadede sağlık, eğitim, yoksulluk ve dengesiz gelir dağılımı gibi çeşitli sosyal alanlarda derin izler bırakan etkiler ortaya çıkartmaktadır (Koyuncu, Şenses, 2004: 2).

Her ekonomik kriz öncelikle siyasi krizi tetiklemektedir. Siyasi kriz ise sosyal ve kültürel krizleri ardından getirmektedir. Bu işleyiş siyasal aktörleri siyasal iletişimde kriz iletişimine yöneltmektedir. Bu bağlamda ekonomik krizden kaynaklı olumsuz durumlar örneğin; işsizlik, pahalılık, yoksullaşma, pazarın daralması gibi ekonomik sorunlar siyasal aktörler için yeni siyasal kavramlar kullanma sürecini başlatmaktadır.

Ekonomik krizler iktidar partileri için olumsuzluklar yaratırken muhalefet partileri için krizin fırsata çevrilmesi sürecini başlatmaktadır. Bu nedenle her ekonomik kriz süreci siyasal aktörler için yeni fırsatlar sürecidir. Ekonomik kriz süreçlerinde köklü devlet geleneği olan ülkeler, içinde buldukları kriz sürecini geçmişten gelen deneyimleri ile daha iyi yönetebilirken köklü devlet geleneği olmayan ülkeler ise çok büyük siyasal, sosyal ve kültürel sarsıntılarla karşı karşıya kalabilmektedir.

Ekonomik kriz süreçlerinde siyasal istikrar çok önemlidir. Siyasal istikrar ve güçlü devlet geleneği krizin etkisini azaltabilmektedir. Fakat kriz çok büyükse krizin etkisi özellikle siyasal arenaya taşınması kaçınılmazdır. Ardından sosyal ve kültürel krizler başlarsa kriz dalga dalga büyüyecektir. Ekonomik kriz dönemlerinde ülke ekonomisinin daralması veya gerile-

mesi sınırlı olan kamu kaynakları üzerindeki rekabetin artmasına ve buna bağlı olarak toplumsal gruplar arasındaki ilişkinin olumsuz yönde seyretmesine neden olmaktadır (Archer, 2009: 3).

4. Ekonomik Kriz Süreçlerinde Liderlerin Kriz Söylemleri Analizi

Konuşma ve metinleri inceleyen söylem analizi yöntemi anlam ile ilgilenmektedir. Geniş kapsamlı olarak bakıldığında özellikle sosyal bilimler araştırmalarında metinlerde kullanılan kavram ve sözcüklerin düz anlamı ve yan anlamı bağlamında analizler yapılan bir yöntemdir. Nitel araştırma yöntemlerinden olan söylem analizi; medya, siyaset bilimi, sosyoloji, psikoloji gibi alanlarda yaygın olarak kullanılmaktadır.

Bu bağlamda bu çalışmada Türkiye’de en son yaşanan ekonomik kriz süreci araştırılmıştır. 2019 yılında başlayan Covid-19 krizi beraberinde ekonomik krizi de getirmiştir. Bu kriz ekonomik olmanın yanında, sosyal, siyasal ve kültürel krizleri de tetiklemiştir. Bu bağlamda bu çalışmada Türkiye’de fiilen siyaset yapan üç büyük partiyi temsil eden liderler araştırma kapsamına alınmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi’ni temsilen Recep Tayyip Erdoğan, Cumhuriyet Halk Partisini temsilen Kemal Kılıçdaroğlu ve İYİ Partiyi temsilen Meral Akşener’in 2020 yılından bugüne ekonomik kriz ile ilgili medya konuşmaları analiz edilmiştir. Her siyasi parti liderinin özellikle ekonomik kriz başlıklı konuşmaları alınmıştır. Bu konuşmalar en az hangi liderin konuşması varsa bu tarihler arasında o sayıya göre belirlenmiştir. U bağlamda en az Meral Akşener’e ait beş açıklama bulunduğu için bütün siyasal aktörlerin açıklamaları eşit tutulmak açısından en az beş konuşma ile sınırlandırılmıştır. Haber sayısı her liderin ekonomik kriz ile ilgili medyada yer alan beş haber sayısına göre belirlenmiştir. Medya kanalları tesadüfi örnekleme ile seçilmiştir. Belirli bir medya kanalına yönelim olmamıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan ile ilgili çalışmaya alınan ekonomik kriz haberleri aşağıda yer almaktadır.

4.1. Adalet ve Kalkınma Partisi R. Tayyip Erdoğan “Ekonomik Kriz” Söylemleri

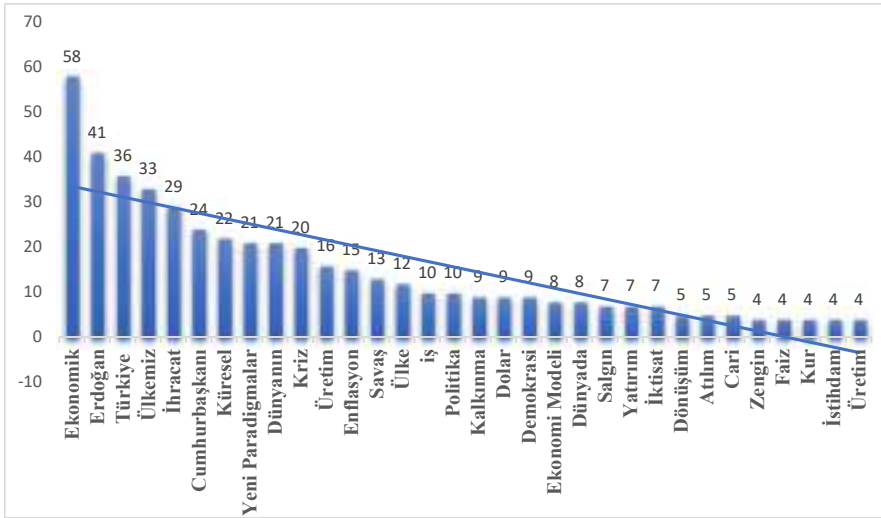
Bu bağlamda aşağıda yer alan haberler Adalet ve Kalkınma Partisi adına Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın medyada yaptığı konuşmalardan seçilmiştir.

1. Erdoğan: “Ekonomik olarak battık” diyenler var ya; köprülerden arabalar, TIR’lar geçmeye devam ediyor; herkesin altında arabası da var maşallah. 26 Temmuz 2022. <https://www.indyturk.com/node/535366/siyaset/erdo%C4%9Fan-ekonomik-olarak-batt%C4%B1k-diyenler-var-ya-k%C3%B6pr%C3%BClerden-arabalar-tirlar>. E.T. 12.02.2023.
2. Erdoğan’dan bir garip ekonomik kriz savunması: ‘Battık diyorlar; herkesin altında arabası var. 25. 08.2022. <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/erdogandan-bir-garip-ekonomik-kriz-savunmasi-battik-diyorlar-herkesin-altinda-arabasi-var-1961922>. E.T. 12.02.2023.
3. Cumhurbaşkanı Erdoğan: Türkiye küresel ekonomik krizi fırsata çeviren en başarılı ülke. 24.09.2022. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-turkiye-kuresel-ekonomik-krizi-firsata-ceviren-en-basarili-ulke-703534.html>. E.T. 12.02.2023.
4. Cumhurbaşkanı Erdoğan: Küresel kriz karşısında sergilediğimiz dayanıklılıkla doğru yolda ilerlediğimizi ispatladık. 30.09.2022. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-kuresel-kriz-karsisinda-sergiledigimiz-dayaniklilikla-dogru-yolda-ilerledigimizi-ispatladik/2698741>. E.T. 12.02.2023.
5. Cumhurbaşkanı Erdoğan: Şu anki küresel kriz ortamından alnımızın aklıyla çıkacağız. 16.06.2022. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-su-anki-kuresel-kriz-ortamindan-alnimizin-akiyla-cikacagiz-688420.html>. E.T. 12.02.2023.

Yukarıda yer alan haberler söylem analizine tabi tutulmuştur. Söylem analizinde ekonomik kriz ile ilgili yapılan konuşmaların pozitif mi yoksa

negatif bağlamda mı ele alındığı araştırılmıştır. Aşağıda yer alan grafik göstermektedir ki Cumhurbaşkanı Erdoğan yaşanan ekonomik kriz sürecini pozitif söylemlerle yönetmektedir. Aşağıda yer alan grafikte Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ekonomik kriz ile ilgili yaptığı açıklamalarda en fazla kullanıldığı kavram ve sözcükleri gösterilmektedir.

Grafik 1: Adalet ve Kalkınma Partisi Lideri R. Tayyip Erdoğan'ın Ekonomik Kriz Söylemleri

Yukarıda yer alan grafik bir de görüldüğü gibi Adalet ve Kalkınma Partisinin doğal lideri olan Erdoğan'ın kriz ile ilgili söylemleri sırasıyla “Ekonomik (58), Erdoğan (41), Türkiye (36), Ülkemiz (33), İhracat (29), Cumhurbaşkanı (24), Küresel (22), Yeni Paradigmalar (21), Dünyanın (21), Kriz (20), Üretim (16), Enflasyon (15), Savaş (13), Ülke (12), İş (10), Politika (10), Kalkınma (9), Dolar (9), Demokrasi (9), Ekonomi Modeli (8), Dünyada (8), Salgın (7), Yatırım (7), İktisat (7), Dönüşüm (5), Atılım (5), Cari (5), Zengin (4), Faiz (4), Kur (4), İstihdam (4) olarak devam etmektedir.

Adalet ve Kalkınma Partisi adına Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ekonomik kriz ile ilgili söylemlerine bakıldığında en fazla “ekonomik” ve ardın-

dan da kendi adını kullandığı dikkat çekmektedir. Ardından gelen pozitif ve nötr söylem içeren kavramlar “Türkiye, Ülkemiz, İhracat, Küresel, Yeni Paradigmalar, Dünyanın, Üretim, Kalkınma, Demokrasi, Ekonomi Modeli, Yatırım, Dönüşüm, Atılım, Zengin, İstihdam olarak devam etmektedir. Görüldüğü gibi Adalet ve Kalkınma Partisi adına Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın ekonomik kriz ile ilgili yaptığı açıklamalarda ağırlıklı olarak pozitif söylemler kullanmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi adına Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın ekonomik kriz ile ilgili kullandığı negatif söylemlere bakıldığında ise “Kriz, Enflasyon, Savaş, Salgın, Cari, Faiz, Kur” kavramları ile karşılaşılıyor. Bu kavramlar ise konuşmanın doğal akışında geçiyor.

4.2.Cumhuriyet Halk Partisi adına Kemal Kılıçdaroğlu’nun “Ekonomik Kriz” Söylemleri

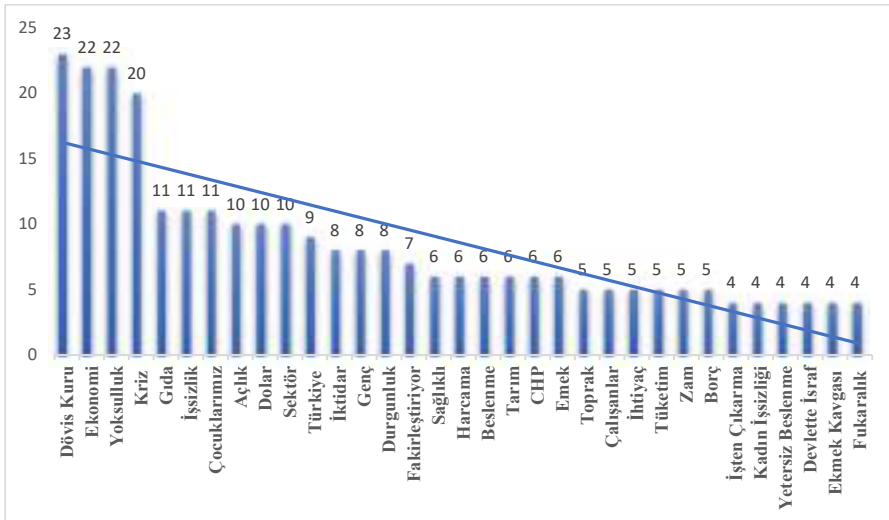
Aynı yöntem kullanılarak ekonomik kriz ile ilgili toplam beş haber seçilmiştir. Haber sayısı her liderin ekonomik kriz ile ilgili medyada yer alan en az haber sayısına göre belirlenmiştir. Medya kanalları tesadüfi örnekleme ile seçilmiştir. Belirli bir medya kanalına yönelim olmamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu ile ilgili çalışmaya alınan ekonomik kriz haberleri aşağıda yer almaktadır.

1. Kılıçdaroğlu: Ekonomide tam bir çöküş yaşanıyor.<https://m.bianet.org/bianet/siyaset/256076-kilicdaroglu-ekonomide-tam-bir-cokus-yasaniyor>. E.T. 10.02.2023.
2. CHP Lideri Kılıçdaroğlu: Türkiye’nin artık ekonomik kriz tablolarıyla bundan sonra hiç karşılaşmaması lazım”. <https://www.politikyol.com/chp-lideri-kilicdaroglu-turkiyenin-artik-ekonomik-kriz-tablolarıyla-bundan-sonra-hic-karsilasmamasi-lazim/>. E.T. 12.02.2023.
3. Kılıçdaroğlu’ndan Erdoğan’a kriz tepkisi: Mütevazilik yapmışsın. 10.01.2022. <https://www.birgun.net/haber/kilicdaroglu-ndan-erdogan-a-kriz-tepkisi-mutevazilik-yapmissin-372604>. E.T. 12.02.2023.

4. Kılıçdaroğlu: Kasım ayında herkes her şeyi duyacak. 10.10.2022. <https://www.gazeteduvar.com.tr/kilicdaroglu-kasim-ayinda-herkes-her-seyi-duyacak-haber-1584345>. E.T.12.02.2023.
5. Kılıçdaroğlu, 'ekonomik kriz' adımlarını açıkladı. 20.11.2021. <https://www.cumhuriyet.com.tr/siyaset/son-dakika--kilicdaroglu-ekonomik-kriz-adimlarini-acikladi-1886316>. E.T. 12.02.2023.

Aynı şekilde Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun "Ekonomik Kriz" ile ilgili medyada yer alan konuşmaları söylem analizine tabi tutulmuştur. Söylem analizinde araştırılan ekonomik kriz ile ilgili yapılan konuşmalar pozitif mi yoksa negatif bağlamda mı ele alınıyor araştırılmıştır. Aşağıda yer alan grafik göstermektedir ki Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu yaşanan ekonomik kriz sürecini negatif söylemlerle açıklamaktadır. Aşağıda yer alan grafikte Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun ekonomik kriz ile ilgili yaptığı açıklamalarda en fazla kullandığı kavram ve sözcükler görülmektedir.

Grafik 2: Cumhuriyet Halk Partisi Lideri Kemal Kılıçdaroğlu'nun "Ekonomik Kriz" Söylemleri

Yukarıda yer alan grafikte görüldüğü gibi CHP’yi temsilen Kemal Kılıçdaroğlu’nun ekonomik kriz ile ilgili medyada yer alan konuşmalarında en fazla “Döviz Kuru (23), Ekonomi (22), Yoksulluk (29), Kriz (20), Gıda (19), İşsizlik (11), Çocuklarımız (11), Açlık (10), Dolar (10), Sektör (10), Türkiye (9), İktidar (8), Genç (8), Durgunluk (8), Fakirleştiriliyor (7), Sağlıklı (6), Harcama (6), Beslenme (6), Tarım (6), CHP (6), Emek (6), Toprak (5), Çalışanlar (5), İhtiyaç (5), Tüketim (5), Zam (5), Borç (5), İşten Çıkarma (4), Kadın İşsizliği (4), Yetersiz Beslenme (4), Devlette İsraf (4), Ekmek kavgası (4), Fukaralık (4) söylemlerini kullanmıştır. Bu bağlamda Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu’nun yukarıda yer alan grafikte ekonomik kriz ile ilgili yaptığı konuşmalarda en fazla kullandığı kavram ve sözcükler yer almıştır. Sırasıyla, “Döviz Kuru, Yoksulluk, Kriz, İşsizlik, Açlık, Dolar, Durgunluk, Fakirleştiriliyor, Beslenme, Emek, Çalışanlar, İhtiyaç, Tüketim Zam, Borç, İşten Çıkarma, Kadın işsizliği, Yetersiz Beslenme, Devlette İsraf, Fukaralık” söylemleri krizin halkı kötü etkilediği yönündedir. Bu nedenle negatif kavram ve sözcükler durumu anlatmak için kullanılmıştır. Diğer kavramlar ise ağırlıklı olarak açıklamalarda bağlam içinde nötr olarak kullanılan kavram ve sözcüklerdir. Bunlar “Ekonomi, Sektör, Türkiye, İktidar, CHP, Tarım, Toprak” gibi.

4.3. İYİ Parti Genel Başkanı Meral Akşener’in “Ekonomik Kriz” Söylemleri

Aynı yöntem kullanılarak ekonomik kriz ile ilgili toplam beş haber seçilmiştir. Haber sayısı her liderin ekonomik kriz ile ilgili medyada yer alan en az haber sayısına göre belirlenmiştir. Medya kanalları tesadüfi örnekleme ile seçilmiştir. Belirli bir medya kanalına yönelim olmamıştır. İYİ Parti Genel Başkanı Meral Akşener’in “Ekonomik Kriz” Söylemleri ile ilgili çalışmaya alınan ekonomik kriz haberleri aşağıda yer almaktadır.

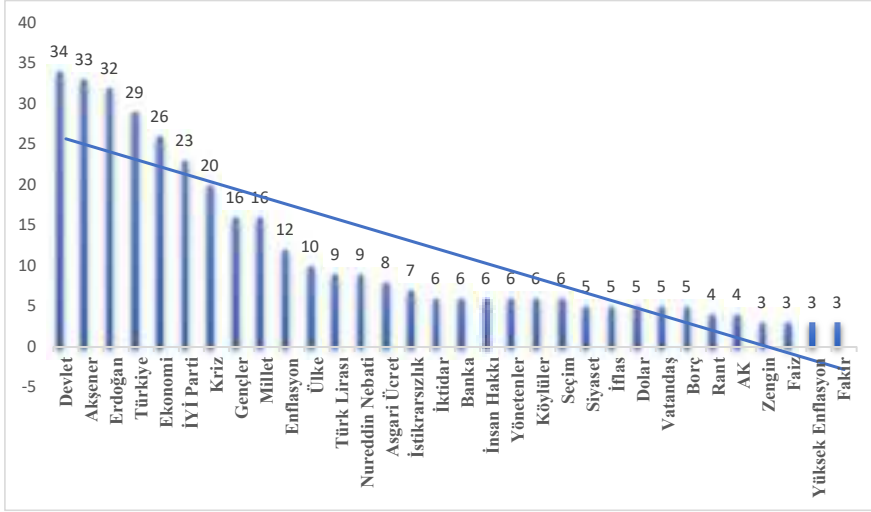
1. Akşener’den ekonomi tepkisi: Sistem sebep, ekonomik kriz sonuçtur.24. 11.2021. <https://www.milligazete.com.tr/haber/8327114/canli-yayin-izle-meral-aksener-konusuyor>. E.T. 13. 02.2023.

2. Meral Akşener'den Kriz Yorumu. 26. 04.2021. <https://www.gazeteistanbul.net/merak-aksenerden-kriz-yorumu/>.
3. Meral Akşener: Türkiye ekonomik krizi daha fazla taşıyamaz. 10.02.2022. <https://www.ankaramasasi.com/haber/1293400/meral-aksener-turkiye-ekonomik-krizi-daha-fazla-tasiyamaz>. E.T. 13. 02.2023.
4. İYİ Parti genel başkanı Meral Akşener ekonomik krizi gözler önüne serdi: 'Türkiye asgari ücrete mahkûm olmuş'.28.07.2022. <https://www.cumhuriyet.com.tr/siyaset/iyi-parti-genel-baskani-meral-aksener-ekonomik-krizi-gozler-onune-serdi-turkiye-asgari-ucrete-mahkum-olmus-1962906>. E.T. 13. 02.2023.
5. Meral Akşener: Bu kriz tarihe 'Erdoğan krizi' olarak geçecek. 14.02.2022. <https://www.sozcu.com.tr/2022/gundem/meral-aksener-bu-kriz-tarihe-erdogan-krizi-olarak-gececek-6943949/>. E.T. 13. 02.2023.

Aynı şekilde İYİ Parti Genel Başkanı Meral Akşener'in "Ekonomik Kriz" ile ilgili medyada yer alan konuşmaları söylem analizine tabi tutulmuştur. Söylem analizinde araştırılan ekonomik kriz ile ilgili yapılan konuşmalar pozitif mi yoksa negatif bağlamda mı ele alınıyor sorusu ile hareket edilmiştir. Aşağıda yer alan grafik göstermektedir ki İYİ Parti Genel Başkanı Meral Akşener'in yaşanan ekonomik kriz sürecinde siyasal söylemlere daha fazla ağırlık verdiği yönündedir. Aşağıda yer alan grafikte İYİ Parti Genel Başkanı Meral Akşener'in ekonomik kriz ile ilgili yaptığı açıklamalarda en fazla kullandığı kavram ve sözcükler görülmektedir.

Grafik 3: İYİ Parti Lideri Meral Akşener “Ekonomik Kriz”

Yukarıda yer alan grafikte görüldüğü gibi İYİ Partiyi temsilen Meral Akşener’in ekonomik kriz ile ilgili medyada yer alan konuşmalarında en fazla “Devlet (34), Akşener (33), Erdoğan (32), Türkiye (29)Ekonomi (23), İYİ Parti (20), Kriz (20), Gençler (16), Millet (16), Enflasyon (12), Ülke (10), Türk Lirası (9), Nureddin Nebati (9), Asgari Ücret (8), İstikrarsızlık (7), İktidar (6), Banka (6), İnsan Hakları (6), Yönetenler (6), Köylüler (6), Seçim (6), Siyaset (5), İflas (5), Dolar (5), Vatandaş (5), Borç (5), Rant (4), AK (4), Zengin (3), Faiz (3), Yüksek Enflasyon (3), Fakir (3) kullandığı söylemler sıralanmıştır.

Bu bağlamda İYİ Partiyi temsilen Meral Akşener’in ekonomik kriz ile ilgili yaptığı konuşmalarda en fazla kullandığı kavram ve sözcükler yukarıda grafikte yer almıştır. Bunlar sırasıyla “Devlet, Akşener, Erdoğan, Türkiye, İYİ Parti, Millet, Gençler, Nureddin Nebati, İktidar, İnsan Hakları, Yönetenler, Seçim, Siyaset, Vatandaş, AK,” kavramlarını kullanarak ekonomik kriz sürecinde ekonomiden daha çok siyaseti öne aldığı görülmektedir. Ekonomik kriz ile ilgili olarak ise “Ekonomi, Kriz, Enflasyon, Türk Lirası, Asgari Ücret, İstikrarsızlık, Banka, Dolar, İflas, Borç, Rant, Zengin, Faiz, Yüksek Enflasyon ve Fakir” söylemleri ile kriz ile

ilgili konuşmalarında ikinci planda yer vermiştir. Bu bağlamda Akşener'in ekonomik kriz sürecine siyasi çerçeve ağırlıklı baktığı yorumunu yapabiliriz. Ekonomik kriz ile ilgili söylemleri ise ikinci planda kullanmıştır.

SONUÇ

Ülke ekonomilerinde zaman zaman dalgalanmalar ya da krizler oluşabilmektedir. Bunların nedeni toplumsal, ekonomik ya da siyasal gelişmelerden kaynaklanabilmektedir. Siyasal olarak yaşanan olumlu veya olumsuz değişimler ülke ekonomilerini etkilemekte ve yönlendirmektedir. Bilhassa ülke ekonomileri üzerinde krizlerin dinamik bir etkisi vardır. Krizlerin başarılı bir şekilde idare edilmesi, ülke ekonomilerinin çok daha fazla etkilenmeden aşılmasına yardımcı olmaktadır. Bu krizlerle devletin başında olan hükümetler donanımları, yetenekleri, tecrübeleriyle bilgilerini harmanlayarak etkin bir yönetim sağlamaya çalışırlar.

Bu çalışmada, 3 siyasi parti liderinin kriz dönemlerindeki söylemlerine bakıldığında,

➤ Adalet ve Kalkınma Partisi adına Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ekonomik kriz ile ilgili söylemlerine bakıldığında en fazla “ekonomik” ve ardından da kendi adını kullandığı dikkat çekmekte ve pozitif ve nötr söylem içeren kavramların fazla olduğuna,

➤ Cumhuriyet Halk Partisini temsilen Kemal Kılıçdaroğlu'nun ise ekonomik krizler ile ilgili negatif söylemlerinin olduğuna ve ekonomik kavramları daha fazla kullandığına,

➤ İYİ Partiyi temsilen Meral Akşener'in ekonomik kriz ile ilgili medya konuşmalarında siyasal söylemlerin fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada, elde edilen sonuçlar ekonomik olarak değerlendirildiğin de dünya tüm ülkelerin refah seviyelerinin ekonomik olgularla ilgili olduğunu bilinmektedir. Ekonomik açıdan güçlü olan devletlerin para birimlerinin de güçlü olması dünya ekonomisine yön vermesi kaçınılmazdır. Bunun sonucunda ise güçlü olan ekonomiler diğer ülkeleri siyasal, toplumsal

ve ekonomik açıdan etkisi altına alması da kaçınılmazdır. Bu çalışmada önemsenen cevap aranan soru ekonomik olarak değer yaratmanın önemli unsurlarından sayılan ülkenin nasıl yönetildiği meselesidir. Ülkenin yönetiminde görev alan, hükümetler, muhalifler, politikacılar, liderler, bürokratlar, siyasal toplumsal kurumlar o ülkenin ekonomisini iyi ya da kötü etkilemektedirler.

Bu çalışmada, Türkiye’de etkili olan 3 siyasi parti liderinde kriz söylemlerinin farklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi adına Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın krizle ilgili pozitif ve nötr söylem içeren kavramların fazla olduğuna, Cumhuriyet Halk Partisini temsilen Kemal Kılıçdaroğlu’nun ise ekonomik krizler ile ilgili negatif söylemlerinin fazla olduğuna, İYİ Partiyi temsilen Meral Akşener’in ekonomik kriz ile ilgili medya konuşmalarında siyasal söylemlerin fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kriz dönemlerinde önemli olan liderlik yetenekleri yüksek olan hükümet, devlet adamlarının kriz başlangıçlarını çığ gibi büyümeden olumlu ve net bir tavırla durdurmayı amaçlamak olmaktadır. Ancak liderlerin başarısı saf kendi yetenekleriyle gerçekleşmemektedir. Liderlik ettiklerinin de bilgi ve kültür seviyeleri de kriz dönemlerinin aşılması açısından önem arz etmektedir. Türkiye’de son dönemde meydana gelen eğitim seviyesinin artması, toplumun bilinçlenmesi, iletişim teknolojilerinin aktif kullanımı, medyanın gücü gibi olumlu etkiler krizlere bakış açısını değiştirmiştir. Çalışmada elde edilen üç siyasi parti liderinin farklı kriz söylemlerinin toplumun ekonomik krizlere bakış açılarını özetler nitelikte olduğuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

Aksoy, Özlem. (2010). *1990 Sonrası Dönemde Yaşanan Finansal Krizlerin Türkiye'nin Makroekonomik Dengeleri Üzerindeki Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi.

Archer, Toby. (2009), "Immigration in Europe at a Time of Economic Hardship", The Finnish Institute of International Affairs, Briefing Paper 27, 13 February 2009.

Aziz, Aysel. (2003). *Siyasal İletişim*, Ankara, Nobel Yayınları.

Eğilmez, Mahfi. (2009). *Küresel Finans Krizi Piyasa Sisteminin Eleştirisi*, 4.baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi.

Erdoğan, İrfan. (1997). *İletişim Egemenlik Mücadeleye Giriş*, Ankara, İmge Kitabevi.

Koyuncu, Murat. ve Şenses, Fikret. (2004). *Kısa Dönem Krizlerin Sosyo Ekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri*, Economic Research Center Working Papers in Economics, METU October 2004.

Kuran, İhsan. (2006). *Türkiye'de Ekonomik Krizler ve İstikrar Programları (1980-2005)*, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Nimmo Dan and David L. Swanson, (1990). "The Field of Political Communication; Beyond the Voter Persuasion Paradigm, New Directions in Political Communication: A Resource Book, .Newbury Park: Sage.

Özgüven, Ali. (2001). *İktisadi Krizler*, Yeni Türkiye Dergisi, Cilt:1, Yıl:7 Sayı: 41, s. 56-63.

Extended Summary

Political communication, which is perceived as the political campaigns carried out by political actors during the election processes, has entered all areas of life with the developments in the media sector. In this context, political communication, which operates in a wide range, offers important opportunities for political actors due to the power of the media today. With the developments in the media sector, especially in the internet and social media, the opportunity to get instant feedback and individual communication with people has increased the power of political actors.

Political communication plays an important role in shaping public perceptions and responses to economic crises. In times of economic crisis, governments and other political actors often use communication strategies to manage public opinion, maintain confidence in the economy, and justify policy decisions. One of the most important communication challenges for political actors during an economic crisis is balancing the need to communicate the seriousness of the situation and the need to maintain confidence in the economy. This includes using various messaging techniques, such as framing the economic crisis process in a way that emphasizes the recovery potential or downplays the severity of the crisis.

The political communication process is very important in terms of directing the public correctly, especially in times of crisis. Political communication plays a role in shaping public reactions in the context of conveying the policies to be implemented in the process of economic crises with the right techniques. During the economic crisis, the political party in the government can use communication strategies to provide support for certain policy measures, such as stimulus packages or austerity measures. Especially if an effective communication language is used in these strategies, it can be successful in shaping public opinion and directing political reactions.

It will not be easy to create political communication strategies during the economic crisis. The rapid changeability of these strategies is

important in terms of the effectiveness of the strategies. For this reason, political actors should benefit from experts in the field of economics, such as finance experts. In this process, it is important not to use contradictory expressions in order not to shake the trust in political actors and the economy. Underestimating or underestimating the seriousness of the crisis may lead to delayed policies.

Economic crises are processes that occur periodically and put the economy into a whirlpool. Every economic crisis has caused political crisis, social crisis, cultural crisis and even wars after or after the process. Economic crises can have various causes. The capitalist economy system we live in has faced many crises since the First Industrial Revolution. When these crises started in one country with the effect of dominoes, they affected other countries in waves. Because the economic and commercial relations between these countries trigger this effect. Economic crises can naturally turn into political crises. For this reason, political leaders in countries facing the economic crisis have various discourses to alleviate the crisis or show a heavy picture.

The aim of this study is to show how political party leaders manage the economic crisis process through the concepts and words they use in their discourses, especially during the economic crisis. For this reason, the methodology of the study was chosen as discourse analysis. In the application of the methodology, computerized data analysis technique was used. The selected news were counted from the most used to the least used words by means of a computer program. The concepts and words that emerged as a result of this statement are shown with graphics.

The leaders of the three major parties, R. Tayyip Erdoğan on behalf of the Justice and Development Party, Kemal Kılıçdaroğlu on behalf of the Republican People's Party and Meral Akşener on the behalf of the İYİ Party were selected for the research.

The scope of the research is limited to the statements of the selected political actors about the economic crises between 2021-2022. In addition, as a limitation method, the leader's statement was taken at that limit among other leaders with the least number of explanations.

The findings, which emerged as a result of the analysis, led the research to the conclusion that the leader of the ruling party and the leaders of the opposition party approached the economic crisis process differently. The ruling party explains the crisis with positive rhetoric such as an advantage. As the opposition party, CHP leader Kılıçdaroğlu expressed the crisis negatively through leftist concepts, while İYİ Party leader Akşener primarily addressed the economic crisis in a political dimension.

As a result, all three leaders acted according to their own ideological and political positions during the economic crisis. Which political party leader highlighted what about the crisis is conceptually illustrated with graphics and it is aimed to make an evaluation about the Turkish economy.

A COMPARARATIVE ANALYSIS OF THE RUSSIAN NARODNİSM AND ATATURK'S POPULISM

Abdolvahab Mustafali

Abstract

The purpose of this study is to identify and analyse the relationship between the Russian philosophical current of Narodnichestvo (Populism) and the principle defined by Ataturk as populism, which is one of the six basic principles of the Republican People's Party (CHP) that formed the Republic. This analysis attempts to explain the common aspects of the principles defined as populism in both countries, the points of divergence and finally the results of their implementation in historical process and context. Although both concepts (Narodnichestvo and Populism) are the same in terms of the root of the word, the ways in which the concept in question was interpreted and practised differed. To this end, a method for analysing the historical process of the study was defined. Using this method both concepts were analysed separately, the period and conditions of emergence of the concepts were examined, and the meaning attributed to the concepts and the practices put forward were compared with each other. After the analysis, it was found that the meaning and practices attributed to the concept of populism have different meanings and practices in the two countries and that populism in Russia operates mainly through the left wing and in Türkiye through the right wing.

Keywords: *Populism, Populism in Türkiye, Narodnism in Russia Narodnism.*

RUS HALKÇILIĞI VE ATATÜRK'ÜN HALKÇILIK İLKESİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Abdolvahab Mustafalı*

Öz

Bu çalışmanın amacı, Rus Narodniçestvo (Halkçılık) felsefi düşünce akımı ile cumhuriyete yön vermiş olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) altı ana ilkesinden biri olan ve Atatürk'ün halkçılık olarak tanımladığı ilke arasındaki ilişkiyi ortaya koymak ve analiz etmektir. Bu analiz her iki ülkedeki temelde halkçılık olarak tanımlanan ilkelerin ortak yönlerini, ayrıştığı noktaları ve nihayetinde uygulamadaki sonuçlarını tarihsel süreç ve bağlamında izah etmeyi denemektedir. Kelime kökü olarak her iki kavram da (Narodniçestvo ve Halkçılık) aynı olmasına rağmen, söz konusu kavramın yorumlanma biçimi ve pratikteki uygulaması farklılık göstermiştir. Bu amaçla çalışmada tarihsel süreç analizi yöntem olarak belirlenmiştir. Bu yöntem ile her iki kavram ayrı ayrı ele alınmış, kavramların ortaya çıkış dönemi ve şartları incelenmiş ve kavramlara yüklenen anlam ve ortaya konan pratik birbiriyle mukayese edilmek istenmiştir. Yapılan analiz sonrası halkçılık kavramına yüklenen anlamın ve pratiğin her iki ülkede farklı anlam ve uygulamalara sahne olduğu, Rusya'da halkçılığın daha çok sol kanat üzerinden, Türkiye'de ise sağ kanat üzerinden işlediği ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Halkçılık, Türkiye'de Halkçılık, Rusya'da halkçılık, Narodnizm.

* Abdolvahab Mustafalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Siyaset ve Sosyal Bilimler Dr. Öğrencisi, HYPERLINK "mailto:mustafali.abdolvahab01@hbv.edu.tr" mustafali.abdolvahab01@hbv.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7085-5467>.

Bu makaleye atıf için: Mustafalı, Abdolvahab. (2023). Rus Halkçılığı ve Atatürk'ün Halkçılık İlkesinin Karşılaştırmalı Analizi, SDE Akademi Dergisi, 3(2), 239-263

Giriş

Rus Halkçılık düşüncesi veya diğer bilinen adı ile *Narodniçestvo*, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Rus İmparatorluğu'ndaki çeşitli aydınlar tarafından dile getirilmeye başlanmıştır. Bu dönemde Rusya İmparatorluğu'nda Halkçılık ile beraber Batıcılar, Slavofiller, Panslavizm, Kara Yüzler¹ ve bu gibi başka felsefi akımlar bulunmaktadır. Bu felsefi akımların birbirinden ayrıştığı noktalar olduğu gibi birbiri ile benzerlikleri de bulunmaktadır. Yukarıda isimleri zikr edilen düşünce akımlarının ortak noktası, temelde milliyetçilik ideolojisidir. Ancak Rusya'daki Halkçılık hareketi de bu dönemin mahsülü olmasına rağmen milliyetçilik ideolojisinin tam zıddı bir kanatta konumlanmıştır.

Halkçılık felsefi düşüncesinin çıkış noktası, Jean-Jacques Rousseau'nun (1712-1778) "Halk egemenliği" ilkesine dayanır ve böylelikle çağdaş demokrasiye kapı aralamış olduğu iddia edilir. Ancak bu kavramın zamanla farklı ideolojik akımlar içerisinde yorumlandığı ve birbirine zıt ideolojiler içerisinde rastlandığı görülmektedir. Bundan dolayı halkçılık kavramı, tarihsel süreç bağlamındaki uygulanış biçimine göre anlamsal farklılık ortaya koyabilmektedir.

Rusya'da aktüel olan ana akım düşüncenin dışında gelişmekte olan Rus Halkçılık hareketini anlayabilmek için, öncelikle onun kendine özgü karakteri ile onu 1917 Rus Devrimi'nin ideolojisi olan Marksizmden ayıran sol düşünce anlayışını incelemek gerekir. Bundan sonra da söz konusu hareketin tarihsel süreçte kendi içerisindeki değişim ve dönüşümünü incelemekte fayda vardır. Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde, Rus Halkçılık hareketi incelenerek hareketin ana teması ortaya konulmuştur. Devam eden bölümde ise bu düşünce hareketinin pratikteki sonuçları ile diğer radikal yönleri de alt başlık şeklinde ele alınmıştır. Bu bölümde görüleceği üzere Rusya'da Halkçılık düşünce ve pratiği, Marksizm ve Anarşizm bağlamında radikal sol ile birlikte kendini göstermektedir.

1 Çarlık Rusyasında XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarında faaliyette bulunan milliyetçi bir harekettir. "Çernosotentsı" (Kara Yüzler) örgütünün toplumsal temsilcileri genel olarak toprak sahipleri, din adamları, büyük ve küçük kent burjuvazisi, tüccarlar, zanaatkarlar, işçi ve köylüler oluşturmaktadır. Hareketin ana hedefi Rus ulusal kimliğinin korunması ve geliştirilmesi yönünde olmuştur. Bununla beraber temel istekleri, otokrasinin korunması, kapitalizmin reddi, ifade, basın, toplanma ve sendika özgürlüğünün sağlanması olmuştur. Kara Yüzler hareketi yahudi düşmanlığıyla bilinmektedir, bakınız: Mustafali, (2022).

İkinci bölümde ise çalışmanın diğer başlık konusu olan Atatürk'ün Halkçılık ilkesi ele alınmıştır. 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet ilan edildikten sonra Türk toplumunun gelişimine ve ülke siyasetine yön vermiş Atatürk ilkeleri içerisinde bulunan halkçılık ilkesi, büyük önem arz etmektedir. Bu yüzden bu ilkeyi hem tarihsel süreç olarak hem de uygulama şekli olarak incelemek faydalı olacaktır. Her iki ana başlık bu şekilde incelendikten sonra sonuç kısmında karşılaştırılarak genel bir değerlendirme yapılacaktır.

1. Rus Halkçılık Düşüncesinin Ana Teması

Ekim Devrimi'nden² sonra SSCB Rusya'sında yayınlanan ve Sergey İvanoviç Öjegov (1900-1964) ve Natalia Yulievna Şvedova (1916-2009) tarafından hazırlanmış olup bugün dahi benzersiz kabul edilen ilk Rus dili sözlüğünde Halkçılık kavramı şu anlama gelmektedir: **“Rusya'yı sosyalizme geçirmek için köylüler aracılığıyla mücadele ederek insanları birleştiren sosyo-politik bir hareket”** (Ozhegov ve Shvedova, 2016: 363). Adını ana fikrinden almış olan halkçılık hareketinin temeldeki amacı, entelijansiyanın sıradan halk ile yakınlaşmasından ibarettir (Schmidt, 1939: 170). Çünkü hükümet ile halk (köylü, alt tabaka) arasındaki mevcut iletişim kopukluğu ve sosyo-ekonomik sorunlar, geniş bir coğrafyaya yayılmaktaydı. Dolayısıyla XIX. yüzyılın ortalarında hükümetin ve toplumun karşı karşıya kaldığı temel mesele, köylü isyanlarının ve yönetimden hoşnutsuz olan alt tabaka insanların sorunlarının çözüme kavuşturulması olmuştur.

Bu dönemde söz konusu sorunla ilgili olarak entelijansiya tarafından, ülkenin gelişmesi ve sıradan halkın hoşnutsuzluğunu gidermek için birçok proje önerilmekteydi. Buna örnek olarak serfliğin kaldırılması birincil hedef olarak gösterilebilir (Rudnitskaya, 1992: 18). Ülkedeki hoşnutsuzluğu ortadan kaldırmak için bir diğer öneri ise Aleksander İvanoviç Herzen³

2 **Ekim Devrimi** – 25 Ekim 1917 senesinde Lenin önderliğinde gerçekleşmiş ve eski hükümetin devrilerle iktidara Bolşeviklerin geçmesiyle sonuçlanmış bir devrimdir. Bu olay eski devlet sistemini tamamen yıkmış ve yeni bir siyasi durum yaratarak Sovyetler Birliği'nin kurulmasına yol açmıştır. Bakınız.: Kidyarov, (2017).

3 **Aleksander İvanoviç Herzen** – 1812'de Moskova'da zengin ve soylu bir ailede dünyaya geldi. Gazeteci, devrimci, yazar, öğretmen ve filozof kimliği ile tanınmakta olan Herzen, sosyalist dönüşümleri savunan

(1812-1870) tarafından, ülkedeki sosyal ve ekonomik sorunu çözmek için komünal sosyalizm teorisi ile dile getirilmiştir (Zverev, 2017). Herzen`e göre, Rusya`da sosyalizm bir köylü topluluğu temelinde ortaya çıkacaktır. Onun başlıca destekçisi olan Nikolay Gavriloviç Çernişevskiy (1828-1889)⁴, ülkedeki sorunun tek çözümünün toplumun kolektif bir üretim ve tüketim biçimine geçmek olduğunu vurgulamıştır (Zverev, 2017). Böylece ana akım sosyalist teorinin dışına çıkılarak Rus toplumuna özgü bir teori ortaya atılmıştır. Çünkü Rus toplumu henüz İngiltere`nin yaşadığı sanayileşmeyi ve büyük toplumsal dönüşümü yaşamamıştır. Bu nedenle ne devrimi gerçekleştirecek bir sanayi toplumu proleteryası ne de bu devrimci bilince sahip bir çalışan sınıf söz konusudur.

Komünal sosyalizm fikri, dönemin ruhuna uygun olarak Rus aydınlar tarafından da desteklenmekteydi. 1861`deki köylü reformu, köylülerin sorununu çözmek yerine, köylülerin itirazlarını giderek daha fazla aktif eyleme dönüştürmüştür. Mevcut iktidara yönelik memnuniyetsizliğin bir başka nedeni de, yüksek öğretim kurumlarında eğitimin ücretli hale getirilmesi olmuştur. Eğitimin ücretli hale getirilmesine dair kanun, toplumun farklı kademelerindeki gençlerinin çoğunluğunun üniversitelerde okuyamamasına neden olmuştur. Böylece XIX. yüzyıldaki bu gibi sosyo-ekonomik sorunlar, halkçılık fikirlerinin ana motivasyon kaynağı haline gelmiştir (Rudnitskaya, 1992: 19).

Görüldüğü üzere Rus Halkçılık düşüncesinin ana teması, eşitsizliğin ortadan kaldırılmasını ana ilke edinen sosyalist ilkeler temelinde toplumu tamamen değiştirmek olmuştur. Bu ana hedefe ulaşmak konusunda ise iki farklı görüş dile getirilmektedir. Bunlardan birisi, liberal (ılımlı/reformist) diğeri ise daha radikal ya da (anarşist) yoldur. Ancak her iki görüşün de nihai hedefi daha önce de belirtildiği üzere “komünal sosyalizm”dir (Milovanov, 2018: 37). Bu ortak nihai hedefin ötesinde halkçılık hareketinin şu ana parametreleri bulunmaktadır:

---

aşırı sol politikacı ve Rusya`daki monarşist sistemi eleştiren bir kişilik olarak bilinmektedir. Bakınız.: Rogov, (2012).

4 **Nikolay Gavriloviç Çernişevskiy** – edebiyat eleştirmeni, devrimci demokrat, ütopyik sosyalizm teorisyeni ve yazar kimliği ile tanınmaktadır. Çernişevski`nin yazıları, Vladimir Lenin, Emma Goldman ve diğer bazı devrimci ve sosyalistlerin görüşlerini önemli ölçüde etkilemeyi başarmıştır. Bakınız.: Nikultseva, (2003).

- Rusya kendi yolunu izlemelidir.
- Kapitalizm, Rusya'nın gelişimine yabancıdır ve engeldir.
- Rus toplumu, otokrasi için sosyal bir temel içermemektedir.
- Rusya kapitalizm dönemini yaşamadan sosyalizme geçecektir.
- Yeni sosyalist toplum, aileye değil topluma dayalı olacaktır.
- Köylülere profesyonel devrimciler önderlik etmelidir.
- Köylüler, sosyalist fikirler konusunda çoktan olgunlaşmış durumdadır.
- Yalnızca devrim toplumsal fikirleri gerçekleştirmeye muktedirdir (Matyukhin, 2009: 8).

Sosyalist bir düzene propaganda aracılığıyla ulaşmayı, bir anlamda ılımlı ya da Vladimir İlyiç Lenin'in⁵ (1870-1924) ifadesiyle "liberal" siyaset ile (Volk, 1966: 66) hedefleyen görüşler Petro Lavroviç Lavrov⁶ (1823-1900) ve Nikolay Konstantinoviç Mihaylovskiy⁷ (1842-1904) tarafından ileri sürülmüştür. Onların ileri sürmüş oldukları fikre göre, sosyalist bir topluma ulaşmak için Marks'ın *Komunist Manifesto*'da dile getirdiği, şiddete dayalı bir devrim kabul edilemez niteliktedir. Onlara göre, aydınların sürekli propaganda çalışmasıyla bir toplumsal devrimin hazırlanması gerekmektedir (Volk, 1966: 66).

Halkçılık düşüncesini dile getiren bu ılımlı taraftarlar, halkı aydınlatma yoluyla devrime ulaşılacağı düşüncesini savunarak, 1860'ların sonunda, Rusya'nın birçok şehrinde kendi örgütlerini kurmayı başarmışlardır. Bu organizasyonlardan en büyük olanı, 1861'de St. Petersburg'da ortaya çıkan "Zemlya i Volya" (Toprak ve Özgürlük) örgütüdür (Mokshin, 2010:

5 **Vladimir İlyiç Lenin** – doğumdaki soyadı Ulyanov olmuştur. Lenin ise sadece bir takma addir. Gizlilik amacıyla Lenin gibi birçok takma ad kullanmış olan Ulyanov, genel olarak bu takma adını kullanmış ve bu takma ad ile de ünlenmiştir. Bakınız.: Volper, (1965: 42). Lenin, Rus devrimci, Marksizm teorisini, Sovyet politikacı ve devlet adamı, Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin (Bolşevikler) kurucusu, Rusya'da 1917 Ekim Devrimi'nin ana organizatörü ve lideri olmuştur. Dünya tarihindeki ilk sosyalist devletin yaratıcısı olmakla birlikte aynı zamanda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kurucusudur. Bakınız.: Danilov, (2007).

6 **Petro Lavroviç Lavrov** – Rus sosyolog, filozof, devrimci, tarihçi ve yazar olan Lavrov, Halkçılık fikir akımının ideologlarından birisi olarak tanınmaktadır. Bakınız.: Semenova, (2014).

7 **Nikolay Konstantinoviç Mihaylovskiy** – Rus yazar, sosyolog ve edebiyat eleştirmeni olan Mihaylovskiy, aynı zamanda halkçılık fikir akımının teorisini olarak bilinmektedir. Bakınız.: Suslov, (2018).

107). Böylelikle ilk “Halka Gitme”⁸ yani halkın içine nüfuz etme de bu sırada gerçekleşmiştir. Bu şekilde insanlarla kişisel olarak iletişim kurmaya çalışarak propaganda yapılmaktadır. Örgütün genç üyeleri uzak köylere giderek burada öğretmen, sağlık görevlisi, işçi gibi halkla doğrudan temas kuracakları görevleri yapmaya çalışmışlar ve böylece köylüler arasında propagandaya girişmişlerdir (Mokshin, 2015: 101). Ancak bu çalışma başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu başarısızlığın nedeni, köylülerin yabancılarla konuşmaya pek hevesli olmaması ve propogandacıların fikirlerini anlamakta zorlanmalarıdır (Matyukhin, 2009: 5). Propagandacı olarak aydınların halk tabakası ile aralarındaki bu dilsel uyumsuzluk ne kadar farklı kültür dünyasına sahip olduklarının işareti olarak okunabilir. Halkçı devrimcilerin bu gibi faaliyetlerinden haberdar olan hükümet, yaklaşık 1500 propagandacı *narodnik*⁹ tutuklayarak, hükümet karşıtı kampanya yürütmekten mahkumiyetlerine karar verir (Mokshin, 2010: 136). “Zemlya i Volya” (Toprak ve Özgürlük) örgütünün çalışmalarındaki başarısızlık ve devletin baskısı nedeniyle teşkilat içerisinde bir takım fikir ayrılıkları ortaya çıkmaya başlar ve bundan dolayı örgüt 1864’te kendiliğinden dağılmaya doğru yüz tutar. Kısa bir zaman sonra ise “Zemlya i Volya” örgütünün faaliyetleri tamamen durdurulur.

Faaliyetleri durdurulsa da, 1876’da “Zemlya i Volya” örgütü ikinci kez kurularak Rusya’nın birçok kentinde faaliyete başlayacaktır. Ancak yenden kurulmuş olan örgüt, daha önce savunduğu yöntemini değiştirerek şiddete yönelir. Kolluk kuvvetlerine karşı çok sayıda suikast girişiminde bulunarak (Mankov, 2018: 91) terör ve şiddet eylemlerini meşru mücadele aracı olarak görür. Şiddeti meşrulaştıran bu görüş, örgütün tüm mensupları tarafından desteklenmeyince, ikinci kez kurulmuş olan “Zemlya i Volya” örgütünde 1879’da keskin bir bölünme meydana gelir. Terör karşıtı olan üyeler “Çyorniy Peredel” (Siyah Yeniden Yapım) örgütünü kurdular; terör yanlıları ise “Narodnaya Volya” (Halk İradesi) örgütünde birleştiler.

8 “Halka Gitme”, “Halka Doğru Gitme” ifadesinin Ziya Gökalp’in aydın ve halk arasındaki kopukluğu ortadan kaldırmak için dile getirdiği “Halka Doğru” makalesi ve 1913-14 yıllarındaki *Halka Doğru* dergisinin başlığına ne kadar benzediği dikkat çekicidir.

9 *Narodnik* – halkçılık hareketinin üyelerine verilen isimdir.

Terör eylemleri taraftarlarının ana amaçları muhalif oldukları İmparator II. Aleksandr'a karşı suikast girişimi olmuştur (Zverev, 2017).

1879'dan 1 Mart 1881'e kadar olan dönemde "Narodnaya Volya" üyeleri, Rusya imparatoruna karşı beş kez başarısız suikast girişiminde bulundular, ancak sonunda hedeflerine ulaştılar, İmparator II. Aleksandr öldürüldü ve onun yerine oğlu III. Aleksandr tahta çıktı (Ivanov, 2018). Saltanatının başlangıcında Çar III. Aleksandr, Halkçılara karşı ani ve sert politikalar uygulamakta tereddüt etmiştir. Ancak ilerleyen zamanlarda suikast girişiminin liderleri tutuklanarak idam edilmişlerdir. Örgüt üyelerine karşı yürütülmekte olan takip ve baskılar Halkçılarının güçlerini zayıflattı ve böylelikle onlar artık devlet için ciddi bir tehdit oluşturmamaya başladılar (Rudnitskaya, 1992: 72).

1.1. İkinci Yol

Halkçılarının devrime ulaşma yolunun diğer türlü savunucuları ise başından itibaren daha radikal veya anarşist öneriler ileri sürmeleri ile bilinmişlerdir. Üstelik, devrim sonrası devleti inkar ederek, onun yerine özerklik ilkesine dayalı toplumlar (küçük komünal bölgeler) kurmayı amaçlamışlardır (Vyazinkin, 2020: 190). Bu fikrin ana lideri ve ideoloğu Mihail Aleksandroviç Bakunin¹⁰ (1814-1876) olmaktadır. Bakunin, devletin adaletsizliğin ve haksız güç yoğunlaşmasının taşıyıcısı olduğuna inanıyordu. Bu bağlamda insan doğasının, eğitim ve toplum tarafından dayatılan kısıtlamalardan bağımsızlaşması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Özellikle de Rus halkını ve Slavları "doğuştan" bir sosyalist olarak kabul ederek, bu halk kitlelerinin özel mülkiyete, devlete ve kiliseye karşı derhal isyan çıkarmaları gerektiğini savunmuştur (Teslya, 2015: 149). Dolayısıyla Bakunin gibi bu eğilimin temsilcileri, büyük bir devrimci patlamanın gerçekleşmesi için bir dizi sürekli isyan ve ayaklanmanın gerekliliğine inanmaktadırlar.

10 **Mihail Aleksandroviç Bakunin** – kadim Bakunin`ler ailesine mensup olmanın yanı sıra devrimci düşünür ve anarşizmin, halkçılığın teorisyenlerinden birisi olarak bilinmektedir. Bakun`ini diğer anarşistler ayıran özellik, onun özgürlük anlayışının bireyin öznelliğinde değil, toplumun bütününde araması olmuştur. Bunun için ise öncelik olarak toplumun eşit haklara (özellikle ekonomik) sahip olmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Bu bağlamda Bakunin, XIX. yüzyılın ilk yarısında siyaset felsefesi açısından özgünlüğe sahiptir. Bakınız.: Tok & Koçal, (2020).

Halkçılık ana fikrinin radikal yönlü diğer bir eğilimi ise sosyal-devrimci (sotsial-revolyuetsionnım) ya da komplocu olarak isimlendirilmektedir. Bu düşüncenin ideologları, yalnızca güç sahibi kişilerin iktidarı darbe ile devirerek insanlara aydınlanma, eşitlik ve kardeşlik getirebileceğine inanıyordu. Onlara göre eğitim için zaman harcamaya gerek olmayıp, devrimcilerin örgüt oluşturup iktidarı ele geçirmeleri gerekmektedir. Bu yüzden hareketin öncü lideri Petro Nikitiç Tkaçev¹¹ (1844-1886), ordu içerisinde devrimci fikirlerin propogandasını yapmaktadır. Devrimin, inkılapçı bir azınlığın güçleri tarafından yapılacak bir hükümet darbesiyle başlaması gerektiğini ve iktidarı ele geçirdikten sonra toplumun sosyalist fikirler çerçevesinde yeniden kurulması gerektiğini savunmuştur. Devamında ise Tkaçev`in devrim tasavvurunda, ülkeyi büyük bir komün haline getirebilecek geçici güçlü bir devletin varlığı yer almaktadır (Vyazinkin, 2020: 191). Bu fikirler, dönemin radikal halkçı hareketi olan “Narodnaya Volya” örgütü için motivasyon kaynağıdır. Aynı zamanda bu fikirler sosyalizme giden yolda (demokratik bir cumhuriyetin kurulması için) terör eylemleri ve hükümet yetkililerine karşı saldırı taktikleri için meşru gerekçe olarak kabul edilmiştir (Itenberg, 1981). Ancak yukarıda da belirtildiği üzere hareketin kendi içerisinde parçalanarak kriminal şekle bürünmesi ve Çar III. Aleksandr tahta çıktıktan sonra halkçılara karşı olan sert tutumu, 1890`lı yıllarda teşkilatın siyaset dışına itilerek yok olmasına sebep olmuştur.

Buna rağmen Rusya`nın çeşitli bölgelerinde ve özellikle de devletin sıkı takibine maruz kalan radikal halkçılar, otokrasiye karşı siyasi mücadelede hükümet karşıtı güçleri birleştirme kararı aldılar. Bunun için ise özellikle Rusya`da yasadışı olarak basılan kitap, dergi, bildiri vb. gibi amaca uygun mesaj verecek dokümanların dağıtılmasını hedeflediler. Ancak zamanla Rusya`da Marksist ideolojinin yaygınlaşması ile radikal halkçı örgütler, hakim konumlarını kaybetmeye başlayınca, sınıf mücadelesinin değişen koşullarında seleflerinin hatalarını ve yanlışlarını tekrar etmemek adına ‘marksizmin demokratik geleneklerini’ benimsemeye çalıştılar (Itenberg, 1981). Böylelikle Halkçı hareket Marksizmin içerisine dahil olmaya başladı.

11 **Petro Nikitiç Tkaçev** – Rus edebiyat eleştirmeni ve yayıncısı. Halkçılık hareketi içerisinde Jakoben akımın ideoloğu olmuştur. Bakınız.: Khudoleyev, (2013).

Halkçı hareketin fikir öncülerinden olan Lavrov, Bakunin, Herzen vb. gibi düşünürler 1840-1850`li yıllarda Marks ile bizzat tanışıyor olmalarına rağmen onun düşüncelerini Rusya için geçerli olmayan bir “Batılı” öğreti olarak görmekteydiler. Ancak söz konusu kişilerin kendilerinin bile haberi olmadan Marksizm`in etkisini yaşadıkları ve hatta onun bazı görüşlerini ödünç aldıkları görülür. Özellikle de 1860-1870`li yıllarda Karl Marks (1818-1883) ve Friedrich Engels`in (1820-1895) Rusça eserlerinin ilk dağıtılmaya başlanmasından sonra Marks, Rusya`nın entelektüel çevrelerinde en ünlü ve popüler siyasi yazar haline gelmeye başladı (Matyukhin, 2009: 13).

Üstelik ilerleyen zaman içerisinde Marksizmin Rusya`da aktif olarak yayılması, “Zemlya i Volya” ve “Çerniy Peredel” halkçı örgütlerinin eski lideri Georgiy Valentinoviç Plehanov (1856-1918) marifetiyle başlamıştır. Plehanov`a göre, halkçılık projesinin ana dezavantajı, toplumsal düzenin sosyal gelişim sürecinin, hedefe yönelik olması değil belirli bir entelijensiya kesimi için arzu edilirliliği bağlamında değerlendirilmesiydi. Neticede ise modern toplumun temellerini korurken köylülüğün konumunu da “iyileştirmek” için tasarlanmış halkçılık hareketi üzerinde yeniden düşünölmeye başlandı. Bunun sonucunda ise halkçılık hareketinin ön savları çürütölmeye başlanarak Rusya`daki öncü (avangard) entelijensiya, şiddete dayalı bir devrimle rejimi kökten değıştirmeyi hedefleyen Marksizme hızlı bir şekilde geçiş yapmaya koyulmuştur (Khoros, 1981). Artık Rusya`da bu dönemde yeni bir vücut bulmuş olan devrimci hareket tarafından, K. Marks ve F. Engels`in fikirleri daha yakından incelenmiş ve bu fikirler çerçevesinde yeni devrim hareketleri formöle edilmeye başlanmıştır.

Rusya`daki devrimci hareket fikirlerinin Marksizmle bütünleşmesinde Plehanov ile birlikte Lenin`in de büyük katkısı bulunmaktadır. Hatta Lenin`e göre bir zamanlar ilerici bir sosyal ve politik fenomen olan halkçılık hareketi, 1890`lara gelince gerici bir teori haline gelmiş, bilim karşıtı doğasının bulunmasıyla birlikte artık zamanla devrimci geleneklerini de kaybetmiş olarak değılendirilmektedir (Itenberg, 1981). Böylelikle halkçılık hareketinin ideolojik yıkımı tamamlanmış ve Rus devrimci hareketi

içinde Marksizm başat bir ideoloji haline gelmiştir. Marksizmin bu etkisi toplumsal değişimi Batılı sanayi toplumları üzerinden okuması açısından bir eksiklik olarak görülebilir ancak görülecektir ki Lenin Marks'ın yazdıklarını ve onun devrim teorisini Rusya gibi yarı gelişmiş topluma uyarlamaya çalışacaktır. Lenin için temel referans noktası esas olarak Marksizmin yöntemi olacaktır. Bu yöntem bir yandan diyalektiği içinde barındırırken diğer yandan toplumsal gelişmeyi tarihsel materyalizm eksenini üzerinden okumaktadır.

Buraya kadar Rusya'da Halkçılık hareketinin seyri, aktörleri ve görüşleri analitmiştir. Makalenin içeriğine uygun olarak bundan sonraki bölümde de Atatürk'ün Halkçılık ilkesi üzerinde durulacaktır.

2. Atatürk'ün Halkçılık İlkesi

Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti Devletini kurduktan sonra bu devletin hedefinin çağdaş Batılı devletler gibi olmak ve devletin yönünün de Batı medeniyeti olmasını arzu ediyor ve bunun için de çalışıyordu. Bu çerçevede devlete yön veren altı temel ilkenin üzerine vurgu yapmıştır. Bu ilkeler şunlardır: Cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılapçılık. Cumhuriyetin tek ve temel partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin ana ilkeleri olarak da anılan bu ilkeler modern Türk devletinin yaslanacağı ana düşünce ilkeleri olarak da görülebilir. Çünkü söz konusu bu altı ilke, 1937 tarihinde Türkiye'nin Anayasası'na girmiştir. Bu makale kapsamında esas olarak halkçılık ilkesi üzerinde durulacaktır.

Türkçeye Arapçadan geçmiş olan "halk" kelimesinin İngilizcedeki karşılığı "the people", Rusçadaki karşılığı ise "narod" olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Türkçedeki halkçılık kelimesi İngilizceye veya Rusçaya çevirildiği zaman "popülizm"¹² olarak çevrilmektedir. Çeviri farklılığından

12 **Popülizm** - Popülizm gündelik siyaset ve toplumda önemli yer edinen politik bir enstrümandır. Popülizmin tarihi daha eskiye gitse de özellikle XXI. yüzyılın siyasal analizlerinin en popüler kavramı olmuştur. Fakat bu kadar çok başvurulan kavram olmasına karşın teori eksikliği nedeniyle olgusal olarak değerlendirilmesinde ortak bir kavram çerçevesinden hareket edilememektedir. Tarihsel olarak son 150 yılda popülizm üç farklı şekilde karşımıza çıkıyor. İlk olarak XIX. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan "tarımsal

kaynaklanan bu durumda söz konusu kavram, günümüz itibarı ile tamamen farklı bir anlam ifade etmektedir. Dolayısıyla Halkçılık, farklı tarihsel süreçlere sahip ülkelere göre farklı felsefi anlamlar ifade edebilmektedir. Türkiye`de ise Halkçılık kavramı genel olarak Gazi Mustafa Kemal Atatürk`ün (1881-1938) cumhuriyet ilkeleri arasında yer alarak anlam kazanmaktadır. Atatürk`ün halkçılık ilkesine demokrasiyle eş değer bir anlam yüklediği görülmektedir. Nitekim Afet İnan`ın Atatürk görüşlerini ifade ettiği *Medeni Bilgiler* (1931) adlı eserde (İnan 2010: 36) Atatürk, egemenlik başlığı altında, demokrasi prensibini halkçılık ile yan yana ve aynı anlamı içerecek biçimde kullanmıştır: **“Demokrasi prensibi, halkçılık: Bu prensibe nazaran, irade ve egemenlik, milletin tümüne aittir ve ait olmalıdır. Demokrasi prensibi, milli egemenlik şekline dönüşmüştür.”** (İnan, 2010: 36). Anlaşılan o ki Atatürk için demokrasi ve halkçılık aynı anlama gelmekte olup, egemenliğin milletin tamamına ait olduğunu ifade eder.

Anca Atatürk`ün halkçılık ilkesi anlayışı uygulama ve yorum farklılığından dolayı farklı anlamlarda da kullanılır. Örneğin, halkçılığın temelini hak ve hukuk bilincine sahip vatandaş yetiştirilmesi (İlgazi, 2002: 8) şeklinde yorumlanması bu duruma bir örnektir. Yine milliyetçilik ve halkçılığın birbiri ile yakından ilişkili iki ilke olduğu ve birbirini tamamladığı da dile getirilir. Yalçın (vd 2004: 319)`a göre, halk henüz dayanışma duygusuna sahip olmayan bir topluluğu ifade eder, halkın bilinçlenmesiyle millet ortaya çıkar. Öyleyse ikisi arasında sıkı bir ilişki söz konusudur: **“Halkçılık, milliyetçilik ilkesinin bir sonucudur. Gerçek anlamda milliyetçilik, halkçılığa dayanır, halkçı bir özellik taşır** (Yalçın, vd., 2004: 319).

“Halk” sözcüğünün Türk Milletini ifade ettiği anlam ilk kez Ziya Gökalp (1876-1924) tarafından dile getirilmiştir (Özdemir, 2012: 307). Atatürk`e göre; Türkiye`de yerleşmiş, dili, soyu, dini ve felsefi inancı ne

---

popülizm”, ardından XX. yüzyılın ortalarında Latin Amerika`da “sosyo-ekonomik popülizm” ve son olarak, XX. yüzyılın ikinci çeyreğinde Hitler, Franco ve Mussolini gibi diktatörlerin iktidara gelmelerini sağlamış, siyasi söylemi şekillendiren “yabancı düşmanı popülizm” olarak karşımıza çıkmaktadır. Bakınız.: Muller, (2018).

olursa olsun bu topraklarda yaşama arzusunda olan herkes Türk halkını oluşturur. Belirtildiği üzere halkçılık ilkesinin amacı halkı, belirli hedeflere yönlendirerek onun bilinçli vatandaş olmasını sağlamaktır. Böylelikle bu durumun devamında ise millet ortaya çıkmaktadır.

Atatürk ilkeleri temelde modern bir devlet oluşturma iddiasıyla ortaya çıktığı için her bir ilke bu modern perspektifi yakalayan çeşitli parçalar olarak görülmelidir. Öyleyse bu parçaların da kendi içlerinde birbiriyle ilintili ve birbirini tamamlayan parçalar olduğunu düşünmek de mümkündür. Bu bağlamda halkçılık ilkesi, iktidarın temeli ve egemenliğin kaynağının halk olduğunu işaret ettiği için, hanedanlığın yönetimine son vererek halkın yönetimde belirleyici güç olduğu iddiasıyla ortaya çıkan cumhuriyetçilik ilkesiyle yakından bağlantılıdır. Durum böyleyken halkçılık ilkesinin yönetim, ekonomi, siyaset, devlet ve toplumla ilgili düzenlemelerin, bireyler arasında fark ve ayrılık gözetmeksizin tüm vatandaşlara eşit şekilde götürülmesi olduğunu anlamak mümkündür (Emiroğlu, 2004: 118). Halkçılık aynı zamanda Cumhuriyetçilik ilkesinin öngördüğü demokratik, özgürlükçü, çoğulcu yönetimin yasalardaki bir hak olmaktan çıkarılıp işlevliğe kavuşturulmasını, yönetimde, siyasette, kalkınmada, gelir dağılımında devlet ve millet imkanlarının kullanılmasında halk yararının gözetilmesini amaçlamaktadır (Bulut, 2023). Dolayısıyla Halkçılık ilkesi ana hatlarıyla, halkın yönetimi, eşitlik, sınıfsızlık, gibi üç temelden oluşan, halktan güç alarak halka hizmet etmeyi, halkı maddi ve manevi özgürlüğe kavuşturmayı amaçlamaktadır. Bu anlamda halka dayanan bir devlet kurmayı ideal edinen Atatürk tebaa-devlet anlayışını millet-devlet bilinci ile değiştirmiştir. Çünkü cumhuriyetin kurucuları, halkı iktidarın ve hakimiyetin gerçek sahibi olarak görmüştür. Ferdi, ailevi ve sınıfsal imtiyazlara karşı olan Atatürk, Milli Mücadelenin başından beri halkçılığı savunmuştur. Dolayısıyla milli, bağımsız Türk devleti demokratik kimliğini halka ve halk iradesine dayanmasından almıştır. Böylelikle özgürlük de, halkçılık ilkesinde somut bir anlam kazanmıştır (Kayıran & Metintaş, 2018: 3). Her ne kadar Milli Mücaddele yıllarında ve erken cumhuriyet döneminde özellikle birinci meclis döneminde (1920-1923) demokrasinin çok güzel örnekleri verilmiş olsa da 1924 yılında Terakki Perver Cumhuriyet fırkası ve 1930 yılın-

da Serbest Cumhuriyet Fırkası denemeleri ile demokrasiye geçiş denemeleri başarısız olmuş ve 1930-1945 yılları arasında Türkiye otoriter bir tek parti yönetimi ile demokrasi tehir etmek durumunda kalmıştır.

Milli Mücadele döneminde (1919-1923) gelişmekte olan halkçılık kavramı, esasında Bolşevizm rüzgarının etkisiyle farklı bir zemine oturmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Batı emperyalizmine karşı Sovyet Rusya ile ittifak yapmasına rağmen komünizmi bir tehdit olarak değerlendirmiştir (Uca, 2000: 333). Bu bağlamda 14 Ağustos 1920 tarihli konuşmasında açık bir şekilde “Bolşevik prensiplerin” benimsenmediğini vurgularken **“..esas itibarıyla tetkik olunursa bizim nokta-i nazarımız –ki halkçılıktır. Kuvvetin kudretin hakimiyetin idarenin doğrudan halka verilmesidir...”** sözleriyle esas görüşlerini ortaya koymaktadır (Emiroğlu, 2004: 117). Zamanla halk ve halkçılık kavramları siyasi söylemde giderek önemli bir yer tutmaya başladığı için günümüz kaynaklarında ismi “Halkçılık Beyannamesi” olarak geçen TBMM beyannamesi 18 Kasım 1920 senesinde ilan edilmiştir (Bulut, 2023). Bu beyannamede açık şekilde halkın içinde bulunduğu sefaletin sebeplerini ortadan kaldırarak refahı sağlamak, toprak, eğitim, adalet, iktisat vakıf vb. kurumları halkın ihtiyacına göre yeniden düzenlemek ve bunun için gerekli sosyal ve siyasi prensipleri milletin ruhundan alarak uygulamaya koymak gibi hedefler belirtilmiştir (Şahinkaya, 2019: 183).

Buraya kadar özetlenenlerden hareketle Halkçılık ilkesine bir kaç anlam verildiği görülür. Bunlardan ilki, Afet İnan'ın eserinde Demorkasi ve Halkçılığın aynı anlamda kullanılmasında ortaya çıkmaktadır. Burada Atatürk'ün Halkçılık kelimesine doğrudan demokrasi anlamını yüklediği görülmektedir. Yönetimde halkın söz sahibi olması ve hanedanlığın (monarşinin) sona erdirilmesi anlamında Halkçılık Cumhuriyetçilik ilkesi ile de yakınlaşmakta ve örtüşmektedir. Atatürk'ün Halkçılık ilkesinin bir diğer anlamı Sovyet Rusya'dan farklı bir Halkçılık ilkesinin dile getirilmesidir. Buradaki fark ise, sınıf çatışmasının ya da Marksizmin sürekli dillendirdiği ve ana hareket kaynağı olan sınıf mücadelesinin reddedilmesidir. Bu red aynı zamanda Atatürk'ün Sovyet yönetimine karşı çok sempatiyle bakma-

diği anlamına gelir. Bu reddediş, yeni kurulan cumhuriyetin ana yönetim ilkesinin komunizme sempati duymadığını gösterir. Zaten yeni kurulan cumhuriyette sınıflardan söz etmek daha doğrusu devrimci sınıflardan söz etmek de pek mümkün değildir. Bu nedenle sosyalizmin ya da Marksizmin aydınlarda sempati kazanması da çok mümkün değildir.

Milli Mücadele sonrasında “Halk Fırkası”nın kuruluşu (9 Eylül 1923) ile birlikte Halkçılık hareketi siyasi bir hareket halini almıştır. Atatürk’e göre *“Milleti temsil ve idare eden, Büyük Millet Meclisinin ve hükümetin isnat ettiği fırka da, bir esasi prensip dahilinde, tefriksiz bütün Türkiye halkına şamil, milletin umumi menfaatiyle alakadar, Cumhuriyet Halk Fırkası”*dır. Halk Fırkası’nın 11 Aralık 1923 tarihli toplantısında kabul edilen Nizamnamesinin 2. maddesi ise, halk ve halkçılığı şu şekilde tanımlamıştır: *“Halk Fırkası nazarında halk mefhumu; herhangi sınıfa münhasır değildir. Hiçbir imtiyaz iddiasında bulunmayan ve umumiyetle, kanun nazarında mutlak bir müsavat kabul eden, bütün fertler halktandır.* Halkçılık da şu sözlerle ifade edilmiştir: *“Halkçılar, hiçbir ailenin, hiçbir sınıfın, hiçbir cemaatin, hiçbir ferdin imtiyazlarını kabul etmeyen ve kanunları vaz etmekteki mutlak hürriyet ve istiklali tanıyan fertlerdir”* (Bulut, 2023). Atatürk’ün farklı zamanlarda yaptığı açıklamalar, kendi halkçılık anlayışı ile Marksist ya da diğer sol versiyonlar arasındaki farkı göstermektedir. Nitekim 2 Kasım 1922 tarihinde Le Petit Parisien Muhabirine verdiği bir demeçte (Parisien, 1922) durumu şöyle ifade etmektedir: *“Şurası unutulmamalı ki, bu yönetim tarzı, bir bolşevik sistemi değildir. Çünkü, biz ne Bolşevikiz, ne de Komünist; ne biri, ne diğeri olamayız. Çünkü, biz ulusalcı ve dinimize saygılıyız. Özetle, bizim hükümet şeklimiz, tam bir demokrat hükümettir. Ve dilimizde bu hükümet, “halk hükümeti” diye anılır.”*

Atatürkçü halkçılık anlayışı, toplumun tüm kesimlerini ekonomik bakımdan refaha ulaştırmayı hedeflemektedir. Atatürk demokrasiye ters düşen bütün siyasi akımları eleştirmiş ve Türkiye için uygun olmadığı sonucuna varmıştır (Emiroğlu, 2004: 117). Atatürkçü düşünce sistemi içinde demokrasi ile eş anlamlı olarak kullanılan halkçılık ile milli egemenlik

arasında çok yakın bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Atatürk'ün “halkçılık” ilkesi ile dile getirdiği milli hakimiyete bağlılığı Türk milletine duyduğu sevgi, saygı ve inanç hissine dayanmaktadır (Bulut, 2023).

Halkçılık sadece sınıf mücadelesine karşı çıkmanın bir ilkesi olarak görülmekle kalmaz aynı zamanda halkın arasında bu tür bir sınıf mücadelesinin ortaya çıkmasına meydan verecek hiç bir imtiyaza da fırsat verilmeyeceğinin altı çizilir. Yukarıdaki bölümde dile getirilen, **“Halkçılar, hiçbir ailenin, hiçbir sınıfın, hiçbir cemaatin, hiçbir ferdin imtiyazlarını kabul etmeyen fertlerdir”** ifadesi bu anlamda Türkiye’de sınıfların olmadığını dile getiren bir varsayım olarak Marksizmin ana iddialarını da temelsiz bırakır.

Halkçılık ilkesinin uygulamadaki bir diğer göstergesi, halkın okuması için “Halk Mecmuası” gibi dergilerin yayımlanmasıdır. Toplumun büyük bir kısmını oluşturan köylünün eğitilmesine yönelik Halkevleri'nin açılması da halkçılık düşüncesinden doğmuş önemli uygulamalardır (Özdemir, 2012: 308). Halkevleri'nin açılması (1932) gerçekte 1931 tarihinde kapatılan Türk Ocakları'nın boşluğunu doldurmaktır. Halkevlerine yüklenen misyon Türk inkılabını her kesime aktarmak ve benimsetmektir. Buradan yola çıkarak Atatürk'ün yapmış olduğu devrimlerin hepsinin halkçılık idealinin doğal bir sonucu ve halka dönük olduğunu söylemek mümkündür. **“Bizim hükümetimiz, ulusal egemenliği, ulusal iradeyi gerçekleştiren Halk Hükümeti'dir. Halkçılık sosyal düzenini çalışma esasına dayatmak isteyen sosyal bir meslektir. Arkaküstü yatmak ve çalışmadan yaşamak isteyenlerin sosyal topluluğumuz içerisinde yeri yoktur”** diyen Atatürk'e göre halkçılık en doğru ifadesini demokrasi ile bulmaktadır (Bulut, 2023).

Sonuç

Rus halkçılık hareketi ile Atatürk ilkelerinden birisi olan ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşunda temel öneme sahip görüldüğü için

Cumhuriyet Halk Fırkası (Partisi) tarafından 1937 tarihine Anayasaya eklenen halkçılık olgusu bu çalışmanın temel inceleme konusunu oluşturmaktadır. Çalışmanın başlangıcında da belirtildiği üzere halkçılık hareketi, ortaya çıkmış olduğu dönemde Rusya'daki ana akım düşünce yapısının dışında kalmasına rağmen varlığını sürdürmeyi başarmış ve hatta gerçekleşecek olan Bolşevik Devrimi için büyük bir entelektüel ve pratik rezerv imkanı sağlayarak devrime katkıda bulunmuştur. Toplumsal, ekonomik ve siyasi değişimle birlikte ortaya çıkan tarihsel süreç doğal olarak insanların hangi konuda ve nasıl düşüneceklerini etkileyeceği gibi bu dönemde de fikir akımları içerisinde bölünmeler gerçekleşmiştir. Ancak tüm bu düşünsel bölünmelere rağmen ortak amaç olan adil bir siyasi, sosyal ve ekonomik sistemi inşa etmek isteği değişime uğramamıştır. Rus Halkçılık hareketinin felsefi temeli ve ana fikri, adil bir sosyal düzen kurmak ve bunun için de bu ideallerinin taşıyıcıları olarak "halka karşı görev"lerini yerine getirmektir. Burada farklılık sadece zamanla hedefe ulaşım sürecindeki strateji farklılıklarında kendini göstermiştir.

Adil bir sosyo-ekonomik düzen inşa etme konusunda ortaya çıkan yaklaşım tarzlarının farklılığı sebebi ile, XIX. yüzyılın sonlarına doğru Marksist sosyalizmin giderek daha fazla itibar ve taraftar kazanmasıyla birlikte halkçılık hareketi tamamen saf dışı kalarak yerini o dönemde bir hayli yaygın olan ve itibar görmekte olan Marksizme bırakmıştır. Ancak şunu belirtmek gerekmektedir ki, Çarlık Rusya'sının sosyal hayatını ciddi bir şekilde etkilemiş olan Halkçılık hareketi, Rusya'nın sınıf mücadelesi tarihindeki yerini oldukça sağlam bir şekilde almıştır. Bu tarihi süreç esnasında çeşitli siyasi çatışma yöntemleri denenmiştir. Nihayetinde Halkçılık hareketinin uygulamaları, pratiği bir devrimci örgütün nasıl olması gerektiğini göstermiş ve daha sonra bu deneyim, yeni nesil devrimciler tarafından da benimsenmiştir.

Görüldüğü üzere Rusya İmparatorluğu'ndaki Halkçılık anlayışı doğal olarak daha ziyade sol düşünce ile bağdaşmaktadır. Siyaset biliminde elit ve halk arasındaki ayırım, halkın yöneten kesim dışında kalanları ifade etmesi gibi ayrımlar doğal olarak halkçılık kavramının kuramsal bağlamda

çatışmacı teori (conflict theory) kapsamında ele alınabileceğine dair bir alan açar. Ancak Rusya'daki Halkçılık hareketini çatışmacı teori kapsamında değerlendirmek kuramsal bir zorlama olabilir çünkü teori nihayetinde çatışmayı kurumsallaşmış bir süreç olarak görür oysa Rusya'da halkçılık olgusu oldukça geniş bir perspektifle ortaya konulmaktadır. Örneğin Plehanov Marksizmle halkçılığı harmanlarken Bakunin daha sertlik yanlısı bir halkçılık ortaya koyar. Çalışmanın diğer bölümünde ele alınan Atatürk halkçılığı, Marksist teorinin halkçılık anlayışından farklı olduğu gibi kapitalizmin de, emperyalizmin de karşısındadır. Anlaşıldığı üzere “halk” deyimini çeşitli rejimlerde farklı anlamlarda kullanılmış ve halkçılık çeşitli yorumlara tabi tutulmuştur.

Atatürk döneminde demokrasi açısından halkçılık uygulamalarını değerlendirdiğimizde öncelikle eşitlik uygulamasının ön plana çıktığı görülmektedir. Devamında ise “halk için halka rağmen” prensibi Atatürk'ün halkçılık anlayışının temel prensibini teşkil etmiştir. Teorik olarak buna benzer bir prensip, Rusya'da Ekim Devrimi ile Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesinden sonra hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Burada her iki düşüncenin benzerliği söz konusu olabilmektedir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi ister Çarlık döneminde olsun isterse de Sovyetler döneminde Marksizmle sentezlenmiş halkçılık anlayışı, komünizm üzerinden şekillenmiştir. Atatürk'ün halkçılık ilkesi yukarıda Atatürk'ün çeşitli demecleriyle örneklendirilerek açıklandığı gibi, cumhuriyetin kurulmasından günümüze kadar halen sol siyasi ideoloji ve teorilerden farklı bir şekilde demokrasi, millet egemenliği ve milliyetçiliği temsil eder bir anlama sahip görünmektedir.

Kaynakça

Bulut, Sedef. (2023), «Halkçılık İlkesi», Atatürk Ansiklopedisi: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/halkcilik-ilkesi/?pdf=3627> (16.01.2023).

Danilov, Yevgeniy. P. (2007). Lenin: Tayny Zhizni i Smerti. Moskova: AST: Zebra E.

Emiroğlu, Gülmisal. (2004). «Atatürk'ün “Milli Hakimiyet” Anlayışının Temel Vasıfları», Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (Ahi Evran Üniv. Kırşehir Eğt. Fak. Derg.), **5**(1), s. 113-121.

İlgazi, Abdullah. (2002). «Atatürk'ün Halkçılık Anlayışının Türkiye'nin Çağdaşlaşmadaki Rolü ve Önemi», Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi **1**(8), s. 8-28.

İnan, Ayşe. A. (2010). Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün el Yazıları, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Itenberg, Boris. S. (1981). «Narodnichestvo», Bolshaya Sovetskaya Entsiklopediya: <https://www.booksite.ru/fulltext/1/001/008/080/136.htm> (19.08.2021).

Ivanov, Vladimir. (2018). «Narodnichestvo», Rossiyskoye Voenno-Istoricheskoye Obshchestvo: Istoriya RF: <https://histrf.ru/read/articles/narodnichestvo#> (06.07.2018).

Kayıran, Mehmet & Metintaş, Mustafa Y. (2018). «Cumhuriyetçilik İlkesi ve Türk Milleti İçin Önemi», Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi, **1**(4), s. 1-19.

Khoros, Vladimir G. (1981), «Narodnichestvo», Bolshaya Sovetskaya Entsiklopediya: <https://www.booksite.ru/fulltext/1/001/008/080/136.htm> (18.09.2021).

Khudoleyev, Aleksey N. (2013). «P. N. Tkachov o Konsolidatsii Revolyutsionnykh Sil», Vestnik Surgutskogo Gosudarstvennogo Pedagogicheskogo Universiteta, **1**(1), s. 90-93.

Kidyarov, Aleksey Y. (2017). «Fevralskaya Revolyutsiya 1917 g. i Obshchestvennyye Nastroyeniya», Vestnik Kurganskogo Gosudarstvennogo Universiteta, 1(4), s. 278-281.

Mankov, Andrey V. (2018). «Terrorizm v Rossii: Istoricheskiye Aspekty (Vtoraya Polovina XIX – Nachalo XX veka)», Vestnik Chuvashskogo Universiteta Istoricheskiye Nauki i Arkheologiya 1(4), s. 84-100.

Matyukhin, Aleksandr V. (2009). «Obshchestvennaya Mysl Rossii XIX - Nachala XX Veka», Sotsialno-Gumanitarnyye Znaniya. Nauchnyy Zhurnal na Temu: Sotsialnyye Nauki, Gumanitarnyye Nauki, 2(2), s. 1-20.

Milovanov, Konstantin Y. (2018). «Prosvetitelskaya Ideologiya Russkogo Narodnichestva», Otechestvennaya i Zarubezhnaya Pedagogika, 2(4), s. 37-47.

Mokshin, Gennady N. (2010). Evolyutsiya Ideologii Legalnogo Narodnichestva v Posledney Treti XIX – Nachale XX vv., Voronezh: Nauchnaya Kniga.

Mokshin, Gennady N. (2015). B. P. Baluyeva Kak Issledovat Pravo-go Narodnichestvo, Voronezh: Vestnik Voronezhskogo Gosudarstvennogo Universiteta.

Muller, Jan-Werner (2018). Popülizm Nedir?, Çev. Onur Yıldız, İstanbul: İletişim Yayınları.

Mustafalı, Abdulvahab. (2022). Rus Milliyetçiliği Tarihsel Süreç ve Putin, Ankara: Polietika Yayınları.

Nikultseva, Viktoriya V. (2003). «Chernyshevskiy, Nikolay Gavrilovich (1828-1889)», Literaturnaya Entsiklopediya Russkogo Zarubezhya (1918-1940), 4(3), s. 259-268.

Özdemir, Orhan. (2012). «Tanzimat'tan Günümüze Halk Sözcüğünün Anlamsal İçeriğindeki Değişikliklerin Dil Kültür İlişkisi Açısından İncelenmesi», Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21(2), s. 301-314.

Ozhegov, Sergey I., & Shvedova, Nataliya Y. (2016). *Tolkovyy Slovar Russkogo Yazyka*, Moskova: OOO «A Temp».

Parisien, Le Petit. (1922). «Atatürk'ün Halkçılık İlkesi ile ilgili Sözleri», *Atatürk İnkılapları* : <https://www.aturkinkilaplari.com/ao/77/ata-turk-un-halkcilik-ilkesi-ile-ilgili-sozleri.html> (15.05.2023).

Rogov, Igor M. (2012). «Aleksandr Ivanovich Gertsen. O tsennosti chelovecheskoy lichnosti i individual'noy svobody (k 200-letiyu so dnya rozhdeniya)», *St. Petersburg State Polytechnical University Journal. Humanities and Social Sciences*, 4(160), s. 11-14.

Rudnitskaya, Yevgeniya L. (1992). *Russkiy Blankizm: Petr Tkachev*, Moskova: Nauka.

Şahinkaya, Serdar. (2019). «Mustafa Kemal Paşa'nın Halkçılık Programı (13 Eylül 1920)», *Memleket Siyaset Yönetim (MSY) Dergisi*, 14(32), s. 183-194.

Schmidt, Otto Y. (1939). *Bolshaya Sovetskaya Entsiklopediya*, Moskova: Ogiz RSFSR.

Semenkova, Tatyana G. (2014). «Istoricheskaya Rol P. L. Lavrova v Sozdaniye Kontseptsii Narodnikov-Propagandistov v Teorii XIX Veka «Russkiy sotsializm», *Novyy Vzglyad. Mezhdunarodnyy Nauchnyy Vestnik*, 4(6), s. 34-42.

Suslov, Aleksey Y. (2018). «K Yubileyu N. K. Mikhaylovskogo», *Intelligentsiya i Mir. Nauchnyy Zhurnal na Temu: Politologicheskiye Nauki, Istoriya i Arkheologiya, Prochiye Gumanitarnyye Nauki*, 1(1), s. 117-119.

Teslya, Andrey A. (2015). «O Ponyatii «Federalizm» v Sotsialno-Politicheskikh Teoriyakh M. A. Bakunina», *Sotsiologicheskoye Obozreniye. Nauchnyy Zhurnal na Temu: Sotsiologicheskiye Nauki*, 14(3), s. 136-152.

Tok, Nafiz, & Koçal, Ahmet V. (2020), «Anarşizm», Çaha, Ö. & Şahin, B. (Ed.), *Dünyada ve Türkiye`de Siyasal İdeolojiler*, Ankara: Orion Kitabevi: 395-449.

Uca, Alaattin. (2000). «Atatürk ve Komünizm», Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 1(15), s. 323-348.

Volk, Stepan S. (1966). Narodnaya Volya: 1879-1882, Moskova: Nauka.

Vyazinkin, Aleksey Y. (2020). «Problema Politicheskogo Osvobozhdeniya v Sotsialnoy Filosofii Russkogo Narodnichestva», Sotsialno-Gumanitarnyye Znaniya1(4), s. 186-193.

Yalçın, Semih, Duman, Selçuk, Şenel, Şennur, Özer, İsmail, Türkmen, İsmet, Kılavuz, Nuran, . . . Aydın, Ayşe. (2004). Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri, Ankara: Berikan.

Zverev, Vitaly V. (2017). «Narodnichestvo», Entsiklopediya Vsemirnaya Istoriya: https://bigenc.ru/domestic_history/text/2249546 (05.02.2017).

Extended Summary

Russian populism, also known as Narodnichestvo, was first expressed by various intellectuals in the middle of the 19th century in the Russian Empire. Along with populism, there were other philosophical movements, such as Westernizers, Slavophiles, Pan-Slavism, the Black Hundreds, and others in the Russian Empire at that time. Although these philosophical movements had differences, they also had similarities with each other. The common point of these philosophical movements mentioned above is essentially nationalism ideology. However, despite being a product of this period, the Russian populism movement was positioned as the complete opposite of the nationalist ideology.

The starting point of the populist philosophical thought is based on Jean-Jacques Rousseau's (1712-1778) principle of "popular sovereignty," which is claimed to have opened the door to contemporary democracy. However, it is seen that this concept has been interpreted differently within different ideological movements and encountered contradictory ideologies. Therefore, the meaning of populism can vary according to its application within a historical context.

To understand the developing Russian Populism movement outside of the mainstream contemporary thought in Russia, it is necessary first to examine its unique character and differentiate it from the left-leaning ideology of Marxism, which was the ideology of the 1917 Russian Revolution. Examining the movement's historical changes and transformations within itself is also helpful. In this context, in the first part of the study, the Russian Populism movement is examined, and its approach is revealed. The following section discusses the practical consequences of this ideological movement and its other radical aspects under subheadings. As will be seen in this section, in Russia, the ideology and practice of populism are presented alongside radical leftism within the context of Marxism and anarchism.

In the second section, the principle of Populism, which is the other topic of the study regarding Atatürk, has been addressed. Populism, one of the

Atatürk principles that have directed the development of Turkish society and country politics since the proclamation of the Republic on October 29, 1923, is of great importance. Therefore, examining this principle in terms of historical process and application would be beneficial. After both main headings were examined this way, a general evaluation was made by comparing them in the conclusion section.

As mentioned at the beginning of the study, although the Populism movement remained outside the mainstream thought in Russia at the time of its emergence, it managed to sustain its existence. It even made significant contributions to the revolution to come. Due to the conditions that emerged within the historical process, different divisions occurred within the ideological movement. However, the common goal remained unchanged. Because the main idea of the representatives of the native intelligentsia, who constituted the philosophical basis of the Russian Populism movement, was to establish a proper social order and to fulfill their duties towards the people as carriers of these ideals. Only the strategy while reaching the goal has differed over time.

Due to differences in approaches towards this issue, the populist movement became completely marginalized by the end of the 19th century, leaving its place to Marxism which was quite widespread and influential. However, it should be noted that the Populist movement, which severely impacted social life in Tsarist Russia, has taken a solid place in the history of Russia's class struggle. During this historical process, various political conflict methods were tried. Ultimately, these practices showed what a revolutionary organization should be like, and the new generation of revolutionaries later adopted this experience.

As can be seen, the Populist approach in the Russian Empire is mostly compatible with left-wing thinking. However, Atatürk's populism, which is covered in the second part of the study, is not only different from Marxist theory's understanding of populism but is also opposed to capitalism and imperialism. As it is understood, the term "people" has been used in

various regimes with different meanings, and populism has been subjected to various interpretations.

When we evaluate the application of populism in terms of democracy during the Atatürk period, it can be seen that equality was the prominent aspect. Furthermore, “by the people, for the people” constituted the fundamental principle of Atatürk’s populism. Theoretically, a similar principle was attempted to be implemented in Russia after the Bolsheviks seized power with the October Revolution. Here, there may be a common similarity between the two ideologies. However, as previously mentioned, the populist ideology that was synthesized with Marxism, whether in the Tsarist or Soviet period, was shaped through communism. Atatürk’s populist principle still represents democracy and national sovereignty differently from the left wing, from the establishment of the republic to the present day. As a result of the research conducted, it is understood that the meaning and practice attached to the concept of populism differ between the two countries, with populism working more on the left wing in Russia and on the right wing in Türkiye.

ANALYZING THE PHENOMENON OF NATION THROUGH RACE AND ETHNICITY

Tevfik Erdem - H. Bozkurt Çelik

Abstract

The article includes a conceptual analysis effort to understand nationalism, which has been one of the most controversial issues since the early modern era. Unlike many other studies, this conceptual clarification effort claims that the failure to understand or define nationalism stems from the differences in interpretation and confusion regarding the concepts of race, ethnicity-ethnicity and nation, which are often used synonymously or in close proximity to each other. Based on this claim, it provides a framework for the basic definition debates on these concepts. It also focuses on the differences between the concepts in question. Of course, it is not realistic to say that there are agreed and accepted definitions of race, ethni, ethnicity and nation in the literature. However, the focus points here are that the way to correctly understand the age of nation and nationalism is to focus on the difference between these concepts, and it is functional to try to read the main arguments of the nationalists in this way. For this reason, the text will include discussions on basic definitions, focus on the differences between them, and contribute to the literature with a classification that will not lead to concept confusion. The article will mainly utilize literature review and comparative analysis methods.

Keywords: Nationalism, Race, Ethnie, Nation

MİLLET OLGUSUNU IRK VE ETNİ DOLAYIMINDA ANALİZ ETMEK*

Tevfik Erdem* - H. Bozkurt Çelik**

Öz

Bu çalışma, modern çağın başlarından günümüze en tartışmalı konular arasında yer alan milliyetçiliği anlamak için kavramsal bir analiz çabası içermektedir. Bu çaba, diğer pek çok çalışmadan farklı olarak milliyetçiliğin anlaşılmasını ya da tanımlanmamasının, birbiri ile sıklıkla eş ya da yakın anlamlarda kullanılan ırk, etni-etnisite ve millet kavramlarına dair yorum farklılıkları ve karmaşadan kaynaklandığı iddiasını taşımaktadır. Bu iddiadan hareket ederek söz konusu kavramlara ait temel tanım tartışmalarına ilişkin bir çerçeve sunmaktadır. Çalışma, konuyla ilgili temel literatürün taranıp, kavramların karşılaştırmalı analizi ve kavramlar arasındaki farklılıkların ortaya konulmasını hedeflemektedir. Literatürde ırk, etni, etnisite ve millet kavramlarına dair üzerinde uzlaşmış ve kabul edilmiş tanımlar olduğunu söylemek pek de mümkün değildir. Bu nedenle çalışmada, millet ve milliyetçilikler çağını doğru anlamlandırmanın yolunun bu kavramlar arasındaki farka odaklanmaktan geçtiği ve milliyetçilerin temel savlarını bu şekilde okumaya çalışmanın işlevsel olduğu odaklanılmaktadır. Çalışmada temel tanım tartışmalarına yer verildikten sonra bunlar aralarındaki farklılıklara odaklanılarak kavram karmaşasına mahal vermeden yeni bir tasnif denemesinde bulunmaktadır. Çalışmanın bu yönüyle literatüre katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Irk, Ethnie, Millet

* Tevfik Erdem: Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Öğretim Üyesi, tevfikerdem@hotmail.com, orcid.org/0000-0001-7658-1735.

** Dr. Hasan Bozkurt Çelik, Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, orcid no: 0000-0002-3641-2299

Bu makaleye atf için: Erdem, Tevfik ve Çelik, H. Bozkurt. (2023). Millet Olgusunu Irk ve Etni Dolayımında Analiz Etmek, SDE Akademi Dergisi, 3(2), 265-297

1. Giriş

Milliyetçiliğin ne olduğuna dair bir tanım yapabilmenin zorluğu, milletlerin farklı hikayelere sahip olması ve bu hikayelerden (t)üretilen milliyetçiliklerle ilgilidir. Bundan mütevellit milliyetçiliğe nasıl yaklaşıldığı onun nasıl tanımlanacağına dair bir muğlaklığı ve tarafgirliği beraberinde getirir. Milliyetçiliği hem tanımlamak hem de toplumsal bir olgu olarak tarihi süreç içinde nasıl bir seyir izleyeceğini öngörmek de zordur. Çünkü milliyetçi kıpırdanış ya da fırtınanın ne zaman veya hangi olaydan sonra kopacağı da bir muammadır. Üretim araçlarını elinde bulunduran sınıfın giderek zenginleşmesine karşılık ezilen sınıfların üretimden aldıkları payın azalması, bir sosyalist için devrim beklentisini arttırabilir ancak milliyetçi şahlanışlar için yabancı tehdidi algısı gibi belirgin örnekler dışında dalgalanmanın ne zaman nasıl ortaya çıkacağını öngörmek zordur. Bu dalgalanma bazen bir futbol müsabakası, bazen milleti gururlandıran bir başarı ya da hüznü veren bir olay ya da bir şarkı ya da şiir ile gerçekleşebilir. Milliyetçilik bu yüzden bir muammadır. Bu sebeple milliyetçilik bir meltem esintisinin birdenbire etrafı yıkan bir kasırga ya da her şeyi yutan bir hortuma (ya da pogroma) dönüşen bir olgu hüviyetindedir.

Milliyetçiliği anlamak ya da milliyetçilik üzerinde çalışmak öncelikle onun temel nesnesi olan millet kavramını tanımaktan geçer. Bir kavramı tanımlama çabası bazen özelliklerini sıralamakla kaim gibi anlaşılmaktadır. Oysa bir mefhumun ne olduğunu, neyi ifade ettiğini söylemek, özelliklerinin ötesinde doğuşu ve yaşayışını göz önüne alarak hakkındaki muhtelif yorumları yani dışarıdan özünün nasıl görüldüğünü ifade etme ihtiyacını da içermektedir.

Analiz konusu milliyetçilik olunca işe milletle başlamak, onu kendisiyle karıştırılan kavramlarla karşılaştırarak ele almak zarureti ortaya çıkmaktadır. Çünkü hem etni ve etnisite olguları hem de ırk kavramının tarihi süreç içerisinde muhtevasına dair yorumlar bakımından geçirdiği dönüşüm bunu zorunlu kılmaktadır. Bu noktada, söz konusu kavramların tamamının tarihi süreç içerisinde ve muhtelif coğrafya ve entelektüel birikimlerde anlam değişikliğine uğradığını hatırlatmakta yarar var. Burada

elbette bu tanım ve anlamların tamamına yer vermek mümkün değil ancak metot olarak Batı, Doğu (İslam) ve Türkiye'nin modernleşme tarihinde kavramlara yüklenen anlamlar arasında bir karşılaştırmalı analiz yapılmaya çalışılacaktır.

2. Millet (Nation) Kelimesinin Serüveni

Latince natio (doğmak) kökünden gelen kavram Yunanca ethnē gibi ötekiler, Roma'ya dışardan aynı bölgeden gelen ve Roma yurttaşlarına göre daha düşük statülü yabancılar için kullanılır. *“Bu anlamda, geldikleri yere göre bir araya toplanmış bir grup yabancı anlamında “millet” sözcüğü, çeşitli üniversitelerin coğrafi ya da dilsel bakımdan aralarında gevşek bağlar bulunan bölgelerden gelmiş Batılı Hristiyan öğrenci toplulukları için kullanılıyordu”* (Greenfeld, 2016: 21). Bu kilise gruplarında yer almak o öğrencilerin yüksek statülü (elit) olarak tanımlanmasına neden olur. 16. yüzyıl başlarında ise, kilise konseylerindeki elit kavramına karşılık gelen nation kelimesi artık ülke (İngiltere) insanı yani halk için kullanılır hale gelir. Greenfeld bu anlamda İngiltere örneğinden hareketle ilk milletin doğuşundan ve milliyetçilik çağının başlamasından söz eder. İngiltere örneği halkın millete dönüşümünü sağlarken aynı zamanda güruh ve ayak takımı gibi anlamlarla elit dışında kalan kesimi ifade eden ‘halk’ kelimesinin artık aşağılayıcı anlamını kaybetmesini ifade eder. Millet (yani elit olan), “egemenliğin taşıyıcısı, politik dayanışmanın temeli ve sadakatın yüce nesnesi” gibi daha olumlu anlamlar kazanır (2016: 24).

Tablo 1. Greenfeld (2016, s. 28)'e göre natio (n) kelimesinin serüveni:

Roma	Ortaçağ Üniversiteleri	Kilise Konseyleri	İngiltere (16. Yy. başları)	Öteki ülkeler ve halklar
Natio: Bir grup yabancı	Millet: Bir fikir/ görüş cemaati/ topluluğu	Millet: Elit	Millet: Egemen halk	Millet: Benzeri olmayan bir halk

Millet olgusunun **köklerinin tarihin hangi dönemlerine uzandığı milliyetçilik üzerinde yoğunlaşan sosyal bilimcilerin konumlanmalarına göre değişir. İlkçiler (özcüler-prmiordialistler)** bu kökü kadim dönemlere kadar götürürken modernist teorisyenler yakın dönemde meydana gelen sanayileşme ve kapitalizmin gelişmesi ile ilişkilendirirler. Hobsbawm, milletin yeni yani modern dönemle birlikte ortaya çıkan bir olgu olduğunu sözlükler üzerinden giderek ortaya koymaya çalışarak, millet ve milliyetçiliğin tarihinin çok eski dönemlere gitmediğini yakın dönemlere ait olduğunu göstermek ister. Hobsbawm, modern millet ve onunla bağlantılı her şeyin temel karakteristiğinin modern olduğunu belirtir. Milli kimliğin tarih kadar eski doğal ve kalıcı olduğu yönündeki ilkçi (primordialist) varsayımın ne kadar temelsiz olduğunu göstermek için 1884 basımlı İspanya Kraliyet Akademisi sözlüğüne müracaat eder. Bu sözlüğün 1884 basımından önce “modern anlamıyla, devlet, millet ve dil terminolojisinin kullanılmadığını belirtir (2010: 29).

1884’ten önce *nacion* sözcüğü, basitçe “bir eyalet, bir ülke ya da bir krallıkta oturanların toplamı” ve aynı zamanda “bir yabancı” anlamına geliyordu. Oysa İspanya Kraliyet Akademisi sözlüğünün 1884 basımıyla birlikte, artık “her şeyden üstün bir ortak yönetim merkezini tanıyan bir devlet ya da politik birim”, bunun yanında “bir bütün sayılan bu devletin oluşturduğu topraklar ve bu topraklarda yaşayan insanlar” anlamı yüklenmekteydi. İspanya Akademisi Sözlüğü’nde “millet”in kesin tanımı 1925 yılına kadar yoktur; millet ancak o zaman “aynı etnik kökene sahip olan, genelde aynı dili konuşan ve ortak bir geleneği paylaşan insanların oluşturduğu kolektif” olarak kabul edilirdi” (Hobsbawm, 2010: 30).

Hobsbawm, sözlükler üzerinden ilkçi teorisyenlerin temel iddialarını boşa çıkarmak ve milletin yakın dönemlere ait bir olgu olduğunu ispat etmeye çalışır. Millet yakın dönemde inşa/icad edilen bir gelenek iken, onun inşa ve icadında modern devletin ve onun örneğin eğitim gibi kurumlarının ne kadar hayati olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. “*İspanya Akademisi Sözlüğü’nün 1726’daki (ilk) basımında patria (vatan), bir insanın doğduğu yer, kasaba ya da toprak veya bir senyörlüğün ya da devletin bir bölge, eyalet ya da ilçesi anlamını taşıyordu*” (Hobsbawn, 2010: 31).

Ansiklopedist Johann Heinrich Zedler'e göre "millet, 1740'ta, gerçek ve özgün anlamıyla, ortak adetleri, ahlaki gelenekleri ve yasaları paylaşan birleşmiş bir grup Bürger¹ demektir. 'Millet' terimi, pratikte genellikle 'Volck'la aynı anlamda, bazen toplumdaki bir 'zümre'nin (Stand, ordö) ve bazen de herhangi bir birlik ya da topluluğun (Gesellschaft, societas) eşanlamlısı olarak kullanılır. Millet kavramının modern ve esasen politik anlamıyla tarihsel açıdan çok genç bir kavram olduğunu söyleyebiliriz" (Hobsbawm, 2010: 33) derken aslında Hobsbawm'ın yapmaya çalıştığı, belirtildiği gibi millet olgusunun yakın dönemde tanıtılan bir kavram olduğunu göstermektedir. Amerikan ve Fransız devrimlerinde "millet" in "halk"la ve devletle eşitlendiği görülür. 'Birleşmiş Milletler' (BM) aslında milletlerin değil devletlerin örgütlenmesidir. Fransız Devrimi (1789) ile birlikte millet, egemenliğin yegâne kaynağı olarak ortaya çıkarken onun egemenliğinin somut hali de devleti oluşturur.

Hobsbawm'a göre, 1830-1878 tarihleri aralığında Avrupa haritasını "milliyet ilkesi" değiştirmiştir. Risorgimento'nun² henüz gerçekleşmediği Mazzini zamanında İtalyanların bir devlet kurmuş olmalarına rağmen henüz bir millet haline gelmediklerinin klasik örneği Massimo d'Azeglio tarafından dile getirilir. Daha yeni birliğini sağlayan İtalya krallığı parlamentosunun ilk oturumunda Massimo d'Azeglio şunu itiraf etmişti: "İtalya'yı yarattık, şimdi de İtalyanları yaratmalıyız. Polonya'nın sonraki kurtarıcısı olan Albay Pilsudski kendi sözleriyle bunu kabul ediyordu: "Devleti yaratan millet değil, milleti yaratan devlettir." (2010: 62-63). Görüldüğü gibi millet kelimesinin sözlük ve literatürdeki kullanımı üzerinden hareket eden modernist teorisyenlerin Hobsbawm örneği üzerinden izi sürüldüğünde milletin yakın dönemlerde inşa/ıcad edilen bir olgu olduğunun altı çizilir.

2.1. Millet'in Özellikleri ve Tanımı

Millet kelimesi farklı bağlamlarda farklı anlamlara karşılık gelebilir. Örneğin, sosyal değişimin belli bir aşamasında, geleneksel-kabilevi top-

1 Bürger: Vatandaş(lar)

2 Risorgimento: 19. yüzyılda İtalya'daki dağınık prenslikleri (devletleri) tek bir çatı altında toplamak isteyen siyasi hareket.

lumdan modern topluma (millete) doğru geçişi sürecinde ortaya çıkan toplum tipidir millet. Öyleyse millet yeni ve farklı bir örgütlenme tipidir. Bu modern sosyal örgütlenme tipinin (milletin) ana motivasyonu-itici gücü, kendisinin bir milleti oluşturduğunu düşünen insanların toplum ve devletin merkezine bu topluluk ruhunu ve duygusunu (milliyet düşüncesini) vermelerini ifade eder. Böyle bir durumda yeni ortaya çıkan bu toplumsal form, bireyleri bir araya getiren çeşitli müştereklerin varlığıyla kaimdir. Bireyleri bir araya getiren ve onlara güç ve ruh veren bu duygu, sadece psikolojik değil aynı zamanda somut ve dinamik bir muharrik (harekete geçirici) motivasyonel bagaja da sahiptir.

Millet tanımlarında vurgu bazen din, dil, ortak bilinç, paylaşılan ortak kültür gibi olgular üzerinde yoğunlaşsa da sosyal bilimlerin birçok inceleme konusunda olduğu gibi burada da herkesin hemfikir olduğu bir tanımlı bulmak zordur. Çünkü toplumsal yapılar, tarihler, değerler, aidiyet ve sadakat biçimleri farklıdır. Yine de milletin oldukça genel bir kabul gören tanımı Smith tarafından yapılır (2009: 32): *“millet, tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleği, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adıdır.”* Smith milleti kolektif bir kültürel kimlik olarak görür. Bu milli kimlik onun millet tanımının içindeki her bir kavramın ayrı ayrı ele alınmasıyla açıklığa kavuşturulabilir.

Millet olgusu bir ideal tip olarak düşünülürse, Calhoun (2012: 6)’a göre onun en önemli özellikleri (bu özellikler farklı uluslarda farklı derecelerde bulunsa da) şunlardır:

- 1- Belli bir toprakla tarihi, hatta kutsal bir bağ. Milletler, teritoryal olarak sınırlanmış nüfus birimleridir. Her milletin tarihi bir toprak/ülke ya da yurdu vardır ya da eğer o topluluk millet ise, böyle bir toprağı/ülkesi, kendi yurdu olmalıdır.
- 2- Ortak mitler ve tarihi bellek yani zamansal derinlik: Ulusun, geçmiş ve gelecek nesilleri içerdiği ve ortak bir tarihi olduğu haliyle zaman içinde var olduğu anlayışı.

- 3- Dilin, paylaşılan inanç ve değerlerin, alışılmış pratiklerin bir birleşimini içerecek biçimde ortak bir kültür.
- 4- Bölünmezlik - ulusun bir bütün olduğu kavramı.
- 5- Egemenlik ya da en azından egemenlik ülküsü taşımak ve böylece özerk ve kendine yeterli olduğu varsayılan bir devlet olarak diğer uluslarla şekli eşitlik.
- 6- ‘Üstün’ bir meşruiyet kavramı -örneğin hükümetin ancak halkın iradesi tarafından desteklendiği veya en azından ‘halkın’ ya da ‘ulusun’ çıkarlarına hizmet ettiği sürece adil olduğu düşüncesi.
- 7- Halkın kolektif olaylara katılımı - ulus mensubiyeti esasına göre seferber edilen bir nüfus (ister savaşla, ister sivil yurttaşlıkla ilgili faaliyetler için).
- 8- Doğrudan üyelik – her bir bireyin, ulusun ivedi bir parçası oluşu ve bu bağlamda diğer üyelerle kategorik olarak eşit görülmesi.
- 9- Topluluğun bütün fertleri için geçerli ortak bir yasal hak ve görevler
- 10-Topluluk fertlerinin ülke üzerinde serbest hareket imkanına sahip oldukları ortak bir ekonomi”.

Görüldüğü üzere millet çok boyutlu ve çok değişkenli bir olgudur. Milletın asli özelliği onun paylaşılan ortak bir *kültürü* varsaymasıdır. Bireyler kendilerini bu ortak kültürün, üzerinde yaşanan toprak parçasının (vatan'ın) organik bir parçası olarak gördüklerinde millet, mükemmel bir toplumsal bütünleşmeyi ifade eden, bireysel aidiyet hissini karşılayan, parçası olmaktan haz alınan bir bütüne işaret eden *psikolojik* bir yöne sahiptir. Millet, içinde ortak bir vatan üzerinde yaşayan bütün fertler için geçerli yasal hak ve görevleri ifade ettiği için *hukuki* bir yöne sahiptir. Nitekim Smith, milleti Sieyes'ten alındığı belli olan ve Fransız Aydınlanmacılarının da batılı tarzda millet kavramsallaştırmasını dile getiren şu ifadeyle tanımlar (2012: 24): “Bir ülkede aynı yasalara ve kurumlara boyun eğen bir halk topluluğu”. Millet, sadakatin öncelikli ve neredeyse sadece kendisine yöneltildiği, milletin kendi kaderini tayin hakkına sahip olma talebini vurguladığı için *siyasi* bir yöne de sahiptir.

2.2.Milletin Kriterleri: Öznel mi Nesnel mi?

Bir milletin hangi kriterler çevresinde tanımlanabildiği tartışma konusudur. Bu tartışma bir toprak talebinden bir coğrafyada, toprak parçasında yaşayan insanlar üzerinde ya da onların topraklarında hak iddia etmeye kadar gidebilir. Kriterler değiştikçe dışarda kalanlar içeriye dahil edilir içerde olanlar yani bir milletin parçası olarak görülenler dışarıda bırakılabilir.

Milleti tanımlamanın kriteri nedir sorusu öznel ve nesnel kriterler ikilemini getirir. Bir milleti tanımlamanın **nesnel** kriterleri şunlardır: Dil, din, toprak, ortak tarih, ortak köken ve ortak kültür.

Ziya Gökalp'in (2014:38), Türk köylüsünün millet tanımı olarak dile getirdiği "dili dilime, dini dinime benzer" ifadesi bu kriter kapsamına girer. Ancak bu kriterler de kendi içinde birçok tartışmayı beraberinde getirir. **Örneğin bir milleti oluşturmanın en asli unsuru olarak dil bazen sorun alanı olabilir.** Fransızca ve İngilizce konuşanların birbirinden ayrıldığı Kanada'nın Quebec eyaleti, dil üzerinden işleyen bir milliyetçiliğe sahne olur: İngilizce ve Fransızca konuşanlar kendilerini ayrı bir millet olarak görürler. Aynı resmi dili yani İngilizceyi kullanan İngilizler, Amerikalılar, Avustralyalılar, Yeni Zelandalılar ayrı milletlerdir. Aynı dili konuşmak millet olmanın kriteri değildir ancak farklı dillerin bir ülkede konuşulması millet olmanın yolunda bir engel olmayabilir. **Örneğin**, İsviçre'de, Fransızca, Almanca ve İtalyanca gibi üç farklı dil konuşulmasına rağmen tek bir millet olma iddiası vardır. Aynı etnik kökene sahip insanlar aynı dili konuşabilirler ancak mezhepleri farklı olduğu için kendilerini farklı bir millet olarak görebilirler. Örneğin, Kuzey İrlanda'da aynı dili konuşan ancak mezhepleri (Katolik-Protestan) farklı olan insanlar farklı milletleri oluştururlar. Kuzey İrlanda'daki Protestanlar İngiltere'ye yakınken Katolikler Birleşik bir İrlanda hayali kurarlar. Öyleyse objektif kriterler olan dil ya da din vb. üzerinden milleti tanımlamak zordur

Milleti tanımlayan **öznel** kriterler, irade, hatıra, bir millete ait olma bilinci, sadakat vb. dir. Öznel kriterlere göre bir milleti tanımlamanın esası, bireyin iradi olarak o topluma ait olma hissi ve bilinci ya da sadakat gibi duygusal bağlılığa sahip olmasıdır. Öznel kriterler E. Renan'ın millet

tanımını hatırlatır. Fransız tarihçi Renan “Millet Nedir?” başlıklı sunumunu 1882 tarihinde Sorbonne Üniversitesi’nin açılışı için yaptığında milliyetçilik üzerine çalışanların ana referans kaynaklarından birini de ortaya koymuş olur. Renan, millet olgusunun tarihin daha önceki dönemlerinde karşılaşılmayan bir olgu olduğunu belirtir: “Klasik eski çağlarda cumhuriyetler, şehir krallıkları, yerel cumhuriyetler konfederasyonları, imparatorluklar vardı, ama bizim anladığımız anlamıyla ulus yoktu” (2016: 34).

Milleti sübjektif perspektiften ele alan Renan, millet olmayı his ve birlikte yaşam iradesine sahip topluluk olarak görür. Renan’ın (2016: 51) meşhur, “Bir milletin varoluşu her gün yinelenen bir halkoylamasıdır-plebisittir” ifadesini bu iradi katılım ve bir millete ait olmaya dair onay olarak görmek mümkündür.

Renan’da milliyet duygusu ve anlayışının oluşmasına neden olan olay bir Sedan Savaşı’dır (1870). Sedan Savaşı ile Alsas-Loren bölgesi Prusya’nın (Almanların) eline geçer, milli duyguların kabarması başlar. Benzer bir durum Alman Aydınlanmacısı ve Fransız hayranı Fichte için de geçerlidir. Fransa ile yapılan Jena Savaşındaki (1806) yenilgi onun meşhur *Alman Ulusuna Hitap* adlı eseri yazmasına neden olur. Bu noktada Fichte’nin milleti oluşturan unsurlardan kültüre özel bir yer ayırdığını ancak kültürün bir topluluğu millete dönüştürmesinde de en etkili unsur olarak “dil”i ön plana çıkardığını hatırlatmakta yarar vardır (1922: 215).

Ülkelerinin savaşta aldıkları yenilgi sonrası milli kimlik duyguları kabaran bu iki yazardan Renan, millet olgusunun dil ya da ırk gibi objektif -bazı teorisyenlere göre ırkın objektif bir kavram oluşunun onun için önemli bir ‘avantaj’ teşkil ettiğini söylemekte yarar vardır zira Abizadeh (2001: 26)’e göre bu durum kavramı mitten uzaklaştırıp biyolojinin konusu yapar ve bu nesnellik mefhum için avantaj olarak yorumlanabilecek durumlara gebedir (değişkenlerle değil ortak kültür ile ilgili olduğunu dile getirmek ister). Böylece Almanların dil ve etnik köken itibarıyla kendilerine yakın görerek hak iddia ettikleri Alsas-Loren halkının gerçekte yaşayış ve kültür açısından Fransa’ya yakın olduğundan dolayı kendilerini Fransız milletinin bir parçası hissetmeleri, olması gereken bir durumdu. Renan’ın millet ile ilgili izahları da bunu meşrulaştırma girişimi gibidir.

Bir milletin hangi kriterler çevresinde tanımlanabildiği tartışma konusu olmuştur. Alsas-Loren örneği bunun tipik örneğidir. Alsas Lorenliler Fransız mı yoksa Alman mı? Dilleri Almanca ama kültürleri Fransız kültürüne yakındır.

Söz konusu öznel ve nesnel yaklaşımlara ilaveten Batı dünyasında ulus gerçekliğine onu daha çok icat ya da inşa olarak gören modernist yaklaşımların ön plana çıktığı söylenebilir. Burada detayına inilmemekle beraber modernist milliyetçilik kuramcıları, kavramı ekseriyetle entelektüel bir inşa; sömürge ya da sanayi devrimi neticesi oluşan ekonomik koşullara karşı bir tepki ya da sosyal bir icat olarak değerlendirmektedirler. Bu faktörler bazı durumlar ya da örnekler için aydınlatıcı olabilse de ulusların gelişimini tam olarak açıklamakta yetersizdirler. Bunların ötesinde ulus olma duygusu -ki öznel yaklaşımlar bu noktaya eğilmektedir- ve özellikle ulus-devletin karşıladığı psikolojik ihtiyaçlar oldukça önemlidir. Milliyetçiliğin daha derinlerine inerek onu daha sağlıklı açıklamanın yolu bu psikolojik alana eğilmekten geçmektedir. Ulusa duygusal olarak bağlanan insanların yaklaşımını sosyal inşa ya da araçsal siyasi ya da ekonomi teorileriyle açıklamak işlevsel değildir (Glover, 1997: 13).

3.2.Millet Kavramının İslam Dünyasındaki Etimolojik Kökeni

Millet kelimesi Arapça'da “din” karşılığı veya “izlenen, gidilen yol” anlamında kullanılır. Bu anlamda milletü'l İslam, milletü İbrahim, milletü'l Mesih, milletu Yehud gibi tamlamalarda millet kelimesi bir dini ifade eder. Kelime Kur'an-ı Kerim'de onbeş kez (bunların yedisinde millet-i İbrahim şeklinde) geçer. Bu tamlamada yani millet-i İbrahim ifadesiyle yapılan vurgu tevhid inancıdır. Millet kelimesi hadislerde bu anlamlara ilave olarak “doğuştan getirilen özellikler, fitrat” anlamında kullanılır. Örneğin, bir hadiste, bütün çocukların İslâm milleti üzere doğduğu ancak daha sonra başka dinleri benimseyecek biçimde eğitildikleri, şeklindeki kullanım bu anlama örnektir. İslam dünyasında millet yerine kullanılan bir başka kavram ise topluluk, grup ve cemaati ifade anlamında “tâife”dir (Şentürk, 2020: 64-65).

Osmanlı'da din (ya da mezhep) eksenli bir bölünmeyi anlatan millet kelimesinin kaynağı da İslam tarihiyle ilgilidir. Hz. Ömer dönemindeki fetihler (Kudüs, Suriye ve İran'ın fethi), Müslümanlarla Gayrimüslimler arasındaki münasebetleri arttırmakla kalmayıp günlük hayata dair yeni pratiklerin de üretilmesine neden oldu. Bu pratiklerin bir yansıması olarak hukuk sistemi Gayrimüslimlerin İslam devletine vergi verdikleri sürece onların korunmasını gerektirdi. Bu bağlamda *“İslam ülkesinde sürekli yaşayan gayri Müslimlere ehli zimmet ya da zimmi denmektedir”* (Eryılmaz, 1992: 14). Vergisini veren Hristiyan ve Yahudiler adeta bu vergi karşılığında İslam devletinin zimmetine girmiş oldular, buradan da zimmi hukuk denilen yeni bir uygulama ortaya çıkmıştır. Görüldüğü üzere millet sistemi İslam hukuku ile ilişkilidir. *“Zimmet akdi ile İslam hukukunda devlet, gayrimüslimlere din ve ibadet özgürlüğü tanımakta ve can ve mal emniyetlerini garanti altına almaktadır.”* Gayri Müslümlerin can güvenliklerinin garantisini onların devlete ödedikleri (haraç ve kafa/kelle vergisi-cizye- gibi) vergilerle sağlar. Böylece millet teşkilatının bir örgütlenme biçimi ve hukuki yönünden söz edilir ki ortaya çıkma sebebi *“bir bölgenin Darü'l-İslama katılmasından sonra buradaki kitap ehlinin (ehl-i zimmet) bir ahitname, hukuk ve himaye bahşedici bir ahit ile İslam devletinin idaresi altına girmesinden”* kaynaklanır (Ortaylı, 2002: 393-395). Osmanlı devleti kendi tebaasını tablo-2'de görüldüğü gibi din ve mezhep eksenli üzerinden temelde iki kategori üzerinden değerlendirerek hiyerarşik bir sınıflamaya tabi tutmuştur. Osmanlı'nın zihniyet dünyası ve millet sistemi temelde üçlü bir kategori üzerinden toplum algısına sahiptir.

Tablo 2. Osmanlı Devleti ve millet sistemi:

Müslümanlar	Ümmet-i Muhammed (Etnik köken değil din (İslam) önemli)
Zımmiler: İslam devletine tabi kâfir (Vergisini vererek emanete/emniyete alınan gayri Müslimler)	Milletler (Millet sistemi) -Katolikler -Ortodokslar -Gregoryenler
Harbiler: kendileriyle savaşabilecek kâfirler	

Fakat Osmanlı'daki millet sisteminden hareketle bu imparatorluğun herhangi bir milli kimliğe haiz olmadığı ya da bir kurucu unsura ve bu unsurun da hiçbir milli kimliğe işaret etmediği anlamı çıkarılmamalıdır. Kösoğlu (2005:5)'nin, Devlet-i Aliyye'nin kurucu unsurunun Türkler olduğunu ve bunun imparatorluğun genel özellikleri açısından da belirleyici olduğunu vurgulaması bu anlamda kıymetlidir. Yine devşirmelerin pencik oğlan olarak adlandırıldıkları dönemde Türk ailelerin yanına verilmesinin bir kaide oluşu ve bunların hem pencik oğlan hem de acemi oğlan olarak adlandırıldıkları dönemlerde Türk örf ve adetlerine göre ve Türkçe öğretilerek yetiştirilmesine ihtimam gösterilmesi de önemli bir husustur (Kösoğlu, 2013: 42). İmparatorluğun yükseliş dönemlerinde millet sistemi esas olsa da ve yıkılış dönemlerinde Türk unsuru cahil anlamında kullanılır hale gelse de (Gökalp, 2016, s.39-40) hem devletin kurucu unsuru olarak Türk kimliğinin izleri varlığını sürdürmüş hem de Smith'in belirttiği gibi (2002: 124) kitle olarak Osmanlı Türkleri modern döneme kadar etnik kimliklerini ayakta tutmuşlardır.

Milleti tanımlamaktan çok bir milletin asli özelliğinin yani onu o millet yapan unsurun ne olduğu oldukça tartışmalıdır. Ziya Gökalp milletin "dili dilime dini dinime benzeyen" olarak tanımlar. Bu tanım ümmet eksenli bir toplumda sorun oluşturmayan bir tanım olarak görülebilirdi ancak milletin dinle tanımlanması laik karakteriyle tanımlanan modern toplumlar

için yeni bir sorun alanı oluşturabilir. Bu yüzden bir millet daha çok dille ve vatandaşlık bağıyla tanımlanabilir. Böyle bir durumda din belirleyici bir değişken olmaktan çıkar, tanımlanan olgu da artık dini bir köke sahip olan millet değil ulus olarak ortaya çıkar. Millet ve ulus arasındaki bu herkesin bildiği ayrımın sırrı milletin din eksenli mi dil eksenli mi tanımlanacağına dair tartışmadır.

Gökalp, birey (fert) ve toplum (millet) mukayesesinde önceliği ve belirleyiciliği bireye vermez. Bir millet tehlikeye düştüğünde onu ancak milletin kendisi kurtarabilir. Millet tehlikede olduğunda fertlerin insanüstü bir ruhla sihirlenerek ortak iradenin bütün vicdanlarda ortaya çıktığı görülür. “Millet, fertlerine semavi yahut içtimai bir ülkü şeklinde görünerek onları vaz edilmiş bir zafere, müjdesi verilmiş bir cennete davet eder. Bencillerden canını feda eden savaşılar, korkaklardan tehlike arayan kahramanlar yapar.” Milletin ortaya çıkmasını sağlayan nedenlerden biri felaketlerdir, görüşüyle de Renan’ı hatırlatan bir yorum yapar. “Millet benliğini ancak büyük felaketler zamanında hissedebilir. Felaketler zamanındaki milli buhran içtimai bir Cebrael’dir ki, dağınık bir halka bir milliyet ruhu, bir aile vicdanı verir. Millete bu ruh verildikten sonradır ki, o kim olduğunu, nereden geldiğini nereye gideceğini, nasıl bir tarihi vazife yerine getireceğini sezmeye anlamaya başlar” (2016: 50-53).

Gökalp, Durkheim’in yöntemini takip ederek neyin millet olduğuna dair çeşitli (eksik) görüşleri ele alarak milletin sınırlarını çizmeye çalışır. Gökalp, sosyolojik bilgiden hareket ederek, milletin bağlarını terbiyede, harsta yani duygularda ortaklık olarak görüp milleti şöyle tanımlar (2014: 37): “Millet ne irki, ne kavmi, ne coğrafi, ne siyasi, ne de iradi bir zümre değildir. Millet; lisanca, dince, ahlakça ve bediiyatça (güzel sanatlarca) müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunana bir zümredir. Türk köylüsü onu ‘dili dilime uyan, dini dinime uyan’ diyerek tarif eder.”

Gökalp’e göre millette şecere (soy ağacı) aranmaz. Soy ağacı ancak atlarda aranır çünkü bütün üstünlükleri içgüdüye ve ırsi (kalıtsal) niteliklere dayanır. İnsanlarda irki nitelikler sosyal özelliklere etki etmediği için milliyette şecere aranmaz. İnsanları etkileyen terbiye ve bir heyecan kaynağı

olan mefkûredir. Gökalp'in tabiriyle "terbiyesini almış olduğumuz cemiyetin mefkûresi ruhumuzu vecdlere garkederek (heyecana boğarak) mesut yaşamamıza sebep olur. Bundan dolayıdır ki, insan terbiyesiyle büyüdüğü cemiyetin mefkûresi uğruna hayatını feda edebilir". Gökalp bir milletin mensuplarını ırk eksenli değil; o millete duygusal bağlılık hissetmesiyle, terbiyesiyle (eğitimiyle) büyüüp idealleri-düşünceleri (mekûreleri) uğruna hayatını feda edebilmesiyle tanımlamaktadır. Ona göre Türk mefkuresi uğruna yaşamayı alışkanlık edinmiş başka milletlere (Arap, Arnavut vb.) mensup millettaşlarımızın da Türk sayılması gerekir çünkü sadece "saadet zamanında değil, felaket zamanında da bizden ayrılmayanları" da Türk milleti içinde düşünmek gerekmektedir yani Türküm diyen herkes Türk'tür (2014: 38-39).

3. Milletle İlgili Kavramlar: Toplum, Irk ve Etnisite

Millet ve milliyetçilik literatüründe ırk ve etnisitenin zaman zaman millet yerine kullanıldığı görülür. Aşağıda önce toplum (society) ve ırk (race) sonra da etnisite (ethnicity) ele alınarak kavramların çerçevesi çizilecek ve millet kavramı ile ilişkisi üzerinde durulacaktır.

3.1. Millet (Nation) ve Toplum (Society) İlişkisi

Milletin ırk, toplum, halk, etni vb. gibi kavramlardan farklı bir çerçeveye sahip olduğu (aslında olması gerektiği) görülecektir. *Millet* örneğin bir araya gelerek bir bütün oluşturan etkileşim halindeki insanların oluşturduğu *toplum*dan farklıdır. Çünkü toplum bireyleri birbirleriyle kurdukları iletişim ve etkileşim bağlamında ele alır ve incelemeye tâbi tutar. Toplum ayrıca bireyleri, üretim ve tüketim eksenini üzerinden ya da toplumsal hiyerarşi içindeki konumlarına bağlı olarak ele alır. Bireyleri, toplum tarafından atfedildiği varsayılan statüleri ya da sınıf pozisyonları üzerinden değerlendirip, inceleme nesnesi yaparken; millet, üyelerinin yani toplumdaki bireylerin ona (millete) bağlılıklarına göre bir hiyerarşi, sadakat hiyerarşisi oluşturur. Oysa toplumsal bağlamda hiyerarşi, bireyin sahip olduğu statü ile üretim ve tüketim ilişkisi içerisinde ortaya çıkar.

Millet homojen bir yapıyı ifade ederken toplumda, bir araya gelen insanlar, toplumsal sınıfları oluşturduklarında millettten farklı olarak daha parçalı bir yapıyı ortaya koyarlar. Millet, toplum olarak adlandırılan bütünü yekpare olarak görürken, toplum, kendisini sınıf ya da tabakalardan oluşan parçalı bir yapı olarak görür. Toplumsal sınıf, bir toplumdaki bireyleri üretim sürecindeki pozisyonu ve mülkiyet ilişkisi üzerinden değerlendirirken, millet vurgulandığı gibi üyelerini o millete gösterilen sadakat, hürmet ve hizmet ekseninde değerlendirir. Öyleyse *milletin* tanımı ne toplum, ne halk ne de sınıf gibi kolektivitelerin kapsamıyla sınırlı kalmayan bir tanım olmalıdır.

3.2. Irk ve Irkçılık

Millet ve milliyetçilik araştırmalarının en tartışmalı kavramlarından biri olan ırk, sosyal bilimlerde kullanılmaya başladığından beri farklı dönemlerde ve coğrafyalarda farklı anlamlar yüklenilerek kullanılmış bir kavram olarak ön plana çıkmaktadır. Kavramın modern dönemde ilk kullanılışındaki anlam ‘tür-cins’ olsa da (Arsal, 1979: 28) tabirin kullanılışı literatürde tam bir “mefhum buhranı”dır aslında (Ülken, 2013: 6). Başlangıçta insanları renk başta olmak üzere biyolojik özelliklerine göre türlere ayırmak üzerine kurulu olan kavram zamanla genetik bilimcilerin de salt homojen toplulukların var olmadığını savunmaya başlaması ile (Eriksen, 2002: 16) toplumların fizyolojik özelliklerle tasniflenemeyecek kadar heterojen oldukları görüşleri ekseninde ifade edilmeye başlanmıştır. Fakat bu noktaya gelene kadar Avrupa’da Chamberlain ve Gobineau gibi ırkçı teorisyenler tarafından insanları siyah, sarı ve beyaz ırk olarak sınıflandırıp bu ırklar arasında bir üstünlük hiyerarşisi olduğunu savunan görüşler bilhassa Darwin’in evrim teorisinin yarattığı ortamdan da beslenerek önemli bir yer tutmuştur. Öyle ki Gobineau’nun çalışmaları, antropolog Levi-Strauss’a göre (1994: 20) sömürgeci devletlerin söz konusu politikaları için bir meşrulaştırma zemini teşkil etmiştir.

Irk, insanların biyolojik özelliklere göre sınıflandırılmalarıdır. Bu sınıflama bazı ırkların üstün bazılarının düşük niteliklere sahip olduğu varsayı-

mı üzerine oturduğunda ırkçılık ortaya çıkar. 19. Yüzyılın sömürgeci pratiği ve ırklar arasındaki eşitsizliği ve beyaz ırkın üstünlüğünü dile getiren teori ve pratiklerin 20. yüzyıl Almanya'sında Hitler rejimiyle birlikte yeni bir evreye girmesi ırkçılığın geniş bir sorgulamaya başlamasına sebep olur. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ırk bilimi Nazilerin öjeni³ pratiği nedeniyle gözden düşer.

Her ne kadar ırk kavramı Türk milliyetçiliğinin ortaya çıktığı 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başlarında kullanılsa da kavrama yüklenen anlam daha çok sosyal antropolojik anlamdadır. Örneğin, İslamcı şair ve yazar Mehmet Akif Ersoy, “Kahraman ırkıma bir gül...” mısraıyla aslında ümmet veya İslami anlamda millet yani İbrahimi dine –tevhidi inanca sahip olanları ifade etmekten öte bir anlama sahip değildir. Vatan şairi olarak bilinen Mehmet Emin'in *Cenge Giderken* adlı şiirdeki “Ben bir Türk'üm, dinim cinsim uludur, sinem özüm ateş ile doludur...” mısraları tam da ırk kelimesine yüklenen anlamı verecek biçimde ‘cins’ karşılığı kullanılmaktadır. Irk kelimesini kullananlar daha çok Rus baskısıyla gelen Türkçü düşüncülerde örneğin Yusuf Akçura'da görülür. Akçura (2006: 12), milleti şöyle tarif eder: “*Millet, soy ve dilin birliği sebebiyle, toplumsal düzeninde de birlik oluşturmuş bir insan topluluğudur.*” Akçura'nın burada soy kavramına yüklediği anlamın Türk soylu toplulukları ifade ettiği bunun da aslında Türk ırkına referans yaptığı anlaşılabilir. Türk milliyetçiliğinin iki farklı geleneğini temsil eden Akçura ve Gökalp arasındaki fark da burada ortaya çıkar.

Irk kavramı Ziya Gökalp'in haklı olarak vurguladığı gibi zoolojinin konusudur ve oradan sosyal bilimlere sirayet etmiştir. Gökalp milletin tanımını yaparken ırkı dışarda bırakır, onun millet tanımında ırk yoktur ancak “İrki Türkçülere göre millet, ırk demektir.” Irk ona göre zoolojinin ilgi alanına girer, her hayvan türü anatomik özellikleri itibariyle birtakım tiplere (ırk) ayrılır. Örneğin, at türleri Arap, İngiliz ve Macar ırklarına sahiptir. İnsanlar da dört (beyaz, siyah, arı, kırmızı) ırka ayrılır. Anatomik özelliklerin sosyal karakterler üzerinde hiçbir tesiri olmadığı bilimsel olarak ortaya ko-

3 İnsan ırkının genetik olarak ıslahını hedefleyen bir düşünce ya da faaliyet alanı (bazen yanlışlıkla bilim dalı olarak da tanımlanır).

nulduğu için, ırkın toplumsal karakterlerin toplamı olan milliyetle hiçbir ilişkisinin olmadığı açıktır.

İnsanları ırki açıdan tasnif etmek onların fiziksel-bedensel özellikleri üzerinden yapılır. Bu fiziksel farklılıkların belirginliği ırk farklılıklarını yok saymayı engeller. Irk, ulus (millet), etnisite vb. gibi kavramların özensiz kullanımı kategorik ve terminolojik sorunları arttıracaktır. Marcellin Boule bu durumu şöyle ifade eder: “Günümüzde en seçkin ve en akademik yazarların dahi hâlâ insan gruplarını tasvir ederken ırk sözcüğünü yanlış biçimde kullanıyor olmaları tam bir gelişigüzelliktir... Bu anlamda bir Brötön ırkı değil, Brötön halkı, Fransız ırkı değil, Fransız ulusu, Aryen ırk değil Aryen diller, Latin ırkı değil Latin uygarlığı vardır.” (Fontette, 1991: 10-11).

Ten rengi ile ilgili ırksal ayrımın ilginç örnekleri vardır. Bunlardan biri (Fontette, 1991: 107) Amerikan Kızılhaçı'nın siyahların kanlarını ayrımcılık dönemi boyunca ayrı şişelere depolaması iken diğeri, siyah askerlerin Jim Crown Laws'la⁴ kendilerine yasaklanmış olan vagon-restoranlarda Alman savaş esirlerinin yemek yediklerine şahit olmalarıdır.

İrkçilik, bir ırkın arılığını korumayı ve bir ırkın diğesine karşı ırksal üstünlüğü iddiasını dile getirir. Her ne kadar Almanların antisemit politikaları ile özdeşleşmiş gibi görünse de ABD'de siyahlar- Afrikalı Amerikalılar (Afrikan/Afro Amerikan), Güney Afrika'daki apartheid rejimi, SSCB'deki Yahudilerin durumu gibi birçok örneği vardır (Fontette, 1991: 101-121).

Biyolojik ırkçılık hem Hitler rejiminin uygulamalarıyla aldığı eleştiri hem de 2. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan, ırkçılık karşıtlığı ve insan hak ve özgürlüklerini temel alan yeni sosyal hareketlerle birlikte giderek daha fazla eleştiriye uğramıştır. Bu eleştiriler faşizm odaklı biyolojik ırkçılığın eleştirilmesine ve itibar kaybetmesine neden olmuştur ancak bu eleştiri ırkçılığın ortadan kalktığı anlamına gelmez, ırkçılık yeni ve farklı bir forma ortaya çıkarak akademik ve sosyal alanda meşru kabul göreceği yeni bir kılıfla ortaya çıkacaktır.

⁴ ABD'de 1870'lerden 1964'e kadar geçerli olan ırk ayrımcılığı yasası.

İrkçılığın Postmodern Yüzleri: Kurumsal ve Kültürel İrkçilik Tartışmaları

İrk kavramı çeşitli belirsizlikleri bünyesinde taşısa da insanların karakter ve davranışlarını tanımlamak bakımından önemli olabilir. Buradaki kasıt *“ırkın ‘biyolojik’ bir gerçekliği olsa da olmasa da kültürel bir yapı olarak var olduğudur. İrkçilik, açıkça kişiliğin bir şekilde; ‘ırklar’ arasında sistematik bir farklılık gösteren ve bu yolla hiçbir ‘nesnel’ mevcudiyeti olmasa bile sosyolojik bir önem taşıyan irsi özellikler ile ilintili olduğu varsayımı üzerine inşa edilmektedir”* (Eriksen, 2002: 16).

İrkçılığın yeni yüzü beyaz olmayan ırka mensup kişilerin ki bunların çoğu Avrupa ya da ABD’ye sonradan gelen göçmenlerden oluşur, kamu kurumlarında karşı karşıya kaldıkları eşit olmayan uygulamalarla ilgilidir. Örneğin, iş başvurusuna Müslüman isimlerle başvuru yapanların başvurusu reddedilirken aynı CV’lerle Batılı isimlerle yapılan başvurular için ise çok kısa bir sürede görüşme daveti alınmıştır (Hıdır 2022: 151). Böylece kültürel ve kurumsal ırkçılığın yeni bir ırkçılık biçimi olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu yeni ırkçılık türünde insanlar ırk türlerine bağlı olarak iş hayatında ve kamu kurumlarında diğerleriyle eşit olmayan uygulamalara maruz kalabilirler. Kurumsal ırkçılık aynı olay ve şartlar karşısında insanların ırklarına göre farklı muameleye maruz kalmalarını ifade eder.

İnsanların kültürlerinin ırklarıyla adeta eşitlendiği dolayısıyla ırka bağlı olarak itibar kazandığı ya da kaybettiği bir durumu ifade eden bu yeni ırkçılık türü, belirli etnik ya da dini grupların kültürel farklılıkları çerçevesinde dışlanma biçimini ifade eder. Giddens (2010: 73), yeni ırkçılığın damıtılmış bir ırkçılık olduğunu belirtir. Üstünlük ya da aşağılık hiyerarşisi çoğunluk kültürünün değerlerine göre inşa edilir. Örneğin, Fransa’da başörtüsüyle okula girmek isteyen kızlara yönelik engelleyici ve dışlayıcı tavır yeni ırkçılığı ifade eder.

Nazi Almanya’sı uygulamaları sonrası ırkçılığın açık uygulamaları terk edilir ancak 1970’lerden bu yana ırkçılığın aldığı daha örtülü biçimde işler. İrkçılığın bu yeni biçimi, hem karmaşık hem de incelikli olup eğitim, hukuk ve diğer kurumların resmi yardımını gerektirmeyen şekillerde işler.

Bu yeni ırkçılık 'kültürel köktencilik', 'belirsiz ırkçılıklar', 'renk körü ırkçılık' ve 'kültürel ırkçılık' şekillerinde de tanımlanır (Mukhopadhyay ve Chua, 2008: 377-383).

Dolayısıyla, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra yeni ırkçılık, “farklı toplumların, “farklı kültürel değerlerine göre ayrımcı ve dışlayıcı, ötekileştirici ve düşmanlaştırıcı uygulamaların, nefret söylemlerinin ve suçlarının muhatabı olduğu” (Kaya, 2022: 4) bir ırkçılık türü olarak tezahür etmiştir denilebilir.

Genel olarak biyolojik ırkçılık ve yeni ırkçılık farklı başlıklar altında değerlendirilse de aslında bu iki ırkçılık türü arasında “ayrımcı, dışlayıcı ve yok edici pratikleriyle” organik bir bağ vardır. Bu nedenle asıl odaklanması gereken konu eski ve yeni ırkçılığın arasındaki dönüşümdür. Eski biyolojik ırkçılıkta insanlar deri renkleri, kafatası şekilleri gibi biyolojik özelliklerine göre sınıflandırılıp aşağılanırken, yeni ırkçılıkta, aşağılama ve dışlama pratikleri, farklı etnik köken, dil, din, kültürden insanları hedef alır (Kaya, 2022: 285).

Kavram her halükarda yani ister ilk ortaya çıktığı ve daha çok fizyolojik özelliklere dayanan isterse de çeşitlilik ve farkındalığının artması ile daha kültüre ve etnisiteye yakın anlamda kullanılsın hem etnisite hem de millet ile karıştırılmaktadır. Bazıları ırk kavramını kültüre daha yakın bazıları biyolojiye yakın, bazıları soy ya da akrabalık temelinde bazıları ise doğrudan millet kavramı yerine kullanmaktadır. Ancak unutmamak gerekir ki kavram ortaya çıkışı itibariyle biyolojik ve fizyolojik temellidir ve ilk kuramcıları olan Chamberlain ve Gobineau teorilerini, insan ırklarının farklılığı bir yana onların eşitsizliği üzerine kurmakta idiler. Hatta söz konusu teoriler daha sonra Avrupa’da “ırksal hijyen” denen çalışmaların da temelini oluşturmuş ve bu çalışmalar Nazi Almanyası’na başta olmak üzere Avrupa’da tıp bilimi camiasında üzerinde çokça konuşulan ve ehemmiyet verilen hususlar olmuştur. Ayrıca bir not olarak belirtmek gerekir ki Nazilerden önce de *İrk Bilgisi* ve *İrk Sağlığı* gibi dersler Avrupa müfredatlarında görülmüştür (Proctor, 1998: 38). Bu da sömürgecilik çağı olarak 19. yüzyıla başlayan tüm dünya üzerindeki sömürü hedefinin aslında ırksal ve misyonerlik

söz konusu olduğunda dini bir temel üzerinden meşru hale getirecek çeşitli meşruiyet kaynaklarına sahip olduğunu göstermektedir.

3.3.Etnisite-Etnik Grup

Tıpkı ırk gibi millet ve milliyetçilik literatüründe birbiri yerine kullanılan ve anlamları karıştırılan kavramlar arasında olan etnisite ve etnik tabirleri en temel anlamıyla bireylerin ve toplulukların sahip oldukları kültürel değer ve görüngüleri temel alan ve toplulukları bu temelde tasnif eden bir muhtevaya sahiptir. Kavramın kökü Fransızca ethnîe iken, onun kökeni de Antik Yunan'daki ethnos'a dayanmaktadır. Milliyetçilik araştırmalarının temel teorilerinden biri olan etno-sembolizmin kurucusu Smith ethnîe'yi şu şekilde tanımlamaktadır (2013: 25):

“Bir anavatana bağlı, atalardan kalma mitlere, ortak anılara, paylaşılan kültürden bir ya da birden çok öğeye, en azından seçkinler arasında belirli ölçüde dayanışmaya haiz, adlandırılmış insan topluluğuna ethnîe denir.”

Etnisite toplulukları birbirinden farklı kılan sosyo-kültürel özellikler bütünü olarak tanımlanır. Ancak kavramın tartışmalı doğası da burada başlar çünkü toplulukları ötekilerden farklı kılan sosyo-kültürel özellikler sınırlaması etnik toplulukları tanımlamak için zaman zaman yeterli görülmez, esas olan onları diğerlerinden farklı kılmaya götüren ve bunu hissettiren ilişkilerin ortaya çıkmasıdır. Öyleyse etnisite öncelikle ilişkiler bağlamında ortaya çıkar ve anlam kazanır. Tıpkı millet (ulus=nation) olgusundaki gibi etnisitede de biz ve onlar ayrımı vardır ve bu ayrım üzerinde şekillenen ilişkiler etnisiteyi inşa eder. “Etnisitenin ilk eylemi içerdekiler ile dışardakiler; Biz ve Onlar arasında sistematik bir ayrım uygulamaktır. Bu tür bir ilke var olmazsa etnisite olamaz, çünkü etnisite bireyleri birbirini kültürel olarak farklı kabul eden şekillendirilmiş kategoriler arasında kurumsallaşmış bir ilişki gerektirmektedir” (Eriksen 2022: 35). Kültürel farklılığının bilincinde olan ve bu farklılık temelinde bir kolektivite vücuda getiren topluluk etnisitedir. Varlığının kökü aslında biz-onlar ayrımına dayanan etnisite için bir farklılığın kurumsallaşması gerekir (Eriksen, 2002: 15-27).

Weber'e göre etnik gruplar fiziksel özellikler ve adetler bakımından birbirine benzeyen ve ortak bir kökenden geldiğine "inanan" insan toplulukları olarak tarif edilerek buradaki inancın kan bağından daha mühim olduğu vurgulanır. Weber tıpkı milliyet(çilik) olgusunun modernleşmeyle birlikte ortadan kalkacağını iddia eden sosyal bilimciler gibi etnistenin de modernleşme ile birlikte öneminin azalacağını iddia eder (1978: 389). Hem etnisite hem de milliyet duygusunun öneminin azalmasına sebep ise, modern (sanayi) toplumun giderek daha rasyonel ve kendi menfaati için hareket eden homojen bireyleri ortaya çıkarmasıdır. Giderek düşünce, tutum, tüketim, alışkanlıklar açısından daha fazla birbirine benzeyen bireyler aralarındaki sosyo-kültürel ya da soy bağı farklılıklarını göz ardı edecekler ve modern toplumun ve kültürün giderek daha fazla benzeştirici etkisi altında kalacaklardır.

Peki, etnisite ile ulusu birbirinden ayıran temel noktalar nelerdir? Bu hususta literatürde çokça ifade edilen farklardan biri elbette bir modern devlete sahip olmaktır. İki terim arasındaki farkı devletin rolüyle ilişkilendiren Liakos (2008: 65), Nation'un (ulus) genel olarak sessiz bir konsensüsle, devlet cübbesine sarılmış milliyetler için kullanıldığını belirtirken, ethnicity'nin (etnisite), ulus-devletten önce var olan veya ona dahil edilen etnik karakterlere sahip topluluklarla ilgili olduğunu belirtir. Ulusu bir devlet çerçevesi ile tanımlayan Giddens'in (2008: 159) aksine Smith (2013: 24) önemli olanın bir devlete sahip olmaktan çok bir devlete sahip olmayı arzulamak olduğunu ifade etmekte ve milleti meydana getiren şeylerden birinin özerklik ya da self-determinasyon hedefi olduğunu vurgulamaktadır. Milliyetçi düşünce sistemi için, milletin birliği ve çıkarı ile kendi kaderini tayin hakkı her türlü değer ve hedeften üstündür. Bu noktada, milliyetçilerin milletleri her türlü değerden üstün görmelerine ilaveten, milliyetçiliğin milliyetçiler dışında teorisyenler tarafından da kendinde içkin bir etiği olduğuna dair bir literatür olduğunu; fakat bu etiğin en çok tartışılan noktalarından ikisinin: 1) rakip ulusların toprak başta olmak üzere anlaşmazlıklar konusunda işlevsel olamadığı ve 2) diğer tikel kimlikleri tanımakta zorluk çektiği iddiaları olduğunu anımsatmakta yarar vardır (Moore, 2004: 47). Etnik çatışmalar da bu bağlamda düşünülmelidir.

Etnisite kavramının karıştırıldığı bir diğer kavram da azınlıktır. Sosyolojik açıdan çoğunluk ve azınlık kavramları nicelik değil iktidara sahip olup olmamaya yani niteliğe atıfta bulunur. Azınlık olup olmamadaki ayırım söz konusu grupların toplumda güce sahip olup olmamasıdır. Çoğu zaman etnisite kavramı azınlık kavramıyla karıştırılmaktadır ve tüm etnik gruplar azınlık olarak görülebilmektedir. Ayrıca bununla, çoğunluk grupları da etnisitesiz hale gelir ve toplumun genelinin kültürünün ne ile ilgili olduğu hatta orada olup olmadığı belirsizleşmektedir. Sonuç olarak etnik gruplar arası ilişkilerin anlamı bir kez daha kafa karıştırıcı hale gelmekte ya da getirilmektedir (Isajiw, 1993: 419).

Aslında kavrama yaklaşım, tıpkı alanın diğer kavramlarında olduğu gibi milliyetçilik kuramlarından hangisine yakın bulunduğu ile de ilgili bir durumdur. Zira ilkçiler (primordialistler) etnisiteyi de tıpkı millet gibi verili kabul etme eğiliminde iken, modernist kuramcılar da tıpkı ulus kavramına bakışlarında olduğu gibi etnik aidiyetlerin birer inşa veya icat süreçlerinin ürünü olduğunu savunmaktadırlar. Etno-sembolistler ise milletler modern gerçeklikler olsa da onların arka planını ve kökünü oluşturan etnisitelerin önemine ayrıca dikkat çekmektedir. Dolayısıyla etnisite bir anlamda üzerinde konuşulan tarihsel dönem ve teorik bakış açısına göre farklı tanımlanmakta ve elbette bu durumda araştırmacının amacı ve çıkarına göre doğal ya da inşa oluşu da değişmektedir. Fakat her halükarda etnisite toplumsal iklime göre şekillenen ve aynı zamanda söz konusu iklimi de şekillendiren bir olgudur (Poyraz, 2020: 57).

Nihayetinde etnisite, ethnîe ve ethnos köklerinden gelen ve ırka göre daha kültür odaklı bir kavram olarak milletin oluşumu için gerekli olan unsurlardan siyasi olanları bünyesinde barındırmayan ve içerisinde bulunan dönemin en tutarlı ve göze çarpan kolektif aidiyet türleri arasında başta gelmektedir.

Etnisite ve millet (ulus) arasındaki ilişki gerçekte her ikisinin de ortak bir soydan geldiklerine dair inancın (bazen mit) varlığı, ortak bir tarih, kültür ve hatıraların varlığı iken her ikisinde de gerçekte güçlü dayanışma ağlarının varlığı dikkat çeker. Milliyetçilik üzerine çalışmalarıyla tanınan

Smith, etnisiteyi Doğu toplumlarına özgü olarak görüp onları etnik temelli millet olarak tanımlarken milleti Batı toplumlarıyla ilişkilendirir. Millet ve etnisite arasında birçok ortak özellik olmasına rağmen aynı şekilde farklılıklarının olduğu da hem Smith hem de diğer sosyal bilimciler tarafından belirtilir. Smith, batılı millet ile batılı olmayan (etnik) millet arasındaki farklılıkları şu şekilde belirtir (2009: 25-29):

Batılı millet teritoryal olarak sınırlandırılmış nüfus birimlerini ifade eder, bu tür bir sınırlama teritoryal milleti tüm üyelerinin ırk, din, dil farkı olmaksızın eşit siyasi hak ve statüde vatandaşlar olarak görülen yasal (hukuki) siyasi topluluğu ifade eder. Oysa Batılı olmayan (etnik) millet anlayışında milletin doğuştan, fitri bir topluluk olduğu fikri ön plana çıkar. Bu fitri topluluk ortak gelenek, kültür, dil, ritüel, davranış ve din gibi özelliklerden dolayı organik bir grup olma hüviyetine sahiptir. Bu organik olma hali Batılı olmayan (etnik) millet anlayışında, ülkeden çok soyu öne çıkarır. Bu soy büyük ve hayali bir 'üst aile'yi ifade eder. Batılı olmayan (etnik) millette hukuki siyasi topluluğun yerini yerli kültür, dil ve âdetler almıştır.

Batılı millet, ortak sivil (yurttaşlık) kültürüne sahip olan insanlar topluluğudur. Bu toplulukta bireylerin bir millete mensubiyet tercihleri önemlidir. Oysa Batılı olmayan (etnik) millette bu tür bir müsamaha yoktur. O toplulukta olsa da olmasa da birey organik olarak içinde doğduğu topluluğun mensubu olarak ve sonsuza dek onunla damgalanmış olarak kalır (millet evvel emir ortak soydan gelen bir topluluktur).

Bir ulus-devlet birçok farklı etnisiteden oluşur. Bugün Birleşmiş Milletler (BM) tarafından egemenliği kabule dilen 208 ulus devletin varlığı söz konusu iken sosyal antropologlar 5000'in üzerinde etnisiteden (etnik topluluktan) söz ederler. O zaman etnik topluluk ile millet(ulus) arasındaki esas ayrımın da burada düğümlendiği ortaya çıkar. Her etnik topluluğun bir devleti yoktur ve bir devlete sahip olması mümkün de değildir. Böyle bir uluslararası sistemi hayal etmek mümkün değildir çünkü tipik bir feodal anarşi dönemini hatırlatır. Kaldı ki her etnik topluluğun egemene bir devlet kurma gibi bir talebi de söz konusu değildir bunu yapabile-

cek kaynağa da sahip değildir. Öyleyse “etnisite ve ulus arasındaki farklılık genelde devletin rolüyle ilişkilidir. Nation terimi, genel olarak ve sessiz bir konsensüsle, devlet cübbesine sarılmış milliyetler için kullanılır. Tam tersine ethnicity terimi, ulus devletten önce varolan veya ona dahil edilen etnik karakterlere sahip topluluklarla ilgilidir” Böyle bir toplumsal ve siyasi ortam millet ve milliyetçiliği etno-sembolcü bağlamda değerlendiren teorisyen Smith’in ethnîe ve millet arasındaki ayrımı hatırlatır. Smith, bazı ethnîelerin devlet kurarken bazılarının kuramadığını belirtir ve modern devletin ve bu devletin vatandaşlarını oluşturan milletin köklerinin geçmişteki ethnîe köklerine dayandığını belirtir.

Modern devletler hâkim bir etnik topluluğun devlete ruhunu verdiği ancak diğer bir çok etnik topluluğun da artık kendini bu devletin eşit statüde vatandaşı olarak gördüğü bir devlet yapısına sahiptir. Modern devlette tüm vatandaşlar hangi etnik kökene sahip olursa olsun anayasal vatandaşlık temelinde eşit statüde görülür. Millet bu anlamda organik bir bütün olarak görülürken milliyetçilik ise Erol Güngör’ün dediği gibi milletin iyiliği için çalışma anlamını içererek demokratik yönünü ön plana çıkarır.

Sonuç

Modern çağın genel özelliklerini en çok etkileyen ve belirleyen; post-modern dönemde de formunda değişiklikler olmakla birlikte gücü ve ehemmiyetini muhafaza etmeye devam eden milliyetçiliğin hem tarihsel bağlamı hem de aktüel konumuyla en doğru biçimde anlaşılabilmesinin yolunun kimilerine göre onun doğurduğu, kimilerine ise onu doğuran ana mefhumlara dair açıklamalar yapmak ve bu kavramları birbiriyle karşılaştırmalı biçimde tanımaya çalışmaktır.

Bu makalede buradan hareketle öncelikle millet kavramına dair tanım tartışmalarına modernist ve etno-sembolist kaynaklar merkeze alınarak Avrupalı teorisyenlerin görüşleri ve İslam dininin konuya bakışıyla başlayarak modern Türkiye’nin oluşumunda fikirleri etkin rol oynayan Ziya Gökalp’in milleti ne şekilde tanımladığı üzerinden yer verilmiştir. Burada

öznel ve nesnel unsurlara dayanan farklı yaklaşımlar ele alınmış ve milletin ırk, coğrafya, dil ya da menfaat birliği gibi nesnel unsurlar üzerinden mi yoksa aidiyet hissi ve milli bilinç gibi daha öznel ve soyut hususlar temelinde mi tanımlanması gerektiğine dair yorumlara yer verilmiştir. Türkiye açısından da tarihi süreç içerisinde millet kelimesinin dini referansı, Osmanlı millet sisteminin içeriği ve nihayetinde modern Türk milletinin inkişafındaki temel yaklaşımlara yer verilerek milletin öznel alana daha yakın bir tanımının işlevsel olacağı neticesine ulaşılmıştır.

Söz konusu öznel alan vurgusu millet gerçekliği söz konusu olduğunda sıklıkla karıştırılan veya bazen de bu gerçekliği tamamen nesnel alana çekerek pejoratif anlamlar yüklenmesine çalışmak amacıyla ırk ve etni-etnisite kavramları ile eşdeğer gösterilmeye çalışılması hatasına karşın, ayırıcı yönleriyle ele alınmıştır. Bu noktada ırk kavramının ten rengi başta olmak üzere biyolojik ve fizyolojik farklılıkları esas aldığı gerçeği hatırlatılmış; postmodern dönemde türeyen farklı ırkçılık çeşitleri de ele alınarak bunların aslında kavramsal olarak dışlayıcı ve saldırgan formlar oldukları; millet ve milliyetçilik gerçekliklerinin bu şekilde ele alınmasının bir indirgemecilik teşkil edeceği ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu noktada bazı örneklerde milliyetçilerin de saldırgan ve dışlayıcı davranışlar sergilediği anımsatılmalı ve kavramları ele alırken tarihsel müktesebatlarının ve geniş tabanda ifade ettikleri ve karşılık geldikleri noktaların tespitinin, örneklerden daha işlevsel olacağı belirtilmelidir. Modern milliyetçiliklerin ve ulus-devletleşme arzusunun, doğuşundan bugüne demokrasi ve imparatorluklardan ya da daha sonraki dönemlerdeki diktatörlerden özgürleşme noktasındaki işlevsellikleri unutulmamalıdır. Ancak bu, göçmen karşıtlığı ya da diğer milletleri aşağı gören dışlayıcı bir milliyetçiliğin varlığını inkâr etmek demek değildir. Dolayısıyla aslında burada varılmak istenen en önemli sonuçlardan biri kavrama yönelik “ideolojik” bakış açılarının, burada ele alınan millet, ırk, etni ve etnisite kavramlarına bakışı ve tanımlamaları da etkilediği ve bunun yanlışlığıdır.

Bu noktada bir not olarak belirtmek gerekir ki milliyetçiliğin ya da ona bakışın çeşitliliği yalnızca iyi-kötü dikotomisi ile açıklanabilir bir durum

değildir. En genel anlamda milliyetçiliğin farklı ideolojik yorumları vardır ve bunlar birbiriyle “canlı bir alışveriş” ve elbette bir rekabet içerisindedir (Akıncı, 2011, s, 43). Ancak buradaki muhtelif yorumlar her halükarda milliyetçiliğin kendi iç tipleridir ve ırkçılıktan ayrıdır.

İrk ve ırkçılıklara dair tespitlerin ardından ele alınması gereken bir diğer kavram ethnîe olarak değerlendirilmiş ve ulus-devletler çağının en büyük çıkmazlarından ya da problem alanlarından biri olan etnik çatışmaların ehemmiyeti de göz önünde bulundurularak bu kavram ile milletin arasındaki farklar merkeze alınarak, kavrama dair muhtelif yorum ve tanım çabaları irdelenmiştir. Bu noktada literatürde millet ile etnisite arasındaki temel farkın bir ulus-devlete ya da siyasi yapıya sahip olmak ya da en azından bunu arzulamak olduğuna dair görüşler vurgulanmıştır. Siyasi bir hedef ve birliktelik en önemli farktır ancak siyasi hedefleri olan etnik unsurların millet olmaları ya da millet olarak tanımlanmaları da tartışmaya açık bir konudur. Zira millet olmak için tarihsel arkaplanda da bu siyasi hedefe yönelik bir birikime ihtiyaç olduğu söylenebilir. Elbette buradaki tarih ifadesi belirli yıl miktarı ile ölçülemez. İlâveten Grosby'nin de ifade ettiği üzere (2005, s. 7) millet; kabîle şehir devleti ya da muhtelif etnik gruplardan zaman içerisinde devamlılık ve istikrar sağlayan bir tek kültür yapısı ile de ayrılır. Fakat burada Grosby'e eleştiri olarak postmodern dönemde ulusal kültürlerin kendi içerisindeki farklılıkları birer zenginlik olarak ve kendinden görme meylinde olduğu ifade edilebilir. Yani tek kültür deyince akla salt modern ve homojen bir kültür gelmemelidir. Kesin olan şey, siyasi hedefi olmayan kültürel topluluklar millet değil etnisitedir. Ancak her siyasi hedefe haiz etnisite millet olarak tanımlanabilir mi, işte burası tarihin ve siyaset teorisinin konusudur.

Nihayetinde makale, söz konusu kavramlara dair literatürü taramanın ötesinde kavramlararası sosyal ve tarihsel bir karşılaştırmalı analizle birlikte konunun çetrefilli yapısının daha anlaşılabilir kılınmasına katkı sağlayacak sade ve net tespitlerle konuya dair alana katkı sağlamaktadır.

Kaynakça

Abizadeh, Arash. (2001). "Ethnicity, race, and a possible humanity". *World Order*. 33:1. Pp. 23-34

Akçura, Yusuf (2006). *Türkçülük*. İstanbul: Tokar Yayınları.

Akıncı, Mehmet. (2011). "Türk Muhafazakârlığı ve Milliyetçilik". 2023. Sayı: 121.

Calhoun, Craig. (2012). *Milliyetçilik*. Çev. Bilgen Sütçüoğlu. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Eriksen, Thomas H. (2002). *Etnisite ve Milliyetçilik*. Çev. Ekin Uşaklı. İstanbul: Avesta Yayınları.

Eryılmaz, Bilal. (1992). *Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık.

Fichte, Johann. G. (1922). *Addresses to the German Nation*. Chicago: Open Court Publishing.

Fontette, François. (1991). *İrkçilik*. Çev. Haldun Karyol. İstanbul: İletişim Yayınları.

Giddens, Anthony. (2008). *Ulus Devlet ve Şiddet*. Çev. Cumhur Atay. Kalkedon Yayınları.

Glover, Jonathan. (1997). "Nations, Identity and Conflict". *The Morality of Nationalism*. (Ed).

R. McKim and J. McMahan. New York: Oxford University Press.

Gökalp, Ziya. (2014). *Türkçülüğün Esasları*. (Haz). S. Çonoğlu. İstanbul: Ötüken Yayınları

Gökalp, Ziya. (2016). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Greenfeld, Liah. (2016). *Milliyetçilik: Moderniteye Giden 5 Yol*. Çev. A. Yılmaz, İstanbul: Alfa Yayınları

Grosby, Steven. (2005). *Nationalism: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press.

Hıdır, Özcan. (2022). İslamofobi 2.0, Yeni Nesil İslamofobi İle Yeni Nesil Mücadele. İstanbul: İnsan Yayınları.

Isajiw, Wsevolod. W. (1993). "Definition And Dimensions of Ethnicity: A Theoretical Framework", Challenges of Measuring an Ethnic World: Science, politics and reality: Proceedings of the Joint Canada-United States Conference on the Measurement of Ethnicity April 1-3, 1992, Statistics Canada and U.S. Bureau of the Census, eds. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office; pp. 407-27

İnan, Afet. (2010). Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Erden Kaya. Emine. (2022), Irkçılığın Dönüşümü: Yeni Irkçılık Örneği İslamofobi. Ankara: Orion Kitabevi

Kösoğlu, Nevzat. (2005). Bir Rapor Vesilesiyle Arka Plan. (Ed). Ç. Özdemir. Çok Kültürlülük ve Türkiyelilik. Ankara: Tekağaç Yayıncılık.

Kösoğlu, Nevzat. (2013). Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Ziya Gökalp. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Liakos, Antonis. (2008). Dünyayı Değiştirmek İsteyenler Ulus'u Nasıl Tahayyül Etti?, Çev. M. Erol, İstanbul: İletişim.

Moore, Margaret. (2004). The Ethics of Nationalism. New York: Oxford University Press.

Mukhopadhyay, Carol C. and Chua, Peter (2008), "Cultural Racism", Encyclopedia of Race and Racism, Vol1, ed. John Hartwell Moore

Ortaylı, İlber. (2002). "Osmanlı" mad. Türkler Ansiklopedisi. Cilt 10, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Poyraz, Tuğça. (2020). "Etnisite". Milliyetçilik (Ed.) Tevfik Erdem. Ankara: OtoriteYayınları

Proctor, Robert. N. (1998). Racial Hygiene medicine under the Nazis. London: Harvard University Press.

Renan, Ernest. (2016). Ulus Nedir? Çev. G. Yavaş, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Smith, Anthony. D. (2002). *Ulusların Etnik Kökeni*. Çev. Sonay Bayramođlu ve Hülya Kendir. Ankara: Dost Kitabevi.

Smith, Anthony. D. (2009). *Milli Kimlik*. Çev. Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları.

Smith, Anthony. D. (2013). *Milliyetçilik Kuram İdeoloji Tarih*. Çev. Ümit Hüsrev Yolsal. Ankara: Atıf Yayınları.

Şentürk, Recep. (2020). "Millet". *İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Weber, Max. (1978). *Economy and Society*. (Eds.) Guenter Roth and Claus Wittich. Berkeley: University of California Press.

Extended Summary

One of the most controversial issues from the early modern era to the present day is the concept of nation. There is a vast literature on the concept. However, this literature has also caused a confusion and controversial environment regarding the concept. This situation causes not only the nation but also nationalism not to be understood correctly. Because nation is often used synonymously with the concepts of race and ethnicity. This confusion between nation, ethnicity and race leads to the misinterpretation of nationalism, which is the most decisive and influential reality of the modern era. One of the most important problems is that many social scientists demonize nationalism. Therefore, nationalism becomes an enemy to be fought. For them, the nation is in a sense a weapon created by that enemy. These approaches to these concepts lead to a misanalysis of the age of nations. Therefore, first of all, the meaning of the concept of nation must be analyzed correctly.

Nation should be considered as a concept based on both a sense of belonging and citizenship. Although this is always explained as a dichotomy in the literature, in fact, the two approaches together can produce a definition of nation. But this is not the main idea expressed in this article. The main idea here is that it is functional to consider the concept of nation in terms of its differences from the concepts of race and ethnicity. Because the concepts of belonging and citizenship, which are emphasized in defining the nation, do not exist in race and ethnicity. Although the sense of belonging exists in ethnicity, there is no jural and political identity. Counting the elements that make a community a nation, Smith emphasizes the desire for identity, unity and autonomy. Therefore, in general, what distinguishes a nation from an ethnicity is the aim and will for independence and the ability to achieve it.

Race is a very different matter. The concept of race, which mostly means species, is often associated with racism. This is because modern race studies have developed in parallel with the idea of white supremacy, especially in the social sciences. This Europe-centered ideology has led to

an exclusionary and aggressive process, including racial hygiene studies. In this process, especially in Europe, the concept of nationalism and the concept of racism have been used in the same or close meanings. In fact, patriotism has been emphasized more as an alternative concept. However, nationalism has somehow continued to be the defining element of the era. The most important factor influencing the continuation of the power of nationalism is the power of the concept of nation. In particular, the concept of nation is effective in providing a sense of solidarity to the individual and society. This solidarity prevents the individual from becoming isolated and provides people with an ideal and a goal. While providing this ideal, it also reinforces the liberation that comes with the transition from empire to nation-state. This is the main feature that distinguishes the solidarity provided by the nation from the solidarity provided by race and ethnicity. The birth of the modern nation is the beginning of the history of being a citizen in legal terms, and in this sense it is also remarkable. Therefore, the nation differs from the concepts of race and ethnicity in terms of emancipation. This aspect should be emphasized and the concept should be evaluated on this axis. However, it should be noted here that this claim is valid for the modern form of the nation. This study does not make a detailed examination of the period in history in which the reality of the nation emerged. The meanings of the three concepts in question in the modern period have been tried to be addressed.

Of course, theses that are similar or claimed to be similar between the concepts are also included. For example, all three concepts are based on belonging to a community. All three continue their existence and influence as a type of community. All three are handled with subjective interpretations as the most controversial topics in the literature.

The study has reviewed the main literature on the topics, comparatively analyzed the concepts and revealed the differences between the concepts. Of course, it is not realistic to say that there are agreed and accepted definitions of race, ethnicity, and nation in the literature. However, the focus here is on the fact that the correct way to make sense of the era of nation

and nationalisms is to focus on the difference between these concepts and that it is functional to try to read the basic arguments of nationalists in this way. For this reason, the text includes discussions on basic definitions, focuses especially on the differences between them, and tries to contribute to the literature with a classification that will not lead to concept confusion.

LETTER TO THE EDITOR

NIGERIA - TÜRKİYE RELATIONS

Ismail Yusuf Abba

Ambassador of the Federal Republic of Nigeria Ankara

Bilateral relations between Nigeria and Türkiye, which formally commenced at diplomatic levels since 1960, remain robust and is blooming in all ramifications. Anchored on strong intergovernmental cooperation as a vehicle for promoting partnership, both countries continually engage in exchange of high-level official visits, inter-governmental dialogue and constructive partnership in trade and investment, agriculture and agribusiness, rural development, water resource management, small and medium-sized enterprises, health, peace and security, infrastructure, energy, transportation, culture, tourism, education, media, information and communication technology and environment. Public and private sector officials on both sides, continue to expressly demonstrate tremendous goodwill and understanding towards enhancing socio-economic development and prosperity on the basis of equal partnership and mutual benefit.

Nigeria and Türkiye hold identical views on strategies to address topical global issues like education, health care, the war against terrorism, climate change, and human migration, promotion of global peace and security, as well as calls for reform of the global governance system for greater

inclusiveness to accommodate all interests across the various regions of the world. Both countries collaborate in promoting development cooperation through multilateralism. This is exemplified by their membership in the Developing 8 Organization for Economic Cooperation (D-8), Organization of Islamic Cooperation (OIC) and several other multilateral institutions.

The last Joint Commission of both countries which took place in Ankara, in September 2021 further reinforced the imperative for removing identified obstacles to trade, investment and bilateral economic cooperation in general, with an investment Promotion and Protection Agreement (IPPA) along with other agreements. This should_ substantially contribute to the desired increase in the volume and value of trade and investment. It is significant that since the last series of visits at the highest political level involving Türkiye's President Recep Tayyip Erdogan to Abuja in October 2021, and Nigeria's President Muhammadu Buhari to İstanbul in December 2021, both sides continue to seek new grounds to deepen relations, and especially, raise trade volume to 5 billion USD, as envisioned by the two leaders.

During these visits, 7 new Memoranda of Understanding and agreements were signed, including on defense cooperation, energy, hydrocarbon, mining, taxation, youth development, as well as consultative cooperation between the two Foreign Ministries. Aside established diplomatic channels, Türkiye's activities in Nigeria increased through Yunus Emre institute, the Turkish Maarif Foundation, the Turkish Religious Foundation, Anadolu News Agency and, Turkish Airlines (THY) which currently runs two daily flights in and out of Nigeria. The Turkish government also provide scholarships to some Nigerian students for graduate and post-graduate studies across various universities in the country.

Cognizant of the eminent role of the private sector in the development of economic relations, Türkiye and Nigeria established the Joint Business Councils for better coordination. in this context, the Foreign Economic

Relations Board of Türkiye (DEİK) and the Nigerian Chamber of Commerce Mines, industries and Agriculture (NACCIMA) are strongly collaborating in the promotion of private sector engagements, including in construction, energy, agriculture, manufacturing and Health and Hospitality. Among several Turkish firms in Nigeria include AK-AY Electric that sells electricity to about 3 million Nigerian households and companies, Yapı Merkezi involved in the construction of railway infrastructure, Hayat Holding that produces sanitary and hygiene products and Jubilee Syringe Manufacturing Company, the largest and leading syringe manufacturing company in Africa.

In conclusion, it is apposite to state that Türkiye and Nigeria have immense economic potentials they can explore for their respective economic transformation. Nigeria remains a very significant commercial partner of Türkiye in Africa and, indeed the second among the sub-Saharan African countries. In addition to existing areas of trade and investment, there is a new interest by Nigeria for procurement of military equipment and hardware from Türkiye. This interest already translated to several deals with a handful of Turkish defense manufacturers in the last 24 months. This is indicative that relations between both countries will constantly break new frontiers and grow exponentially.

HAKEMLİ SDE AKADEMİ DERGİSİ

YAZIM KURALLARI

I. Genel Kurallar

Stratejik Düşünce Dergisi 2020 yılından itibaren “Hakemli Dergi” statüsünde ve yılda üç sayı (Ocak, Mayıs, Eylül) olarak yayımlanmaktadır.

Stratejik Düşünce Dergisi’ne Türkçe gönderilecek makaleler için 150-250 kelimelik İngilizce öz, İngilizce gönderilecek makaleler için 150-250 kelimelik Türkçe özün verilmesi gerekmektedir. Türkçe yazılan makale sonuna 750 kelimedenden az olmamak kaydıyla İngilizce özet “Extended Summary” eklenecektir. Aynı şekilde İngilizce yazılan makaleler için makale sonuna 750 kelimedenden az olmamak kaydıyla “Genişletilmiş Özet” eklenecektir. Verilen Türkçe ve İngilizce özetler, çalışmanın amacını, yöntemini, kapsamını ve temel bulgularını kapsamalıdır.

Hangi dilde yazılmış olursa olsun yazının başlığının Türkçe ve İngilizce olarak yazıya eklenmesi ayrıca yine Türkçe ve İngilizce olarak (3) anahtar sözcüğün belirtilmesi gerekmektedir.

Dergiye gönderilen yazılar başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Yazıların uzunluğu dergi formatında 5.000-8000 sözcük arasında olmalıdır. Yazılar yayımlanmak üzere kabul edildiğinde Stratejik Düşünce Dergisi bütün yayın haklarına sahip olacaktır. Yayın Kurulu’nun, makale kabulü konusunda hem içerik hem de biçim bakımından nihai karar hakkı saklıdır.

Dil ve anlatım bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır. Çalışma, iyi tanımlanmış bir problematiğe dayanmalı ve başlıklar bu proble-

matikle uyumlu olmalıdır. Yararlanılan kaynaklar, çalışmanın kapsamını yansıtacak zenginlik ve yeterlikte olmalıdır.

Yazarlar tarafından sisteme yüklenen makaleler editör kurulu tarafından incelenerek makalenin değerlendirilmeye alınıp alınmamasına karar verilir.

Dergiye verilecek yazılar Yayın Kurulu'nca ilk değerlendirilme yapıldıktan sonra iki hakeme gönderilecek, hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda yazının basılmasına, rapor çerçevesinde düzeltilmesine, yazının geri çevrilmesine ya da üçüncü bir hakeme gönderilmesine karar verilecek ve durum yazara en kısa sürede bildirilecektir. Yayınlanmayan yazılar yazara geri gönderilmeyecektir.

Yazarlar unvanlarını, görev yaptıkları kurumları, haberleşme adreslerini, telefon numaralarını, e-posta adreslerini ve ORCID (Open Researcher ve Contributor ID) numarasını bildirmelidir. (<http://orcid.org>)

Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç (1) ay içerisinde yapılarak Yayın Kurulu'na ulaştırılması gerekmektedir.

SDE Akademi Dergisi'ne gönderilen yazıların yazım bakımından son denetimlerinin yapılmış olduğu, yazarın e-posta aracılığıyla yazı için "basıla" verdiği kabul edilecektir. Yazı teslim edildikten sonra baskı düzeltmeleri için ayrıca yazara gönderilmeyecektir. Bu nedenle yazım yanlışlarının olağanın üzerinde olması yazının geri çevrilmesi için yeterli görülecektir.

Yazarlara ayrıca telif ücreti ödenmemektedir.

II. Yazım Kuralları

Yazı, word formatında, 1.5 satır aralığında, ana bölümlerinde 12 punto; dipnot, özet, kaynakça, tablo gibi bölümlerinde ise 10 punto harf büyüklüğünde ve Times (New Roman) karakterinde yazılmalıdır.

Yazının giriş ve sonuç bölümlerine numara verilmemelidir. İzleyen bölümler yalnızca ilk harfleri büyük olacak şekilde numaralandırılmalıdır.

III. Atıflar, Dipnot ve Kaynakça:

Metin içinde yapılacak atıflar ayrıca içinde gösterilecektir. Kaynakça da bu atıf sistemine uygun olarak hazırlanacaktır. Aşağıda farklı nitelikteki kaynakların metin içindeki atıf ve kaynakçadaki yazılış biçimleri örneklerle gösterilmiştir:

Tek yazarlı kitaplar ve makaleler:

Kitap için metin içi yollama:

(Karpat, 2011:49).

Kaynakçada:

Karpat, Kemal H. (2011). Türk Siyasi Tarihi, Çev. Ceren Elitez, İstanbul: Timaş Yayınları.

Makale için metin içi yollama:

(Tanrısever, 2015:11).

Kaynakçada:

Tanrısever, Oktay. (2015). “Energy Diplomacy in an Increasingly In-terdependent and Globalizing World”, Energy and Diplomacy Journal, 1(1), s. 5-16

Editoryal yayınlar içinde yer alan makaleler:

Metin içindeki yollamada:

(Alpar, 2020: 273).

Kaynakçada:

Alpar, Güray. (2020), “Clifford Geertz”, Erdem, T. (Ed.), Milliyetçilik, İstanbul: Otorite: 271-281.

Kurum yayınları:

Metin içindeki yollamada:

(DPT, 1989: 145).

Kaynakçada:

DPT (1989). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994 (Ankara).

İnternet kaynakları:

Metin içindeki yollamada:

(Pınar, 2020).

Kaynakçada:

Pınar, Abuzer. (2020), “Corona Pozitif Faiz Negatif”, <https://www.sde.org.tr/abuzer-pinar/genel/corona-pozitif-faiz-negatif-kose-yazisi-16531>, (20.09.2020)

Metin içindeki yollamada:

(Dışişleri Bakanlığı, 2010).

Kaynakçada:

Dışişleri Bakanlığı (2010), <http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa> (16.06.2010).

Yollamalar dışındaki açıklamalar için dipnot kullanılmalıdır.

İletişim Bilgileri

Adres: Stratejik Düşünce Enstitüsü

Aşağı Öveçler Mah. 1330 Cad. No:12 Çankaya-Ankara

Yazılar Word formatında tek dosya halinde

makale@sdeakademidergisi.org mail adresine gönderilmelidir.

Tel : +90 312 473 80 45

Fax : +90 312 473 80 46

E-mail : makale@sdeakademidergisi.org

Web sitesi : www.sdeakademidergisi.org

Taranan Indexler ve Veri Tabanları
Indexes&Databases

ASOS
indeks

”ACARINDEX

Aşağı Öveçler Mah. 1330 Cad. No:12
Çankaya-Ankara
Telefon: (0312) 473 80 45
E-posta: makale@sdeakademidergisi.org
www.sdeakademidergisi.org

